

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

№ 2 (34) / 2020

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 02(34)

Київ 2020

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2020

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Економічні науки», 2020

ISSN 2520-2294 = Internauka. Serii: Ekonomicheskie nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchny žurnal "Internauka".
Serii: Ekonomicheskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Приватного вищого навчального закладу «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

№ 02 (34)

2020
ЛЮТИЙ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «ECONOMIC SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Шпакова Ганна Валентинівна

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ БІОСФЕРОСУМІСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ОСНОВІ
ВЕРТИКАЛЬНО-ІНТЕГРОВАНИХ ЗЕЛЕНИХ АЛЬЯНСІВ 9

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Гінчук Лілія Іванівна

ОЦІНКА ЯКОСТІ СТАТИСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ОТРИМАНОЇ З АДМІНІСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ 18

Долбинева Деніза Вадимівна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ 28

Товт Тетяна Йосипівна

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ
ПІДПРИЄМСТВА 36

МАРКЕТИНГ

Кривешко Ольга Володимирівна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЗАСТОСУВАННЯ МАРКЕТИНГУ ВРАЖЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ... 42

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ

Бондаренко Ольга Михайлівна, Тітаренко Анастасія Денисівна

АУДИТ ЗАПАСІВ: ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРКИ 50

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Гринько Павло Леонідович

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ
ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ 57

Смаглюк Анна Андріївна, Надточій Алла Олександрівна

АНАЛІЗ РИНКУ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО
РОЗВИТКУ 64

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Жилякова Олена Валеріївна, Андрущенко Ірина Сергіївна
ДІАГНОСТИКА КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ В ТОРГОВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ..... 72

Юрченко Оксана Володимирівна
КІЛЬКІСНІ ІНДИКАТОРИ РИЗИКУ В СИСТЕМІ ПРОГНОЗУВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ 79

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Gaiduchok Oksana, Stupnytskyi Oleksiy
ECONOMIC INTERDEPENDENCE: NATIONAL AND INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY 85

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Артем'єва Оксана Олександрівна, Кричфалушій Аліна Іванівна
СИСТЕМА ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ЯК ІНДИКАТОР СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ
СИСТЕМИ УКРАЇНИ 91

Бублик Євген Олександрович
ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ПОТОКАМИ КАПІТАЛУ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПОГЛЯД
ТА МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНИ 102

Варналій Захарій Степанович, Лесик Микола Валерійович
ВПЛИВ КУРСОВОЇ ПОЛІТИКИ НА СТАН ЗОВНІШНЬОГО БОРГУ УКРАЇНИ 108

CONTENTS

ECONOMICS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND NATURE MANAGEMENT

- Shpakova Hanna**
MECHANISMS FOR FORMING A MARKET OF BIOSPHERIC COMPATIBLE TECHNOLOGIES
BASED ON VERTICALLY INTEGRATED GREEN ALLIANCES 9

ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

- Hinchuk Liliia**
ASSESSMENT OF THE QUALITY OF STATISTICAL INFORMATION ON ADMINISTRATIVE
OFFENSES OBTAINED FROM ADMINISTRATIVE SOURCES 18

- Dolbneva Deniza**
CURRENT TRENDS OF DIGITALIZATION IN UKRAINE AND THE WORLD 28

- Tovt Tetyana**
INVESTMENT PROVIDING OF REALIZATION OF INNOVATIVE PROJECTS OF THE
ENTERPRISE 36

MARKETING

- Kryveshko Olga**
FEATURES OF THE PROCESS OF IMPRESSION MARKETING USING AT THE ENTERPRISES 42

ACCOUNTING AND TAXATION

- Bondarenko Olha, Titarenko Anastasiia**
AUDIT OF INVENTORIES: BASIC STAGES OF AUDIT INSPECTION 50

PROBLEMS OF NATIONAL ECONOMY

- Hrynko Pavlo**
FORMATION OF AN INNOVATIVE MODEL OF EFFECTIVE FUNCTIONING OF ORGANIZATION
IN THE CONDITIONS OF DIGITAL ECONOMY 57

- Smahliuk Anna, Nadtochii Alla**
ANALYSIS OF THE CONFECTIONERY GOODS MARKET IN UKRAINE AND THE PERSPECTIVES
OF ITS DEVELOPMENT..... 64

REGIONAL ECONOMICS

- Zhyliakova Olena, Andriushchenko Iryna**
DIAGNOSTICS OF CRISIS SITUATION IN THE TRADE INDUSTRY OF KHARKIV REGION 72

Yurchenko Oksana
QUANTITATIVE RISK INDICATORS IN THE SYSTEM OF FORECASTING THE CROSS-BORDER
COOPERATION OF WESTERN REGIONS OF UKRAINE 79

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Gaiduchok Oksana, Stupnytskyi Oleksiy
ECONOMIC INTERDEPENDENCE: NATIONAL AND INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY 85

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Artemieva Oksana, Krychfalushii Alina
THE SYSTEM OF GUARANTEEING DEPOSITS AS AN INDICATOR OF THE STABILITY
OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE..... 91

Bublyk Yevhen
IMPLEMENTATION OF CONTROL ON CAPITAL FLOWS: INSTITUTIONAL VIEW AND
POSSIBILITIES OF UKRAINE 102

Varnalii Zakharii, Lesyk Mykola
THE INFLUENCE OF EXCHANGE RATE POLICY ON THE STATE OF THE EXTERNAL DEBT
OF UKRAINE 108

УДК 69.003:699.87:502.1:338.28

Шпакова Ганна Валентинівна

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри будівельних технологій*

Київський національний університет будівництва і архітектури

Шпакова Анна Валентиновна

*кандидат технических наук, доцент,
доцент кафедры строительных технологий*

Киевский национальный университет строительства и архитектуры

Shpakova Hanna

PhD in Technical Sciences, Assistant Professor

Kyiv National University of Construction and Architecture

ORCID: 0000-0003-2124-0815

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5665

**МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ
БІОСФЕРОСУМІСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ОСНОВІ
ВЕРТИКАЛЬНО-ІНТЕГРОВАНІХ ЗЕЛЕНИХ АЛЬЯНСІВ**

**МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ РЫНКА
БИОСФЕРОСОВМЕСТИМЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ОСНОВЕ
ВЕРТИКАЛЬНО-ИНТЕГРИРОВАННЫХ ЗЕЛЕННЫХ АЛЛИАНСОВ**

**MECHANISMS FOR FORMING A MARKET
OF BIOSPHERIC COMPATIBLE TECHNOLOGIES BASED
ON VERTICALLY INTEGRATED GREEN ALLIANCES**

Анотація. В статті розглянуті основні шляхи забезпечення та прискорення переводу економічних процесів до моделі циркулярної економіки на основі сталих бізнес-моделей з використанням рециклінгу. Розглянуті основні бар'єри на шляху переходу до моделі циркулярної економіки. Запропоновані програмні заходи на глобальному, національному, регіональному та організаційних рівнях щодо створення ефективної інфраструктури для переходу до біосферосумісного виробництва та циркулярної економіки, як елементів сталого розвитку. На національному рівні запропоновано ввести заборону на виробництво товарів і надання послуг, які не можуть бути перероблені в країні або відсутні гарантовані договори про повернення використаного продукту виробнику на переробку. Також запропоновано введення додаткової плати за повернення товару виробнику для наступної переробки. Запропонована модифікована діаграма інтегрального потоку ресурсів для циркулярної економіки, яка є моделлю проектування взаємодії між окремими етапами впровадження зелених технологій. Відмінністю від традиційної схеми є утворення двох кіл руху ресурсів: великого – з відкладеним користуванням природними ресурсами через їх повернення до природи і середнього – замкненого промислового циклу. Всередині середнього кола відбуваються перетворення і трансформація ресурсів в рамках циркулярних бізнес-моделей. Проаналізовано основні існуючі циркулярні бізнес-моделі на їх основі запропоновані зміни до стандартної моделі створення ланцюга цінності. Діяльність виробничих компаній пропонується планувати в рамках утворення інтегрованих бізнес-процесів в ланцюгах поставок. При цьому напрям руху ресурсів в цих ланцюгах спрямований в обох напрямках. Розглянутий варіант утворення на основі ланцюга цінності та включення до цього витрат на виконання вимог біосферосумісності вертикально-інтегрованих виробничих структур, які можуть ефективно сприяти переходу до циркулярної економічної моделі на основі рециклінгу. Відповідальність та процедури взаємодії в цій схемі визначаються на початку проектування продукту чи технології шляхом створення стратегічного

логістичного ланцюга постачань, який формується на основі ланцюга цінності продукту з включенням до розгляду принципів сталого розвитку.

Ключові слова: циркулярна економіка, ланцюг цінності, вертикально-інтегровані компанії, рециклінг, біосферосумісні технології.

Аннотация. В статье рассмотрены основные пути обеспечения и ускорения перевода экономических процессов к модели циркулярной экономики на основе устойчивых бизнес-моделей с использованием рециклинга. Рассмотрены основные барьеры на пути перехода к модели циркулярной экономики. Предложены программные мероприятия на глобальном, национальном, региональном и организационных уровнях по созданию эффективной инфраструктуры для перехода к биосферосовместимому производству и циркулярной экономике, как элементов устойчивого развития. На национальном уровне предложено ввести запрет на производство товаров и оказание услуг, которые не могут быть переработаны в стране или отсутствуют гарантии договора о возвращении использованного продукта производителю на переработку. Также предложено введение дополнительной платы за возврат товара производителю для последующей переработки. Предложена модифицированная диаграмма интегрального потока ресурсов для циркулярной экономики, которая является моделью проектирования взаимодействия между отдельными этапами внедрения зеленых технологий. Отличием от традиционной схемы является образование двух кругов движения ресурсов: большого – с отложенным использованием природных ресурсов с их возвращением в природу и среднего – замкнутого промышленного цикла. Внутри среднего круга происходят преобразования и трансформация ресурсов в рамках циркулярных бизнес-моделей. Проанализированы основные существующие циркулярные бизнес-модели. На их основе предложены изменения в стандартной модели создания цепи ценности. Деятельность производственных компаний предлагается планировать в рамках образования интегрированных бизнес-процессов в цепях поставок. При этом направление движения ресурсов в этих цепях направлено в обоих направлениях. Рассмотрен вариант образования на основе цепи ценности и включения в нее затрат на выполнение требований биосферосовместимости вертикально-интегрированных производственных структур, которые могут эффективно способствовать переходу к циркулярной экономической модели на основе рециклинга. Ответственность и процедуры взаимодействия в этой схеме определяются в начале проектирования продукта или технологии путем создания стратегической логистической цепи поставок, которая формируется на основе цепи ценности продукта с включением к рассмотрению принципов устойчивого развития.

Ключевые слова: циркулярная экономика, цепь ценности, вертикально-интегрированные компании, рециклінг, биосферосовместимые технологии.

Summary. The article discusses the main ways to ensure and accelerate the transfer of economic processes to a circular economy model based on sustainable business models using recycling. The main barriers to the transition to a circular economy model are considered. Program activities are proposed at global, national, regional and organizational levels to create an effective infrastructure for the transition to biosphere-compatible production and the circular economy, as elements of sustainable development. At the national level, it was proposed to introduce a ban on the production of goods and services that cannot be recycled in the country or there are no guaranteed agreements on the return of the used product to the manufacturer for processing. It is also proposed the introduction of an additional fee for returning goods to the manufacturer for further processing. A modified diagram of the integrated flow of resources for the circular economy is proposed, which is a model for designing the interaction between the individual stages of the implementing of green technologies. The difference from the traditional scheme is the formation of two circles of the resource's movement: large – with the delayed use of natural resources with their return to nature and the middle – closed industrial cycle. Inside the middle circle there are transformations and processing of resources within the framework of circular business models. The main existing circular business models are analyzed. On their basis, changes in the standard model of creating a value chain are proposed. The activities of manufacturing companies are proposed to be planned as a part of the formation of integrated business processes in supply chains. Moreover, the movement direction of resources in these chains is directed in both directions. The option of creation based on the value chain and including in it the costs of fulfilling the environmental compatibility requirements of vertically integrated production structures, which can effectively facilitate the transition to a circular economic model based on recycling, is considered. The responsibility and interaction procedures in this scheme are determined at the beginning of the product design by creating a strategic supply chain, which is formed on the basis of the product value chain due to the sustainable development principles

Key words: circular economy, value chain, vertically integrated companies, recycling, biosphere-compatible technologies.

Постановка проблеми. На протязі всього періоду розвитку суспільних економічних відносин відбувався процес корегування і модифікації економічних категорій і понять в залежності від стану розвитку системи суспільних відносин та змін в рівні технологічного розвитку продуктивних сил виробництва. Індустріальна модель економіки завдяки своєму поширенню та глобалізації, окрім технологічного розвитку та покращення задоволення потреб суспільства в товарах та послугах, вивела на перший план ряд філософсько-соціально-економічних питань:

- чи здатна наявна глобальна ресурсна база забезпечити задоволення все зростаючого рівня потреб суспільства?
- які темпи приросту населення безпечні для світової економіки та екології планети?
- яким чином зупинити незворотні екологічні процеси деградації та погіршення якості навколишнього середовища?

Відповіддю наукового світу та міжнародних інститутів на ці питання було створення концепції сталого розвитку, яка виникла як симбіоз аналізу екологічних змін протягом існування людства, тенденцій розвитку традиційної лінійної моделі розвитку економіки та прогнозів змін демографічних та соціальних факторів при все зростаючому рівні економічних потреб людства. Був сформований перелік цілей сталого розвитку як заклик до дій які спрямовані на захист екології та підвищення якості життя кожної людини в світі. Також пріоритетними були визначені питання кліматичних змін, подолання економічної нерівності, сталого споживання з врахуванням потреб майбутніх поколінь [1]. Всі ці питання потребують для свого вирішення комплексного та системного підходу.

Розвинуті країни світу вже друге десятиліття знаходяться на шляху трансформації своїх економік до моделі кругового обігу ресурсів, або «циркулярної економіки». Ця модель об'єднує більшість цілей сталого розвитку та повинна за своєю суттю поєднати зусилля населення, соціально-відповідального бізнесу, держави та міжнародних установ в збереженні натуральних ресурсів планети для майбутніх поколінь за рахунок зниження споживання різних видів ресурсів та найбільш повного повторного їх використання. Але на цьому шляху всі країни зіштовхнулися з наступними бар'єрами: низький стан екологічної культури підприємств та організацій (корпоративні традиції, шаблони реакцій та типова поведінка); нестача капіталу для реалізації сталих або «зелених» проектів; відсутність суспільної підтримки (законодавство змінюється повільно, відсутня біосферосумісна поведінка споживачів і ви-

робників); відсутність технічних та технологічних проривних ноу-хау; відсутність підтримки з боку пропозиції (постачальника) або попиту (споживача). Для подолання цих бар'єрів необхідно створити нові ефективні мотиваційні, управлінські, економічні та методологічні механізми реалізації переходу до циркулярної економіки на основі рециклінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на загальноприйняті теоретичні висновки про роль збільшення циклічності руху природних ресурсів як ключовий елемент забезпечення сталого розвитку, взаємозв'язок між концепцією сталого розвитку і циркулярної економіки, аспекти їх практичної реалізації і кількісну оцінку їх позитивного практичного впливу в економічній, соціальній та екологічній сфері ще недостатньо вивчені [2].

Впровадження циклічної економіки, як ефективного ринкового механізму стикається з рядом проблем, таких, наприклад, як високий рівень потреби в енергії для відновлення ресурсів на сучасному рівні технологій, або втрата якості ресурсів при повторному використанні, вирішенню яких присвячено роботу [3]. Навіть країни, з розвинутою екологічною культурою, Німеччина, Франція тощо, стикаються з системними перешкодами на шляху переходу до циркулярної економіки. Питання впливу державної регуляторної політики на перетворення системи переробки відходів на систему управління ресурсами розглядаються Нелем, Грюнесом та Морісчеком [4]. Головною проблемою, реалізації моделі циркулярної економіки вони вважають невизначеність в ринкових умовах відповідальності окремих учасників системи промислового споживання ресурсів, та неможливість системно впливати на процес ціноутворення на рециклінгові ресурси та вартість надання послуг з обслуговування ресурсних ланцюгів. В роботі [5] колектив авторів робить спробу перевизначити теоретичні межі циркулярної економіки, відношення до навколишнього середовища і спосіб циркуляції ресурсів в суспільному виробництві і в навколишньому середовищі. Цей підхід за їх думкою забезпечує ефективні технології, бізнес-моделі і політику у системі споживання та виробництва.

Також актуальними для науковців є питання розробки нових та адаптації традиційних бізнес-моделей організацій з точки зору їх застосовності та ефективності в умовах переходу до циркулярної економіки та принципів сталого розвитку. В роботі [6] колективом авторів розглянуто 105 підприємств, які використовують дванадцять базових бізнес-моделей існуючих на ринку Бразилії з точки зору можливості їх адаптації до циркулярної моделі використання ресурсів. Автори отримали дуже позитивні

результати, які свідчать про наявність перспектив циркулярної трансформації сектору послуг в Бразилії у найближчій перспективі.

Постановка завдання. Процес трансформації традиційної лінійної моделі економіки до циркулярної потребує розробки оновленої мотиваційної основи для формування ринкових відносин на принципах сталого розвитку. Існує потреба у створенні нових механізмів забезпечення функціонування ринку для забезпечення переходу економіки на циркулярні рейки. З точки зору автора основою нових ринкових взаємовідносин повинна стати жорстка ринкова модель з підвищенням ролі держави в економічних циркулярних процесах та формування нових економічних принципів для ефективного розвитку виробництва на основі рециклінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автори досліджень у галузі державного регулювання переходу від традиційної лінійної моделі економіки до циркулярної відмічають проблему неузгодженості відповідальності за поведінку з відходами та продукцією, яка досягла кінця свого використання в рамках ресурсного циклу в процесі функціонування вільного ринку та недосконалість механізмів вільного ціноутворення на послуги з рециклінгу та рециклінгові матеріали [4]. Слід розділити рівень трансформації економіки до циркулярної моделі на чотири рівні за ознакою масштабу: глобальний, національний, територіальний та організаційний. Послідовність впровадження політик сталого розвитку повинна мати той же самий порядок, оскільки ми бачимо, що добровільне впровадження деяких з елементів сталого розвитку в рамках окремих країн, або організацій не призводить до якихось значних зрушень у вирішенні глобального порушення екологічного балансу з врахуванням підвищення ступеня впливу антропогенного фактору на навколишнє середовище. Так введення деякими країнами більш жорстких вимог до рівня шкідливих викидів в окремих сферах виробництва та характеристик промислової продукції просто призводять до міграції виробництв до країн з нижчим рівнем екологічних вимог, або зміні цільових ринків на менш екологічно-вимогливі.

На глобальному та національному рівні можна виділити такі основні програмні заходи щодо створення ефективної інфраструктури для переходу до біосферосумісного виробництва та циркулярної економіки, як елементів сталого розвитку:

- формування єдиних підходів щодо методів вирішення екологічних проблем;
- створення програми переорієнтації окремих чутливих до змін видів діяльності, з розробленням

рекомендацій та підтримуючих фінансових механізмів;

- забезпечення підтримки профільними асоціаціями змін в бізнес-процесах, які пропонуються в рамках переходу до циркулярної економіки;
- формування єдиних груп технічних стандартів по галузях виробництва з врахуванням зменшення або запобігання впливу на навколишнє середовище;
- зміна сутності категорії «цінності існування» та включення її до параметрів оцінки інвестиційної привабливості проектів у всіх галузях економіки.
- запровадження концепції екологічного маркетингу [7], а саме найжорсткішої його фази — збалансованого (сталого) маркетингу [8], як основної бізнес-практики всіх учасників світових ринків та зацікавлених сторін;
- введення обмежень в міжнародній торгівлі відповідно до принципу: «рівень споживання країни повинен відповідати рівню розвитку екологічних технологій переробки відходів, які формуються даним видом товарів»;
- створення логістичних передумов для створення регіональних спеціалізованих центрів з рециклінгу основних видів промислової продукції.

На національному рівні потрібні не менш рішучі дії, наприклад:

- введення заборони на виробництво товарів і надання послуг, які не можуть бути перероблені в країні або відсутні гарантовані договори про повернення продукції по закінченню її життєвого циклу виробнику на переробку.
- введення плати за повернення товару виробнику для наступної переробки, або відновлення з подальшою передачею в наступний цикл споживання та використання. Повертаєш товар — повертають гроші, в іншому випадку ці кошти є джерелом фінансування проектів пов'язаних з рециклінгом відходів даного типу в країні, або передачі його на переробку до іншої країни.
- введення жорсткої системи екологічної сертифікації стандартів конструювання і виробництва продукції разом зі створенням сертифікаційних технологічних центрів, які б здійснювали відбір та надавали рекомендації щодо оцінки виробничих технологій з точки зору принципів циркулярної економіки на основі принципів рециклінгу, тощо.

Тільки після виконання цих початкових вимог, може з'явитися можливість повноцінного переходу світової економіки на циркулярну модель.

На регіональному і організаційному рівнях окрім обов'язкового підвищення рівня поінформованості і зацікавленості громад та зацікавлених сторін в не-

обхідності і безальтернативності переходу до принципів сталого розвитку, нагально необхідно розробити нову концепцію біосферосумісного бізнесу, в якій принципи циркулярності повинні поєднуватись зі сталими стимулами підприємницької діяльності.

Основою багатьох національних стратегій поводження з відходами, як складової переходу до сталих принципів господарювання є ієрархія поводження з відходами наведена на рис. 1.

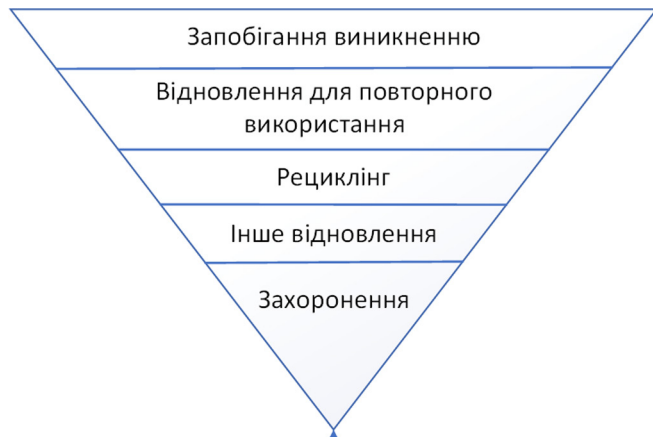

Рис. 1. Ієрархія поводження з відходами згідно до законодавства ЄС

Згідно до цієї ієрархії в країнах ЄС на даний час вже на законодавчому рівні заборонено захоронення на полігонах необроблених або неперероблених відходів. На рис. 2 зображено модифіковану автором діаграму інтегрального потоку ресурсів, яка інтегрує концепцію «з джерела до джерела» та основні сучасні підходи до поводження з відходами, наведеними на рис. 1.

Головною відмінністю від традиційної схеми є по-перше утворення двох кіл руху ресурсів: великого — з відкладеним користуванням природними ресурсами через їх повернення до природи і середнього — замкненого промислового циклу. Всередині середнього кола відбуваються перетворення і трансформація ресурсів в рамках циркулярних бізнес-моделей. До них можна віднести: *3Rs*: зниження кількості відходів, повторне використання, рециклінг; *4Rs*: зниження кількості відходів, повторне використання, рециклінг та відновлення; *5Rs*: зниження кількості відходів, повторне використання, повернення до експлуатації, рециклінг та відновлення; *9Rs*: відмова, перепроєктування, зміна функціоналу, повторне використання, залучення до повторного виробництва, рециклінг та відновлення; *модель «Рішення»*: відновити, ділитися, оптимізувати, зациклити, віртуалізувати і обмінюватись; *Модель «Розширений життєвий цикл продукту»*: дозволяє компаніям подовжити життєвий цикл

продукту і активів. Цінність, яка була б втрачена з причини втрати матеріалів, підтримується або навіть покращується за рахунок ремонту, оновлення або ремаркетингу продуктів.

По-друге в рамках цієї діаграми виділено важливість процесу проектування. До цього процесу відноситься і проектування продуктів окремими компаніями, і проектування технологій, які відносяться до загального користування. Від ефективності цього процесу і його відповідності принципам сталого розвитку залежить 80% впливів на зовнішнє середовище та переваг протягом життєвого циклу продукту.

При проектуванні окремих продуктів та технологій, при переході до моделі циркулярної економіки, головним завданням постає створення продукту з можливістю використання при його утилізації «оберненого виробничого циклу» та врахування цих витрат в ланцюзі створення споживчої цінності продукту. На рис. 3 наведено модифіковану автором модель створення ланцюга споживчої цінності з врахуванням додаткових процесів які необхідно включити до бізнес-процесів виробничої компанії при адаптації до підприємницької діяльності в умовах циркулярної економіки.

Діяльність виробничих компаній пропонується планувати в рамках утворення інтегрованих бізнес-процесів в ланцюгах поставок. При цьому напрям руху ресурсів в цих ланцюгах спрямований в обох напрямках. Це ми й будемо називати «циркулярною бізнес-моделлю оберненого виробничого циклу». Оскільки циркулярна економіка не є сумісною для більшості традиційних бізнес-моделей, процес трансформації буде пов'язаний з великим супротивом. Важливим є обґрунтувати моделі діяльності в новому середовищі, шляхи економічного зростання в нових умовах і сформулювати нові стимули для підприємницької діяльності.

Вертикальна інтеграція учасників ринку на основі біосферосумісництва передбачає утворення вертикально-інтегрованих виробничих структур, які на різних рівнях руху інтегрованого потоку ресурсів можуть виконувати процеси рециклінгу. В загальному вигляді концепцію діяльності таких альянсів можна зобразити схемою наведеною на рис. 4. На схемі товстими стрілками вказані зворотні потоки ресурсів, які формуються споживачами продукції завдяки економічним стимулам закладеним при формуванні споживчої цінності товару. Зворотні потоки ресурсів повинні чи повторно включатися до виробничого циклу, чи перероблятися на вторинні ресурси, які йдуть на ринок вторинних ресурсів.

Особливістю цієї моделі є відповідь на питання: хто відповідає за збирання та переробку продукції в кінці життєвого циклу товару. Відповідальність та процедури взаємодії в цій схемі визначаються на початку проектування продукту чи технології шляхом створення стратегічного логістичного ланцюга постачань, який формується на основі ланцюга цінності продукту з включенням до розгляду принципів сталого розвитку.

Утворення вертикально-інтегрованих зелених альянсів надасть змогу створити новий ринок біосферосумісного виробництва на принципах рециклінгу. В цьому випадку фінансові ресурси розподіля-

ються між учасниками у відповідності до укладених до початку проекту контрактів, що знижує ризики втрат у всіх учасників ланцюга. Додатково на ринку утворюються ринок великих учасників, який є необхідним для реалізації ефективного переходу до моделі циркулярної економіки.

Рушійними силами вертикальної інтеграції на основі рециклінгу є:

- спільне використання послуг посередників та ринку надання аутсорсингових послуг;
- довгостроковий характер відносин, що сприяє досягненню стратегічних цілей;

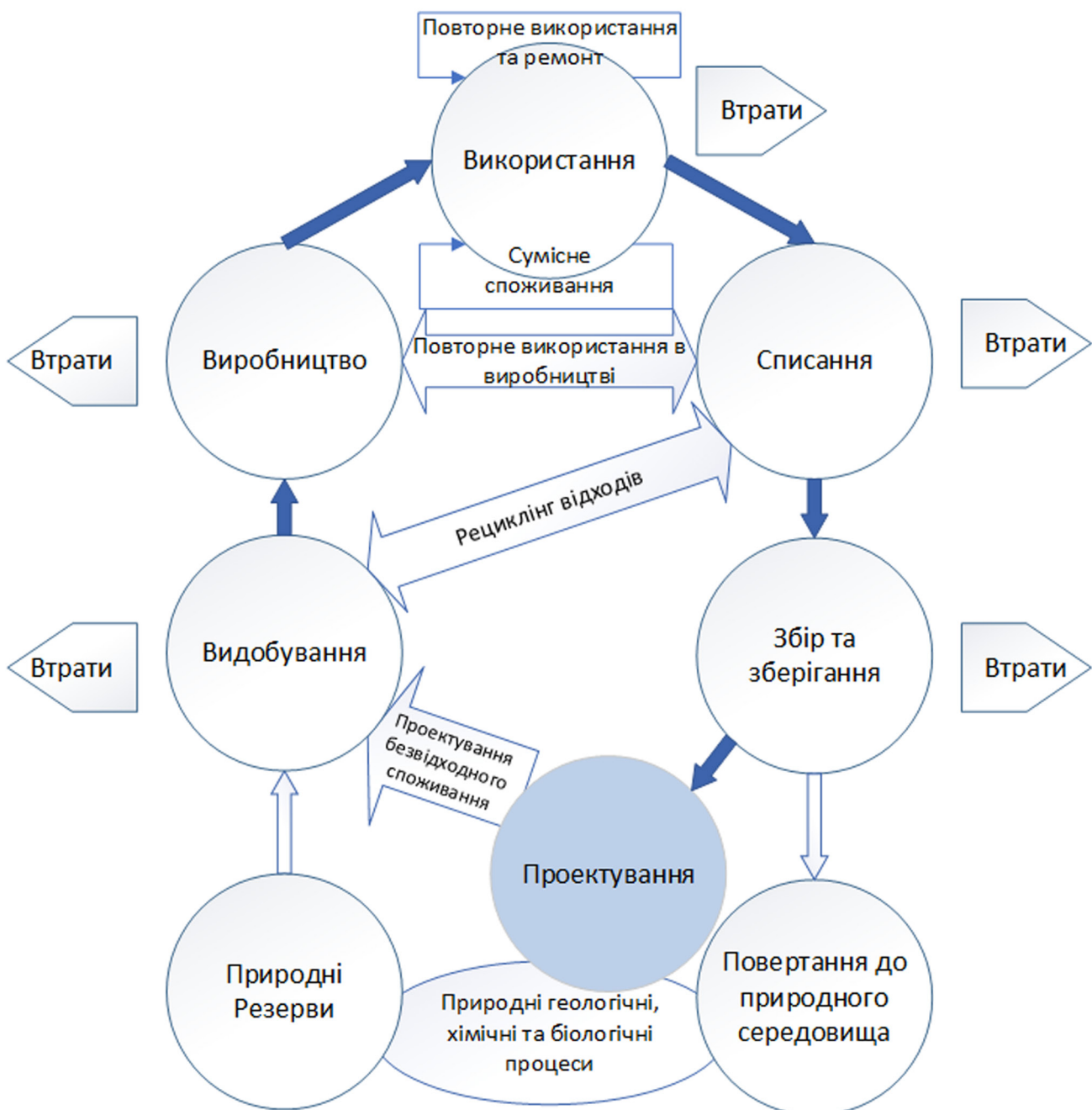

Рис. 2. Діаграма інтегрального потоку ресурсів для циркулярної економіки

Джерело: складено автором на основі [5]

- гнучка підтримка інтенсивності інтегрованих потоків ресурсів природного та рециклінгового походження;
- використання спільних інтегрованих інформаційних платформ для обміну інформацією з метою більш гнучкої інтеграції.

Негативним фактором утворення великих вертикально-інтегрованих структур є утворення

монопольних об'єднань підприємств, однак враховуючи директивну політику впровадження сталих змін в економіці, а інших варіантів в існуючих умовах не передбачається, це є темою наступних досліджень.

Висновки та перспективи. Для реалізації переходу до циркулярної економіки необхідно в першу чергу усунути бар'єри, які пов'язані з низьким рівнем мотивації промислового капіталу до таких змін.

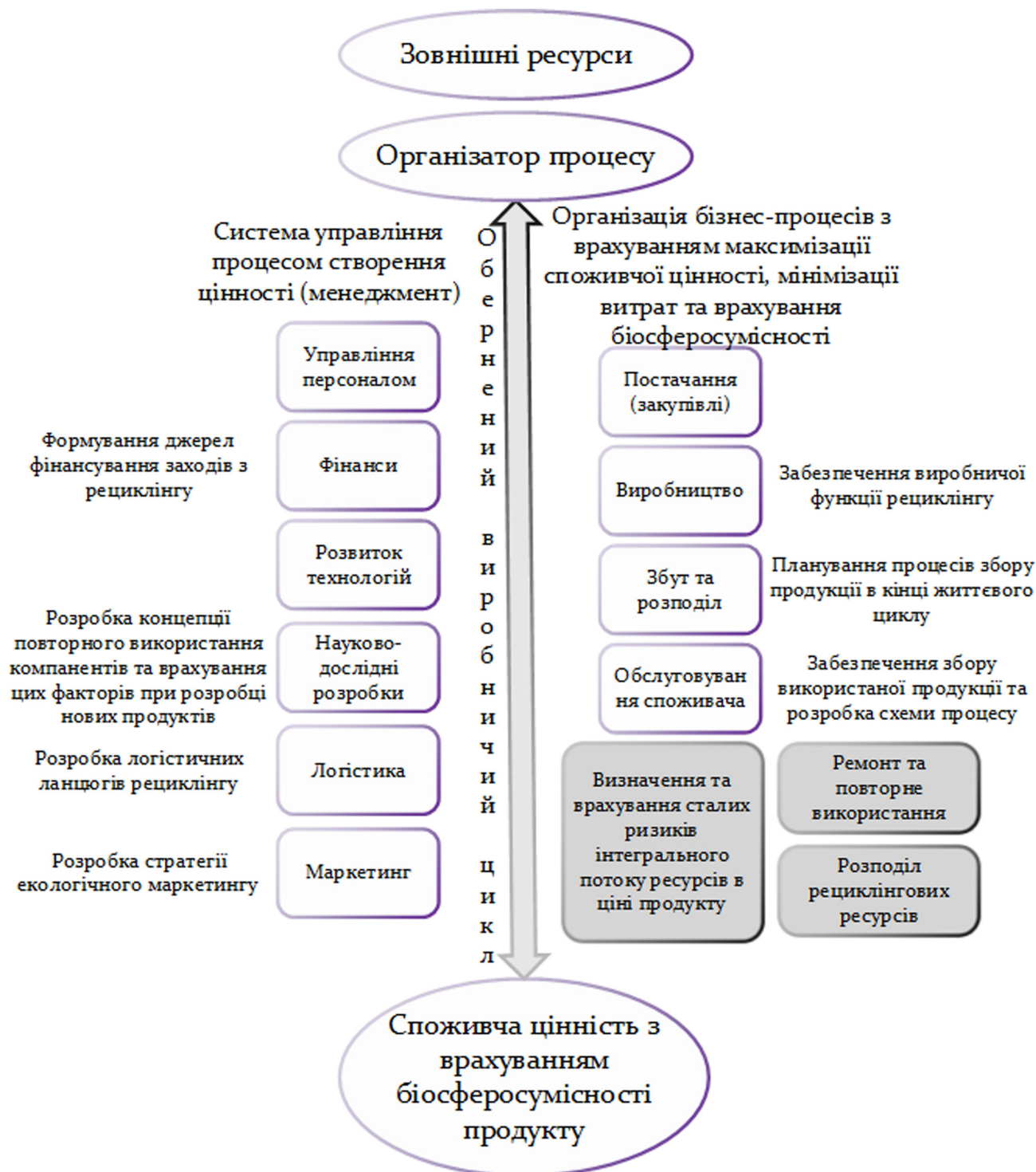

Рис. 3. Модифікована структура процесу створення ланцюга цінності

Джерело: розроблено автором

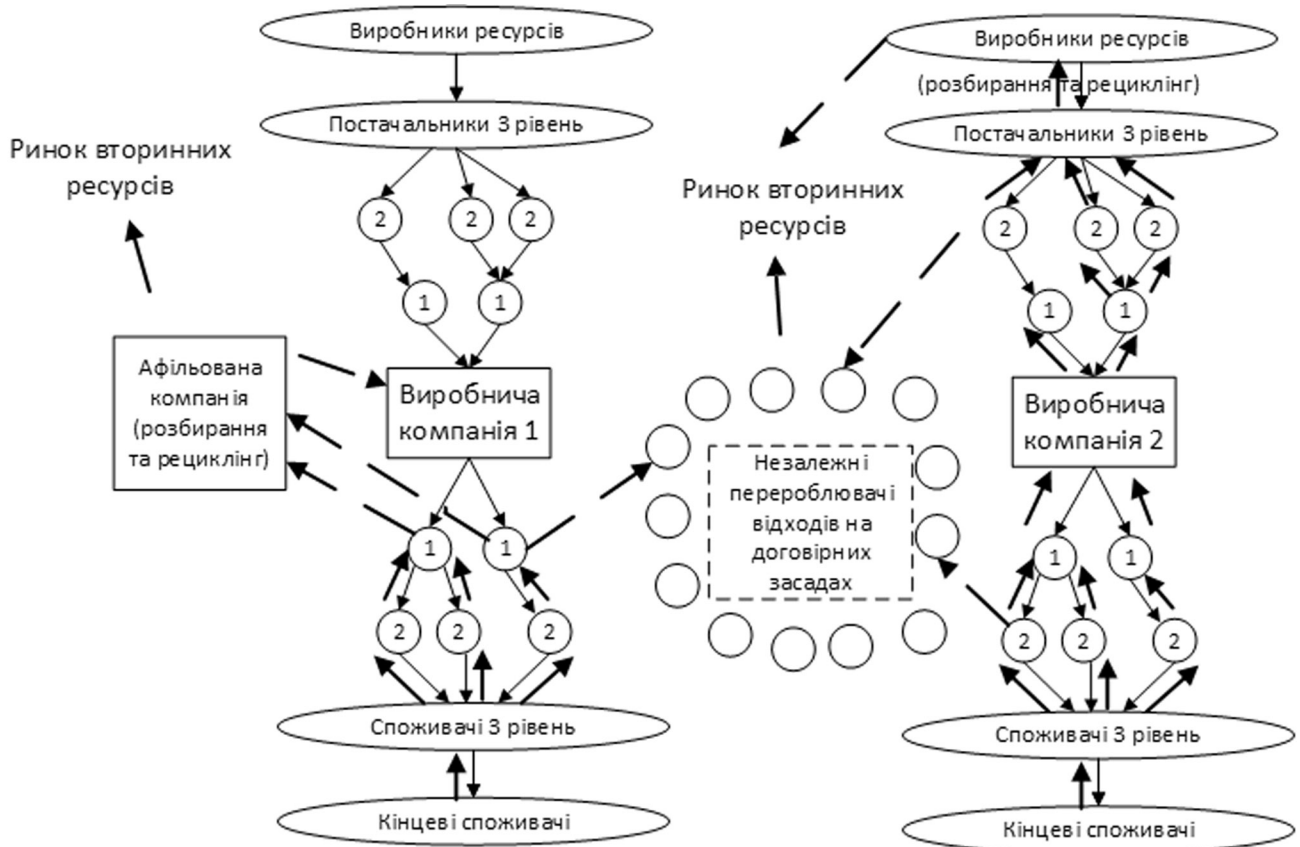

Рис. 4. Вертикально-інтегрований ланцюг біосферосумісного виробництва

Джерело: розроблено автором

Включення додаткових витрат на забезпечення відповідності технологій та продуктів новим екологічним вимогам до ланцюга формування цінності товару є одним з варіантів виходу з цієї ситуації. Ці витрати включаються в ланцюг як цінність існування, поняття зі сталої економіки, яке визначає неспоживну цінність, яка свідчить про наявність ресурсу. Ця цінність не пов'язана з поточним або відкладеним використанням та виходить лише з існування екологічного ресурсу. На основі аналізу основних сталих

бізнес-моделей запропонована схема вертикально-інтегрованого ланцюга біосферосумісного виробництва. На основі цієї схеми утворюються зелені альянси учасників виробничого процесу, економічні інтереси яких балансуються на основі рециклінгу ресурсів та варіантів їх повторного використання. Завдяки утворенню цих альянсів та врахуванню вимог біосферосумісності в ланцюгу цінності технології або товару з'являється можливість здійснити перехід до моделі циркулярної економіки.

Література / References

1. THE17 GOALS. The Global Goals for sustainable development. URL: <https://www.globalgoals.org/> (дата звернення: 22.02.2020).
2. Braungart, M., McDonough, W. Cradle to Cradle: Re-making the Way We Make Things. Vintage, London. 2009. P. 193.
3. Brown, M.T., Buranakarn, V. Emery indices and ratios for sustainable material cycles and recycle options // Resources, Conservation and Recycling. 2003. Vol. 38. No 1. PP. 1–22. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921344902000939>. (дата звернення: 22.02.2020).
4. Nelles, M., Gr nes, J., Morscheck, G. Waste Management in Germany — Development to a Sustainable Circular Economy? // Resources, Conservation and Recycling. 2016. Vol. 35. PP. 6–14. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1878029616300901>. (дата звернення: 22.02.2020).

5. Velenturf, A., Archer, S., Gomes, H., Christgen, B., Lag-Brotons, A., Purnell, P. Circular economy and the matter of integrated resources // *Science of The Total Environment*. 2019. Vol. 689. PP. 963–969. URL: <https://www.science-direct.com/science/article/pii/S0048969719330220>. (дата звернення: 22.02.2020).
6. Comin, L., Aguiar, C., Sehnem, S., Yusliza, M.-Y., Cazella, C., Julkovski, D. Sustainable business models: a literature review // *Benchmarking: An International Journal*. June 2019. DOI: 10.1108/BIJ-12-2018-0384.
7. Peattie K. *Towards Sustainability: The Third Age of Green Marketing* // *The Marketing Review*. Westburn Publishers Ltd. Summer 2001. Vol. 2. No. 2. PP. 129–146.
8. Ottman J. A., Reilly W. R. *Green Marketing: Opportunity for Innovation*. Booksurge Ltd, 2006. P. 288.

Гінчук Лілія Іванівна

аспірантка, старший викладач

Національного центру обліку та аудиту

Національної академії статистики, обліку та аудиту

Гинчук Лилия Ивановна

аспирантка, старший преподаватель

Национального центра учета и аудита

Национальной академии статистики, учета и аудита

Hinchuk Liliia

Graduate Student, Senior Lecturer of the

National Center for Accounting and Auditing of

National Academy of Statistics, Accounting and Audit

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5694

ОЦІНКА ЯКОСТІ СТАТИСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ОТРИМАНОЇ З АДМІНІСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

ОЦЕНКА КАЧЕСТВА СТАТИСТИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ, ПОЛУЧЕННОЙ ИЗ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ИСТОЧНИКОВ

ASSESSMENT OF THE QUALITY OF STATISTICAL INFORMATION ON ADMINISTRATIVE OFFENSES OBTAINED FROM ADMINISTRATIVE SOURCES

Анотація. Важливим фактором у формуванні статистичної інформації про адміністративні правопорушення є використання існуючих адміністративних джерел даних.

Варто зазначити, що в цілому відносини між органами державної статистики, респондентами та користувачами, а також іншими юридичними особами, які здійснюють діяльність, пов'язану зі збиранням та використанням адміністративних даних, на сьогодні згідно із нормами чинного законодавства ґрунтуються на певних принципах. Зокрема, стосовно принципів стосовно забезпечення надійності, об'єктивності та конфіденційності даних, використання мінімальних витрат на складання статистичної інформації, відкритості та доступності статистичної методології. Дотримання цих принципів передбачає забезпечення максимально зручного доступу користувачів до статистичної інформації та положень статистичної методології про адміністративні правопорушення, зацікавлення користувачів в отриманні надійної та об'єктивної статистичної інформації про адміністративні правопорушення, безкоштовне надання на вимогу органів державної статистики адміністративних даних, отриманих органами, що провадять діяльність, пов'язану з їх збиранням та використанням тощо. Це обумовлює необхідність визначення рівня якості даних з адміністративних джерел. Оцінка якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення, отриманої з адміністративних джерел, має забезпечити порівнянність та узгодженість статистичних і адміністративних даних, повноту даних, їх відповідність статистичним потребам та своєчасність отримання. У зв'язку з цим вибірково проаналізовано статистичну інформацію про адміністративні правопорушення у 2015–2018 роках, розробленої також з використанням адміністративних джерел на основі судових даних, сформувано принципи забезпечення якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення, що розробляється з вико-

ристанням адміністративних джерел, запропоновано заходи щодо усунення виявлених під час дослідження недоліків та проблем у зв'язку із дослідженням статистичних та інших даних стосовно адміністративних правопорушень заходи щодо усунення недоліків і проблем, виявлених в процесі дослідження якості статистичних та інших даних про адміністративні правопорушення.

Ключові слова: статистична інформація, адміністративні правопорушення, адміністративне джерело, адміністративні дані, справи про адміністративні правопорушення, адміністративні стягнення, якість статистичної інформації.

Аннотация. Важным фактором в формировании статистической информации об административных правонарушениях является использование существующих административных источников данных.

Стоит отметить, что в целом отношения между органами государственной статистики, респондентами и пользователями, а также другими юридическими лицами, осуществляющими деятельность, связанную со сбором и использованием административных данных, сегодня согласно нормам действующего законодательства основываются на определенных принципах. В частности, относительно принципов обеспечения надежности, объективности и конфиденциальности данных, использование минимальных расходов на составление статистической информации, открытости и доступности статистической методологии. Соблюдение этих принципов предполагает обеспечение максимально удобного доступа пользователей к статистической информации и положениям статистической методологии об административных правонарушениях, интерес пользователей в получении надежной и объективной статистической информации об административных правонарушениях, бесплатное предоставление по требованию органов государственной статистики административных данных, полученных органами, которые осуществляют деятельность, связанную с их сбором и использованием и тому подобное. Это обуславливает необходимость определения уровня качества данных из административных источников. Оценка качества статистической информации об административных правонарушениях, полученной из административных источников, должна обеспечить сопоставимость и согласованность статистических и административных данных, обеспечить полноту данных, их соответствие статистическим потребностям и своевременность их получения. В связи с этим охарактеризованы качество статистической информации об административных правонарушениях в 2015–2018 годах, полученной из административных источников на основе судебных данных, сформированы принципы обеспечения качества статистической информации об административных правонарушениях, разрабатываемой с использованием административных источников, предложены меры по устранению недостатков и проблем, выявленных в ходе исследования качества статистических и других данных об административных правонарушениях.

Ключевые слова: статистическая информация, административные правонарушения, административный источник, административные данные, дела об административных правонарушениях, административные взыскания, качество статистической информации.

Summary. An important factor in generating statistical information on administrative offenses is the use of existing administrative data sources.

It should be noted that, as a whole, relations between state statistics bodies, respondents and users, as well as other legal entities that carry out activities related to the collection and use of administrative data, today are in accordance with the rules of the current legislation are based on certain principles. In particular, the principles of ensuring the reliability, objectivity and confidentiality of the data, the use of minimal costs for compiling statistical information, the openness and accessibility of the statistical methodology. The observance of these principles implies ensuring the most convenient access for users to statistical information and provisions of the statistical methodology on administrative offenses, interest of users in obtaining reliable and objective statistical information on administrative offenses, free provision of administrative data obtained at the request of state statistics bodies carrying out activities related to their collection and use, etc. Therefore, there is a need to determine the quality of data from administrative sources. Assessment of the quality of statistical information on administrative offenses obtained from administrative sources should ensure comparability and consistency of statistical and administrative data, ensure completeness of data, their compliance with statistical needs and timeliness of their receipt. In this regard, the quality of statistical information on administrative offenses in 2015–2018, obtained from administrative sources based on court data, was characterized, the principles of quality assurance of statistical information on administrative offenses developed using administrative sources were formulated, measures were proposed to eliminate identified when examining the shortcomings and complexities associated with the study of statistical and other administrative offenses.

Key words: statistical information, administrative offenses, administrative source, administrative data, cases of administrative offenses, administrative penalties, quality of statistical information.

Постановка проблеми. Адміністративні дані, як зазначає О. В. Гончар [1], можуть використовуватись з метою вироблення самостійного статистичного продукту, поєднуватись із даними зі статистичних обстежень (вибіркових або суцільних) або використовуватись як додаткова інформація при проведенні статистичних обстежень. У першому випадку йдеться про статистичний процес, в якому використовуються дані з адміністративного джерела, і тому якість адміністративних даних тут є найбільш важливою ознакою. У другому випадку якість вихідних статистичних даних залежить від якості не лише адміністративних, а й статистичних даних, з якими вони об'єднуються. У останньому випадку якість адміністративних даних є менш важливою, ніж у попередньому, але все ж таки має велике значення, оскільки адміністративні дані низької якості можуть значно погіршити якість вихідних статистичних даних. Оцінювання якості результативних статистичних даних відрізняється у всіх трьох випадках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень засвідчив, що в Україні окремими проблемами забезпечення якості статистичної інформації займалися такі вчені, як О. Васечко, О. Гончар [1–3], М. Пугачова та ін. Проблема підвищення якості даних вибіркового обстеження приділяли увагу О. Гладун та ін. Однак наразі не існує фундаментальних праць, в яких би комплексно були розглянуті та вирішені питання щодо оцінки якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення, отриманої з адміністративних джерел.

Мета і завдання дослідження. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження — аналіз адміністративних даних про адміністративні правопорушення та встановленні проблем, пов'язаних із порівняльністю та узгодженістю статистичних та адміністративних даних про адміністративні правопорушення. Для досягнення мети вирішуються такі завдання:

- оцінити точність, повноту, своєчасність отримання даних з адміністративних джерел, а також їх відповідність статистичним потребам;
- визначити основні фактори впливу якості адміністративних даних на якість даних зі статистичних спостережень;
- на основі аналізу адміністративних даних про адміністративні правопорушення підготувати заходи щодо усунення проблем, виявлених у процесі дослідження статистичних та адміністративних даних про адміністративні правопорушення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання адміністративних джерел для отримання

статистичних даних про адміністративні правопорушення вимагає розроблення методології спостережень для оцінювання якості вихідних даних. Втім існують відмінності в методології оцінювання якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення, отриманої зі статистичних обстежень та зі спостережень з використанням адміністративних джерел.

Так, використання адміністративних джерел пов'язано з проблемами забезпечення порівняльності та узгодженості статистичних та адміністративних даних, оцінювання точності даних з адміністративних джерел, забезпечення повноти адміністративних даних, їх відповідності статистичним потребам та своєчасності їх отримання, а також із необхідністю використання методів оброблення даних, відмінних від тих, що використовуються для даних, отримуваних зі статистичних обстежень [2, с. 82].

Основними факторами впливу якості адміністративних даних на якість даних зі статистичних спостережень вважаються такі:

1. Адміністративні системи, в яких виробляються адміністративні дані. Збирання даних всередині адміністративних систем зазвичай відрізняється від їх збирання органами державної статистики. Звітування в рамках цих систем має особливі умови і визначається адміністративними правилами та регуляторними актами.

2. Системи реєстрів і баз даних. Адміністративний реєстр повинен бути узгоджений з рештою реєстрів системи, а система як єдине ціле має функціонувати ефективно.

3. Оброблення адміністративних даних. Воно включає визначення сукупності та змісту ознак спостереження, а також правил і методів оброблення даних [3, с. 146–149].

4. Статистичні обстеження проводяться переважно з однією метою, тоді як адміністративні дані використовуються для різних потреб. Завдяки цьому дані статистичних обстежень можуть використовуватись для покращення якості адміністративних даних, а саме:

- для оцінювання якості адміністративних даних: рівня охоплення (зокрема, недоохоплення) сукупності, частки неактивних одиниць в обстеженнях підприємств, можливого недоохоплення, якості класифікаційних ознак (таких як вид економічної діяльності чи регіональна приналежність для підприємств), точності, узгодженості та порівняльності показників у адміністративних джерелах та ін.;
- для покращення якості адміністративних даних шляхом заповнення пропусків у адміністратив-

них даних, оновлення контактної інформації, покращення охоплення сукупності, уточнення значень ознак, що є ідентичними для обох джерел, покращення узгодженості та порівнянності завдяки гармонізації використовуваних концепцій;

– для доповнення даних про одиниці, які з певних причин не обстежуються в адміністративній системі; для створення похідних ознак у адміністративних даних. З цією метою ознаки, що використовуються у статистичних обстеженнях, порівнюються з ознаками з адміністративних джерел, та будуються моделі похідних ознак.

Що стосується безпосередньо дослідження якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення, слід зазначити, що інформація про причини та умови вчинення конкретного адміністративного правопорушення у первинних документах здебільшого відсутня. Це обумовлює необхідність удосконалення як методичних положень стосовно статистичного спостереження за адміністративними правопорушеннями, так і звітної документації. Зокрема, необхідна нова редакція форми № 1-АП, а саме доповнення її графами, в яких були б відображені причини та умови вчинення адміністративних правопорушень в кожній окремо взятій сфері.

Адже визначення причин вчинення адміністративних правопорушень та сприятливих для них умов має ключове значення для характеристики особи

порушника, розроблення системи профілактики таких правопорушень, яка включатиме конкретні заходи (табл. 1).

Далі проаналізуємо вибірково статистичну інформацію про адміністративні правопорушення у 2015–2018 роках, розробленої з використанням адміністративних джерел, даних судової статистики з метою визначення якості цих даних.

Упродовж останніх років спостерігалася тенденція до збільшення надходження до місцевих загальних судів справ і матеріалів про адміністративні правопорушення. Кількість справ про адміністративні правопорушення, що надійшли до місцевих загальних судів, зростає у 2018 р. порівняно з 2015 р. на 20,22% (табл. 2) [5].

Із винесенням постанови місцеві загальні суди у 2018 році розглянули 630,9 тис. (568,9 тис. у 2015 році) справ і матеріалів про адміністративні правопорушення. У тому числі саме справ — 619,3 тис. (558,6 тис. у 2015 році), або 77,8% (86,7% у 2015 році) від кількості тих справ, що перебували на розгляді стосовно 620,9 тис. (559,9 тис. у 2015 році) осіб відповідно. Серед загальної кількості розглянутих у 2018 році із винесенням постанови справ про адміністративні правопорушення 39,3% (36,9% у 2015 році) становили справи про порушення Правил дорожнього руху (далі — ПДР) (статті 121–132¹ КУпАП) [5] (табл. 3).

Таблиця 1

Пропозиції щодо доповнення форми № 1-АП

№ рядка	Причина правопорушень								Умови, які сприяють вчиненню правопорушень							
	Збереження малокваліфікованої праці	Незрілість культури	Недостатність матеріальних, фінансових та інших ресурсів	Злочинність, а також корумпованість державних установ	Дискримінація населення за расовими й національними ознаками, залишки соціальної нерівності	Стани алкогольного, токсичного або наркотичного сп'яніння	Порушення Правил дорожнього руху або перевищення встановленого швидкісного режиму	Інші причини	Об'єктивні умови			Суб'єктивні умови				Інші умови
									Економічна криза	Майнова диференціація	Рівень безробіття	Демографічні особливості населення й правопорушника	Соціально-психологічні особливості населення й правопорушника	Негативні соціальні явища	Недоліки в організації охорони громадського порядку, охорони державної та приватної власності та роботи правоохоронних органів	
A	XX	XX	XX	XX	XX	XXX	XXX	X	X	X	XX	XX	XX	X	XX	X

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2

**Надходження до місцевих загальних судів справ і матеріалів
про адміністративні правопорушення у 2015–2018 рр.**

Надійшло справ та матеріалів за звітний період, (тис.)	Роки		Динаміка % (2018 р. до 2015 р.)
	2015	2018	
Усього	642	769,8	19,91
в т.ч. справ про адміністративні правопорушення	630,7	758,1	20,22

Джерело: розроблено автором із використанням даних судової статистики [4]

Таблиця 3

Кількість розглянутих справ про порушення ПДР у 2015, у 2018 рр.

Назва показників	Роки		Динаміка % (2018 р. до 2015 р.)
	2015	2018	
Кількість розглянутих справ та матеріалів, по яких винесено постанови (рішення), тис.	568,9	630,9	10,9
Кількість розглянутих справ, по яких винесено постанови (рішення), тис.	558,6	619,3	10,9
Частка від кількості тих справ та матеріалів, що перебували на розгляді, %	86,7	77,8	-
Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи (усього), тис.	559,9	620,9	10,9
Частка справ про порушення Правил дорожнього руху (статті 121–132 ¹ КУпАП) до загальної кількості справ про адміністративні правопорушення, розглянутих із винесенням постанови, %	36,9	39,3	-

Джерело: розроблено автором із використанням даних судової статистики [5]

Що стосується конкретних причин правопорушень, то в 2018 році за порушення ПДР в частині залишення місця дорожньо-транспортної пригоди (ст. 122⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП)) адміністративне стягнення було накладено на 3,6 тис. осіб, що складає 0,2% від кількості всіх осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР та на 44,0%

більше, ніж у 2015 році — 2,5 тис. осіб, або 0,4% від кількості всіх осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР). У тому числі штраф накладено на 3,5 тис. осіб (2,3 тис. у 2015 році), громадські роботи призначено 87 особам (149 у 2015 році), адміністративний арешт — 16 особам (15 у 2015 році), позбавлено права керування транспортними засобами 13 осіб (9 у 2015 році) [8] (табл. 4).

Таблиця 4

**Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР
у частині залишення місця дорожньо-транспортної пригоди в 2015–2018 рр. (за видом стягнення)**

Назва показників	Роки		Динаміка % (2018 р. до 2015 р.)
	2015	2018	
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР* (ст. 122 ⁴ КУпАП), тис.	2,5	3,6	44,0
Частка осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР (ст. 122 ⁴ КУпАП), від загальної кількості осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР, %	0,4	0,2	-
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу за порушення ПДР (ст. 122 ⁴ КУпАП), тис.	2,3	3,5	52,2
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді громадських робіт за порушення ПДР (ст. 122 ⁴ КУпАП)	149	87	-41,6
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді адміністративного арешту за порушення ПДР (ст. 122 ⁴ КУпАП)	15	16	6,7
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді позбавлення права керування транспортними засобами за порушення ПДР (ст. 122 ⁴ КУпАП)	9	13	44,4

Джерело: складено автором за даними Держстату [8]

* Тут і далі в табл. порушення ПДР в частині залишення місця дорожньо-транспортної пригоди.

За порушення особами, які керують транспортними засобами, правил руху через залізничні переїзди (ст. 123 КУпАП) у 2018 році накладено адміністративне стягнення на 4,1 тис. осіб, або 0,2% від загальної кількості осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР, що на 4,7% менше, ніж у 2015 році (відповідно, 4,3 тис. і 0,6% від загальної кількості осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР). У тому числі штраф накладено на 4,1 тис. осіб (4,2 тис. у 2015 році), позбавлено права керування транспортними засобами 27 осіб (26 у 2015 році), адміністративний арешт застосовано до 1 особи (3 у 2015 році), оплатне вилучення транспортного засобу в його власника застосовано до 4 осіб (3 у 2015 році) [8] (табл. 5).

За порушення ПДР, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна (ст. 124 КУпАП), у 2018 році накладено адміністративне стягнення на 100,8 тис. осіб, що на 12,6% більше у порівнянні із 2015 роком (89,5 тис.). У тому числі позбавлено права керування транспортним засобом 1,0 тис. осіб (1,5 тис. у 2015 році), або 1,0% (1,7% у 2015 році) від кількості тих, на яких накладено адміністративне стягнення саме за цей вид правопорушення, штраф накладено на 99,8 тис. осіб (88,0 тис. у 2015 році), до 2 осіб (12 у 2015 році) застосовано адміністративний арешт, громадські роботи призначено 14 особам (3 у 2015 році) [8] (табл. 6).

За керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції (ст. 130 КУпАП), у 2018 році накладено адміністративне стягнення на 69,3 тис. осіб, або 3,5% від загальної кількості осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР, що на 24,2% менше, ніж у 2015 році (91,4 тис. або 13,0% від загальної кількості осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР). У тому числі штраф накладено на 69,0 тис. осіб (58,9 тис. у 2015 році), позбавлені права керування транспортним засобом 146 осіб або 0,2% від кількості тих осіб, на яких накладено адміністративне стягнення саме за цей вид правопорушення (20,5 тис. або 22,4% у 2015 році), оплатне вилучення транспортного засобу у його власника застосовано до 106 осіб (923 у 2015 році) осіб, громадські роботи призначено 36 особам (31 у 2015 році) [8] (табл. 7).

До апеляційних загальних судів у 2018 році на розгляд надійшло 16,0 тис. апеляційних скарг на постанови місцевих загальних судів у справах про порушення ПДР, що на 201,9% більше, ніж у 2015 році (5,3 тис.). За апеляційними скаргами розглянуто 11,5 тис. таких справ (4,4 тис. у 2015 році), або 65,5% (77,5% у 2015 році) від кількості тих, що перебували на розгляді апеляційних загальних судів. У тому числі скасовано 3,8 тис. постанов місцевих загальних судів у справах про порушення ПДР (1,3 тис. у 2015 році), або 33,0% (29,7% у 2015

Таблиця 5

Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення за порушення правил руху через залізничні переїзди у 2015–2018 рр. (за видом стягнення)

Назва показників	Роки		Динаміка% (2018 р. до 2015 р.)
	2015	2018	
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР* (ст. 123 КУпАП), тис.	4,3	4,1	-4,7
Частка осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР (ст. 123 КУпАП), від загальної кількості осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР, %	0,6	0,2	-
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу за порушення ПДР (ст. 123 КУпАП), тис.	4,2	4,1	-2,4
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді позбавлення права керування транспортними засобами за порушення ПДР (ст. 123 КУпАП)	27	26	-3,7
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді адміністративного арешту за порушення ПДР (ст. 123 КУпАП)	3	1	-66,7
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді оплатного вилучення транспортного засобу у його власника за порушення ПДР (ст. 123 КУпАП)	3	4	33,3

Джерело: складено автором за даними Держстату [8]

* Тут і далі в табл. порушення ПДР при перетині залізничних переїздів.

Таблиця 6

**Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР
що спричинило пошкодження транспортних засобів та ін. в 2015–2018 рр.
(за видом стягнення)**

Назва показників	Роки		Динаміка % (2018 р. до 2015 р.)
	2015	2018	
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР* (ст. 124 КУпАП), тис.	89,5	100,8	12,6
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді позбавлення права керування транспортними засобами за порушення ПДР (ст. 124 КУпАП), тис.	1,5	1,0	-33,3
Частка осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді позбавлення права керування транспортними засобами, від кількості осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР (ст. 124 КУпАП), %	1,7	1,0	-
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу за порушення ПДР (ст. 124 КУпАП), тис.	88,0	99,8	13,4
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді адміністративного арешту за порушення ПДР (ст. 124 КУпАП)	12	2	-83,3
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді громадських робіт за порушення ПДР (ст. 124 КУпАП)	3	14	366,7

Джерело: складено автором за даними Держстату [8]

* Тут і далі в табл. порушення ПДР з пошкодженням транспортних засобів та ін.

Таблиця 7

**Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР
у частині керування транспортними засобами або суднами у стані сп'яніння або під впливом
лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції в 2015–2018 рр.
(за видом стягнення)**

Назва показників	Роки		Динаміка % (2018 р. до 2015 р.)
	2015	2018	
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР* (ст. 130 КУпАП), тис.	91,4	69,3	-24,2
Частка осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР (ст. 130 КУпАП), від загальної кількості осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР, %	13,0	3,5	-
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу за порушення ПДР (ст. 130 КУпАП), тис.	58,9	69,0	17,1
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді позбавлення права керування транспортними засобами за порушення ПДР (ст. 130 КУпАП), тис.	20,5	0,146	-99,3
частка осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді позбавлення права керування транспортними засобами, від кількості осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за порушення ПДР (ст. 130 КУпАП), %	22,4	0,2	-
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді оплатного вилучення транспортного засобу у його власника за порушення ПДР (ст. 130 КУпАП)	923	106	-88,5
Кількість осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення у вигляді громадських робіт за порушення ПДР (ст. 130 КУпАП)	31	36	16,1

Джерело: складено автором за даними Держстату [8]

* Тут і далі в табл. порушення ПДР через керування транспортними засобами або суднами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції.

Таблиця 8

Кількість справ за порушення Правил дорожнього руху, що надійшли на розгляд апеляційних загальних судів у 2015–2018 рр.

Назва показників	Роки		Динаміка % (2018 р. до 2015 р.)
	2015	2018	
Надійшло справ про порушення ПДР за апеляційними скаргами, тис.	5,3	16,0	201,9
Розглянуто справ про порушення ПДР за апеляційними скаргами на постанови місцевих загальних судів, тис.	4,4	11,5	161,4
Частка від кількості тих, що перебували на розгляді апеляційних загальних судів, %	77,5	65,5	-
Скасовано апеляційними загальними судами постанов місцевих загальних судів про порушення ПДР, тис.	1,3	3,8	192,3
Частка скасованих і змінених апеляційними загальними судами постанов місцевих загальних судів про порушення ПДР, від кількості ухвалених місцевими загальними судами постанов про порушення ПДР, %	29,7	33,0	-
Постанов про порушення ПДР залишено без змін, тис.	2,0	7,1	255,0

Джерело: складено автором за даними судової статистики [5]

Таблиця 9

Порівняльна характеристика даних органів Державної статистики та даних судової статистики стосовно кількості осіб, щодо яких розглянуто справи про адміністративні правопорушення

	Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи			
	За даними органів Державної статистики		За даними судової статистики	
Роки	2015	2018	2015	2018
усього, тис.	2141,2	3860,9	559,9	620,9
у тому числі винесено рішення про накладення адміністративного стягнення, тис.	1984,7	3577,0	431,3	376,3
у тому числі винесено рішення про закриття справи, тис.	136,6	273,3	110,4	234,3

Джерело: складено автором за даними Держстату [8] та судової статистики [5]

році) від кількості ухвалених місцевими загальними судами постанов за порушення ПДР; залишено без змін 7,1 тис. постанов (2 тис. у 2015 році) [5] (табл. 8).

За результатом проведення порівняльної характеристики даних органів Державної статистики та даних судової статистики (табл. 9) встановлено, що дані органів Державної статистики є відмінними від даних судової статистики. Зокрема, в частині забезпечення повноти даних судової статистики для статистичних потреб, оскільки Держстат за формою 1-АП отримує інформацію від усіх державних органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення. У свою чергу, судова статистика, що збирається за формою № 1-п містить дані стосовно справ розглянутих лише судами України в порядку адміністративного судочинства.

Висновки та пропозиції. Водночас, зважаючи на вищезгадані відмінності, використання адміністративних джерел пов'язано з певними недоліками, обумовленими проблемами, пов'язаними із забезпеченням порівняльності та узгодженості статистичних

та адміністративних даних, оцінюванням точності даних з адміністративних джерел, забезпеченням повноти адміністративних даних, їх відповідності статистичним потребам та своєчасності їх отримання, а також із необхідністю використання методів оброблення даних, відмінних від тих, що використовуються для даних, отримуваних зі статистичних обстежень [2, с. 82].

Для усунення визначених недоліків під час формування інформації, основаної на адміністративних даних, запропоновано:

- 1) розробити нормативно-правове забезпечення доступу фахівців статистичної служби до адміністративних джерел даних;
- 2) визначити напрями використання декількох джерел даних для формування статистичної інформації про адміністративні правопорушення;
- 3) передбачити створення системи координування статистичних реєстрів з метою інтеграції та ефективного використання даних про адміністративні правопорушення;

- 4) розв'язати суперечності у визначенні сукупностей та ознак спостереження, що необхідно для забезпечення узгодженості оцінок, отриманих з різних джерел;
- 5) для отримання інформації щодо впливу моніторингу процесів виробництва на якість статистичної інформації про адміністративні правопорушення, а також відповідності процесів її виробництва міжнародним статистичним стандартам та рекомендаціям підготувати та реалізувати анкетне опитування.

Таким чином, належна якість адміністративних даних для забезпечення належної якості інформації про адміністративні правопорушення може бути досягнута в разі виконання таких дій:

- 1) укладання угод з постачальниками даних з чітко окресленим колом взаємовідносин, включаючи гарантії забезпечення якості;
- 2) вирішення питань порівнянності та узгодженості даних;
- 3) передбачення можливості подальшого редагування отриманих даних;
- 4) встановлення причин і рівня відсутності даних;
- 5) з'ясування причин і рівня помилкових об'єднань;
- 6) з'ясування причин і рівня неузгодженостей;
- 7) оцінювання індикаторів і характеристик якості даних;
- 8) документування якості процесів виробництва статистичних даних, отриманих з використанням адміністративних джерел.

Отже, забезпечення якості статистичної інформації, розробленої з використанням адміністративних джерел, потребує не тільки відповідної якості даних, отриманих із цих джерел, а й дотримання якості процесів формування статистичної інформації.

Розроблення базових принципів якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення, отриманої з адміністративних джерел,

сприятиме практичній реалізації ефективного та стандартизованого підходу до оцінювання якості даних, отриманих з використанням адміністративних джерел, а контрольний перелік мінімізує зусиль та часу, необхідних для оцінювання. При оцінюванні якості статистичної інформації про адміністративні правопорушення, розробленої з використанням адміністративних джерел, використовуються як загальні індикатори та характеристики, так і специфічні, притаманні лише такій інформації.

При оцінюванні якості даних з адміністративних джерел, необхідно додатково здійснити детальний опис джерела отримання даних та провести детальне дослідження щодо визначень статистичних ознак і сукупності, щодо якої збирались дані для адміністративних потреб, та оцінити ступінь їх відповідності потребам користувачів. Водночас при використанні адміністративних джерел значною проблемою є розбіжність у концепціях (поняттях, визначеннях, методології), що застосовуються в адміністративних та статистичних джерелах, оскільки концепції, що застосовуються в адміністративних джерелах, орієнтовані на адміністративні потреби та чинне законодавство і тому можуть не відповідати статистичним визначенням та стандартам. Адміністративні дані можуть мати високу якість в контексті адміністративних потреб, але це не означатиме їх високу якість в контексті статистичних потреб.

Слід зауважити, що органи державної статистики зазвичай не контролюють визначення, використовувани для адміністративних даних. Для покращення ситуації щодо використовуваної термінології необхідно забезпечити участь фахівців органів державної статистики у формулюванні визначень. Отже, якість статистичної інформації, розробленої з використанням адміністративних джерел, залежить не тільки від якості цих джерел, а й від якості процесів перетворення цих даних для статистичних потреб [10].

Література

1. Гончар О. В., Кузьміна О. В. Якість статистичної інформації: поняття та характеристика // Вісник Хмельницького національного університету. 2012. № 1. С. 75–80.
2. Гончар О. В. Забезпечення якості статистичної інформації: методологія та організація: монографія. Київ: ВПД «Формат», 2011. 372 с.
3. Гончар О. В. Методологічні засади забезпечення якості статистичної інформації: монографія. Київ: ВПД «Формат», 2011. 372 с.
4. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення: стат. зб. / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018 (дата звернення: 26.10.2019).
5. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2014–2018 роках: стат. зб. / Верховний Суд України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik%202014-2018.pdf> (дата звернення: 26.10.2019).

6. Державна служба статистики України: Офіційний веб-сайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.10.2019).
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 р. № 8074-10, станом на 20.10.2019 р. // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 26.10.2019).
8. Правопорушення. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: <http://csrv2.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.08.2019).
9. Типовой закон об официальной статистике, разработанный в рамках проекта Счета развития Организации Объединенных Наций для стран Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии. ECE/CES/2016/8. Конференция европейских статистиков. Шестьдесят четвертая пленарная сессия, Париж, 27–29 апреля 2016 года. URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2016/mtg/ECE_CES_2016_8-1601555R.pdf
10. Гончар О. В. Критерії якості статистичної інформації // Проблеми формування нової економіки XXI століття: зб. мат. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 грудня 2011 р., м. Київ): у 8 т. Дніпропетровськ: Біла К. О., 2011. Т. 7. Методологія статистичної обробки економічної інформації та шляхи зниження фінансових ризиків. С. 79–81.

References

1. Honchar, O. V. and Kuzmina, O. V. (2012), «Quality of statistical information: concept and characteristics» // Bulletin of the Khmelnytsky National University, № 1, pp. 75–80.
2. Honchar, O. V. (2011), Zabezpechennia yakosti statystychnoi informatsii: metodolohiia ta orhanizatsiia [Quality assurance of statistical information: methodology and organization], VVD «Format», Kyiv, Ukraine.
3. Honchar, O. V. (2011), Metodolohichni zasady zabezpechennia yakosti statystychnoi informatsii [Methodological principles of quality assurance of statistical information], VVD «Format», Kyiv, Ukraine.
4. Ukrainian Judiciary (2018), «Report of the Courts of First Instance on Administrative Offenses». URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018 (Accessed 29 August 2019).
5. Supreme Court of Ukraine (2019), «State of administration of justice in criminal proceedings and administrative offenses in 2014–2018». URL: <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik%202014-2018.pdf> (Accessed 29 August 2019).
6. Official website of the State Statistics Service of Ukraine. (2019). URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (Accessed 29 August 2019).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Code of Ukraine of Administrative Offence. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (Accessed 29 August 2019).
8. The State Statistical Service of Ukraine (2019). «Law enforcement». URL: <http://csrv2.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 29 August 2019).
9. Economic Commission for Europe (2016). «Generic Law on Official Statistics developed under the United Nations Development Account Project for the countries of Eastern Europe, Caucasus and Central Asia», ECE/CES/2016/8. URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2016/mtg/ECE_CES_2016_8-1601555E.pdf (Accessed 29 August 2019).
10. Honchar, O. V. «Criteria for quality of statistical information» // Zbirka dopovidej Problemy formuvannia noi ekonomiky XXI stolittia [Conference Proceedings of the Problems of Formation of the New Economy of the 21st Century], Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiya [International Scientific and Practical Conference], Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 79–81.

Долбнева Деніза Вадимівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу і контролю
Львівський національний університет імені Івана Франка

Долбнева Дениза Вадимовна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета, анализа и контроля
Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Dolbneva Deniza
PhD, Associate Professor of the
Department of Accounting, Analysis and Control
Ivan Franko National University of Lviv

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5645

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ДИДЖИТАЛИЗАЦИИ В УКРАИНЕ И МИРЕ

CURRENT TRENDS OF DIGITALIZATION IN UKRAINE AND THE WORLD

Анотація. Стрімкий розвиток соціально-економічних процесів провідних країн світу з одної сторони дав поштовх активному використанню інформаційно-цифрових технологій, з іншої саме вони є каталізатором усіх бізнес процесів і визначають рівень розвитку економіки та благополуччя населення країни. Комплексне та всебічне оцифрування стало передумовою широкого поширення такого поняття як «діджиталізація». Не осторонь до процесу діджиталізації перебуває й Україна, яка суттєво відстає у рівнях розвитку цифрового ринку, впровадження у практичну діяльність суб'єктів господарювання сучасних інформаційно-цифрових технологій, розробки діджитал-стратегій тощо. Проте наявність інтелектуального та людського потенціалу, бажання входження на партнерських (рівноправних) умовах у європейську спільноту є тими факторами, які сприятимуть подальшій діджиталізації бізнес-процесів та процесів соціальної сфери у найближчому майбутньому. Все це зумовлює актуальність дослідження сучасного стану діджиталізації України та провідних країн світу. Для цього у статті і розкрито сутність діджиталізації, визначені перешкоди впровадження. У процесі дослідження розглянуто конкурентні переваги, які надає діджиталізація суб'єктам бізнесу і установам державного сектора економіки, наведено аналітичні дані, що ілюструють поширення діджиталізації в Україні та світі, використання цифрових технологій в Україні, залучення у цей процес галузей економіки. На основі результатів дослідження встановлено, що для забезпечення конкурентоспроможності підприємств України необхідним є активне використання переваг діджиталізації за всіма можливими напрямками і формам. У статті визначено, що на законодавчому рівні в Україні вже зроблено перші кроки у напрямі розбудови цифрової економіки, зокрема затвердження Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та Положення про Міністерство цифрової трансформації.

Ключові слова: діджиталізація, Інтернет речей, стартап, хайп, цифрові технології.

Аннотация. стремительное развитие социально-экономических процессов ведущих стран мира с одной стороны дал толчок активному использованию информационно-цифровых технологий, с другой именно они являются катализатором всех бизнес процессов и определяют уровень развития экономики и благополучия населения страны. Комплексное и всестороннее оцифровки стало предпосылкой широкого распространения такого понятия как «диджитализация». Не

обособлено в процес діджиталізації знаходиться і Україна, яка суттєво відстає в рівнях розвитку цифрового ринку, впровадження в практичну діяльність суб'єктів господарювання сучасних інформаційно-цифрових технологій, розробки діджитал-стратегій і тому подібне. Однак наявність інтелектуального і людського потенціалу, бажання вступити на партнерських (рівноправних) умовах в європейське суспільство є факторами, які будуть сприяти подальшій діджиталізації бізнес-процесів і процесів соціальної сфери в найближчому майбутньому. Все це обумовлює актуальність дослідження сучасного стану діджиталізації України і ведучих країн світу. Для цього в статті розкрито сутність діджиталізації, визначені перешкоди впровадження. В процесі дослідження розглянуті конкурентні переваги, які надає діджиталізація суб'єктам бізнесу і установам державного сектору економіки, наведено аналітичні дані, ілюструючі поширення діджиталізації в Україні і світі, використання цифрових технологій в Україні, залучення в цей процес галузей економіки. На основі результатів дослідження встановлено, що для забезпечення конкурентоспроможності підприємств України необхідно активно використовувати переваги діджиталізації по всіх можливих напрямках і формах. В статті визначено, що на законодавчому рівні в Україні вже зроблено перші кроки в напрямку розвитку цифрової економіки, зокрема затвердженні Концепції розвитку цифрової економіки і суспільства України на 2018–2020 роки і Положенням про Міністерство цифрової трансформації.

Ключові слова: діджиталізація, Інтернет речей, стартап, хайп, цифрові технології.

Summary. rapid development of socio-economic processes of the leading countries of the world on the one hand gave impetus to the active use of information and digital technologies, on the other they are the catalyst for all business processes and determine the level of economic development and well-being of the population of the country. Integrated and comprehensive digitization has become a prerequisite for the widespread notion of «digitalization». Ukraine is also not far behind the process of digitalization, which is significantly behind the levels of digital market development, implementation of modern information and digital technologies, development of digital strategies, etc. in the practical activity of economic entities. However, the presence of intellectual and human potential, the desire to join the European community on equal terms are the factors that will contribute to further digitalization of business and social processes in the near future. All this makes the study of the current state of digitalization of Ukraine and the leading countries of the world relevant. For this purpose, the article reveals the essence of digitalization, identified obstacles to implementation. The research examines the competitive advantages of digitalization to business entities and public sector institutions, provides analytical data illustrating the spread of digitalization in Ukraine and the world, the use of digital technologies in Ukraine, and the involvement of economic sectors in this process. On the basis of the results of the research it is established that in order to ensure the competitiveness of Ukrainian enterprises it is necessary to actively use the benefits of digitalization in all possible directions and forms. The article identifies that at the legislative level in Ukraine the first steps have been taken towards building a digital economy, in particular the approval of the Concept of Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020 and the Regulation on the Ministry of Digital Transformation.

Key words: digitalization, Internet of Things, startup, hype, digital technology.

Постановка проблеми. Питання діджиталізації як бізнес-процесів, так й усіх соціально-економічних процесів сучасного світу набуває важливості в умовах зміцнення інтелектуального потенціалу провідних країн світу і посилення конкуренції між усіма учасниками фінансово-економічних відносин. Інформаційно-цифрові технології стають вирішальним каталізатором усіх сфер життя людства: логістики, маркетингу, виробництва, торгівлі, медицини, освіти тощо, ключовим чинником інноваційного розвитку та зміцнення конкурентних переваг як на рівні країни, так і окремо взятого суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики оцифрування бізнес-процесів компаній, тенденцій діджиталізації, становлення ринку цифрових технологій присвячено праці

провідних зарубіжних (Б. Ван Арка [1], Р. Інклара [1], Т. Нібея [2], М. Тіммера [1], К. Шваба [3]) і вітчизняних науковців (О. Грибіненко [4], С. Іванова [5], А. Верховодова [6], В. Вишневецького [7], О. Вишневецького [5; 8], І. Каліні [9], Л. Лігоненко [10], Н. Коровайченко [11], Л. Збаразької [7], В. Ляшенка [8] та інші).

Попри окремі теоретико-практичні здобутки цих вчених з питань оцифрування економіки України та світу існує доцільність проведення комплексного дослідження сучасного стану діджиталізації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналіз та оцінка тенденцій діджиталізації провідних країн світу та України.

Виклад основного матеріалу. Для України діджиталізація є новим поняттям і процесом, що зумовлено відставанням країни у розвитку та якості

інформаційно-комунікаційних мереж. Проте перші кроки у проведення діджиталізації головних соціально-економічних сфер життя українців вже зроблено, а також формуються передумови розробки стратегії створення власного цифрового ринку. Тоді як дослідження досвіду провідних країн світу з даного питання свідчить, що у країнах Європейського Союзу, США, Японії проникнення цифрових технологій набрало приголомшуючих обертів.

Враховуючи вищесказане, актуальним є розгляд сучасного стану діджиталізації в Україні та порівняння його зі світовими тенденціями. З'ясуємо яким чином вдало користуються можливостями діджиталізації і розглянемо дані поширення цього явища у світі та в Україні зокрема.

Під діджиталізацією прийнято розуміти трансформацію, проникнення цифрових технологій щодо оптимізації та автоматизації бізнес-процесів, підвищення продуктивності та покращення комунікаційної взаємодії зі споживачами [4, с. 35].

Діджиталізація або ж цифрова трансформація найбільш вибране слово для хайпу (від англ. HYIP — High Yield Investment Program) — високоприбуткова інвестиційна програма, яка є одним з видів інвестиційних програм, що дає високі процентні ставки від 5% до 60% і більше на місяць. Хайпи приймають інвестиції всього від \$1 і стверджують, що вони можуть забезпечити високі процентні ставки на різноманітних інвестиційних планах, у яких денний відсоток може бути плаваючим або фіксованим, залежно від суми внеску [12].

За даними дослідження PricewaterhouseCoopers збільшення рівня діджиталізації країни на 10% призводить до зростання ВВП на душу населення до 0,75%. Згідно з висновками ресурсу Academics, зростання цього ж показника на 10 пунктів призводить до зниження рівня безробіття на 1,02% [13].

Незалежно від рівня соціально-економічного розвитку країни діджиталізація формує платформу конкурентних переваг для суб'єктів бізнесу і установ державного сектора економіки:

- високий рівень конкурентоздатності;
- спрощення роботи з масивом інформації;
- економію коштів;
- оптимізацію процесу прийняття управлінських рішень;
- лояльність клієнтів та контрагентів;
- позитивне ставлення до іміджу підприємства/установи тощо.

На рис. 1 розглянуто елементи цифрової стратегії бізнесу, у яку вбудована цифрова трансформація.

За статистикою, стартапи більш активно адаптують цифрову стратегію (55%) у порівнянні з тра-

диційними підприємствами, де тільки у 37% яких приступили до активного розгортання діджиталізації, 45% лише роблять перші кроки, а 7% вже відносяться до цілком цифрових компаній.

На рис. 2 подана діаграма, яка відображає відсоток організацій, які вже діджиталізовані або мають плани у найближчому часі застосовувати бізнес стратегію «digital-first».

Яскравий приклад світових компаній, які є діджиталізованими — це Uber, Airbnb, Facebook, Alibaba. В Україні окрім них варто згадати і флагмана цифрових банківських послуг — ПриватБанк, і сектор e-commerce: Rozetka.ua, «Нова пошта».

Якщо розглядати відсоткове співвідношення діджиталізованих компаній в галузевому аспекті, то найбільш діджиталізованими є підприємства таких галузей як: послуги, фінансові послуги, охорона здоров'я, освіта, High-Tech, виробництво, торгівля, влада (рис. 3).

На сьогодні країнами-лідерами з розвитку цифрової економіки є Сінгапур, Великобританія, Нова Зеландія, ОАЕ, Естонія, Японія, Ізраїль, США, Швейцарія та країни Скандинавії. Ці держави взяли курс на цифровий розвиток у сферах транспорту, освіти, електронних засобів і новітніх технологій. По всьому світові частка традиційної економіки зменшується, а цифрової — збільшується, надаючи величезні переваги для країн та бізнесу.

Натомість Україна, IT-фахівці якої на аутсорсі вже оцифрували півсвіту, лише зараз на державному рівні взяла курс на розбудову цифрової економіки. У 2019 році Україна опустилася на 2 позиції, посівши 60 місце, між Перу й Аргентиною [14]. Поряд з цим за результатами дослідження коефіцієнт ефективності інновацій в Україні дорівнює 0,91, це приблизно на рівні Нідерландів [14].

В Україні більшість підприємств та установ державного сектора економіки поки не мають чіткого бачення процесу і якісних прикладів переходу в «цифру» на ринку, що пов'язано із численними перешкодами до трансформації:

- 1) нестача бюджетів (39% опитаних);
- 2) нестача та низька кваліфікація кадрів (36%);
- 3) законодавчі перепони (34% опитаних);
- 4) неготовність до змін (33% опитаних).

Ці перешкоди не є виключенням суто для України, вони характерні і для світу в цілому. Такі дані отримали в дослідженні 2019 State of Digital Business Transformation [14] на основі опитування менеджерів 702 компаній, що приймають рішення.

Так за результатами опитувань українських топ-менеджерів 43 компаній, визначено, що вони розуміють цифрову трансформацію наступним чином [14]:

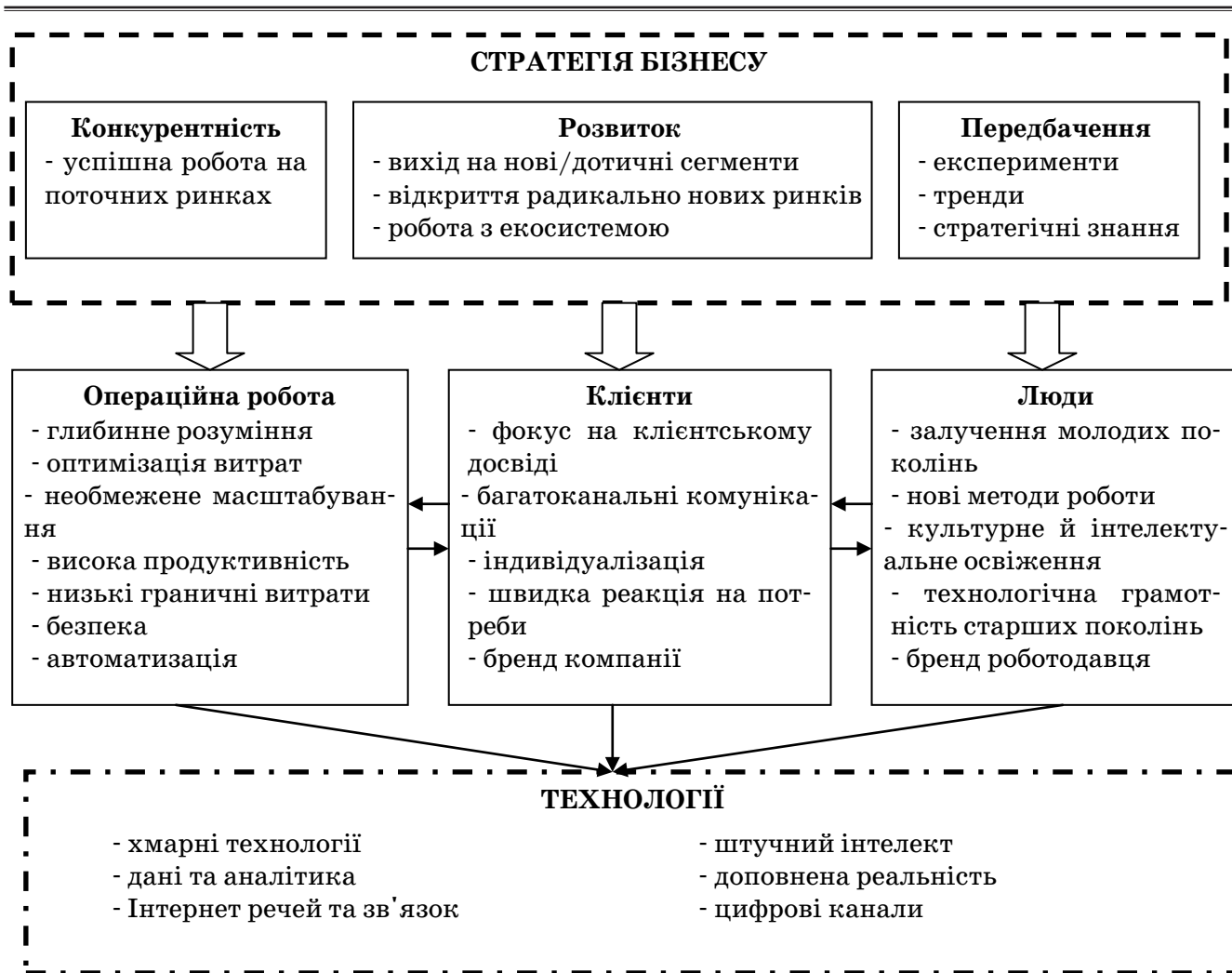

Рис. 1. Елементи цифрової стратегії бізнесу, в яку вбудована цифрова трансформація

Джерело: складено на основі [6]

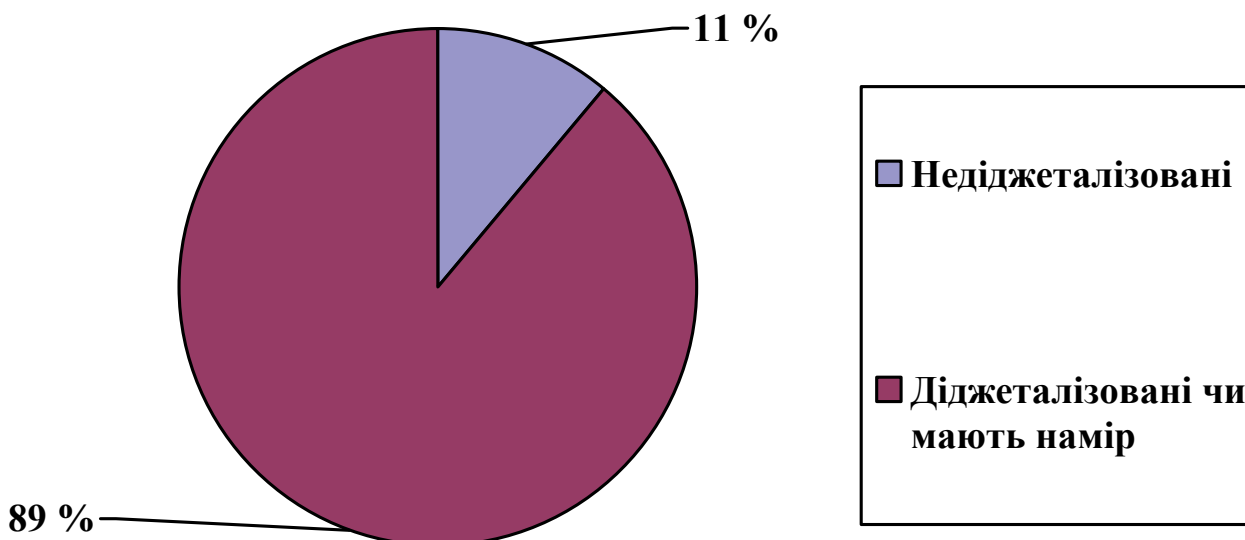

Рис. 2. Відсоток діджиталізованих компаній у світі

Джерело: складено на основі [14]

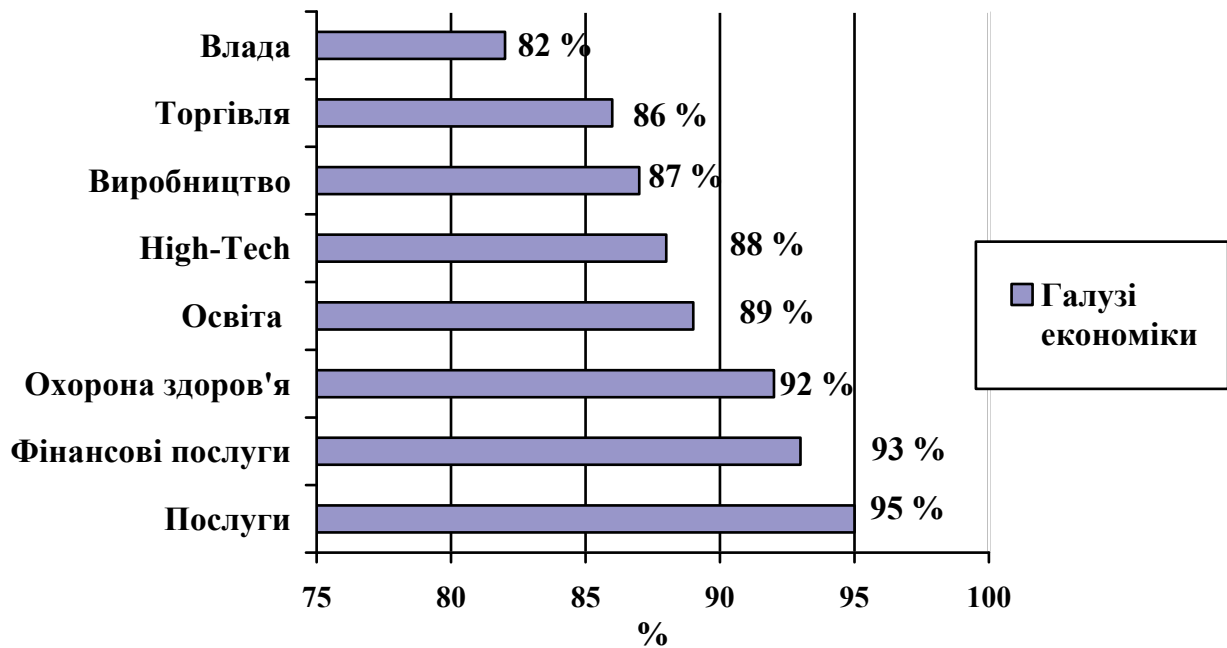

Рис. 3. Рівень діджиталізації підприємств галузей економіки у світі

Джерело: складено на основі [14]

- близько 48% опитаних наголосили на використанні сучасних технологічних трендів для підвищення продуктивності та цінності компанії;
- 36% розказали про створення єдиної системи накопичення та аналізу великих даних (з метою контролю та управління) на всіх етапах операційної діяльності компанії;
- 32% акцентували на створенні платформ і екосистем, які об'єднують клієнтів і постачальників товарів і послуг в рамках окремого бізнесу;
- 34% говорили про автоматизацію виробництва, створення продуктів і послуг, заснованих на цифрових технологіях;
- 18% відзначили перехід в онлайн всієї комунікаційної/інформаційної діяльності компанії.

Отже, майже половина опитаних топ-менеджерів правильно розуміють цифрову трансформацію як використання сучасних технологій для підвищення продуктивності та цінності компанії. Проте ще більша частина сприймає її скоріше як автоматизацію внутрішніх процесів.

В рамках діджиталізації в Україні найчастіше застосовують хмарні технології з елементами штучного інтелекту, big data (великі дані) та розширені інструменти аналітики даних, розумні датчики категорії IoT (Internet of Things).

Internet of Things — це розумні речі, забезпечені датчиками, здатні збирати та відправляти інформацію через інтернет, програмовані для різних дій

і керовані дистанційно. IoT = розумна квітка = розумний будинок = розумна садиба = розумне місто = розумне все, що завгодно: від годівниці для котика до цілої ферми [15].

Стан цифрового ринку в Україні можемо представити у вигляді графіку (рис. 4).

У цілому рівень цифрової трансформації приватного бізнесу в Україні оцінюється вище — 5,66. А задоволеність рівнем трансформації складає 2,8 бала з 5. З огляду на це, топ-менеджери провідних українських компаній оцінюють рівень цифрової трансформації українського бізнесу нижчим за середній.

В контексті нашого дослідження заслуговує уваги і питання, що український та глобальний бізнес очікує від цифрової трансформації.

Результати дослідження Digital Business Research у 2019 році вказують на те, що [13]:

1) 75% опитаних у світі чекають підвищення продуктивності;

2) 34% — поліпшення задоволеності клієнта;

3) 30% — зростання якості продуктів або послуг.

Натомість в Україні ще очікують вищої продуктивності робітника внаслідок мобільності, доступу до даних та процесів за допомогою штучного інтелекту та відповідність очікуванням вимогам споживачів.

Так більшість компаній пов'язують цифрову трансформацію з підвищенням операційної ефективності та не готові до зміни бізнес-моделі. Часто

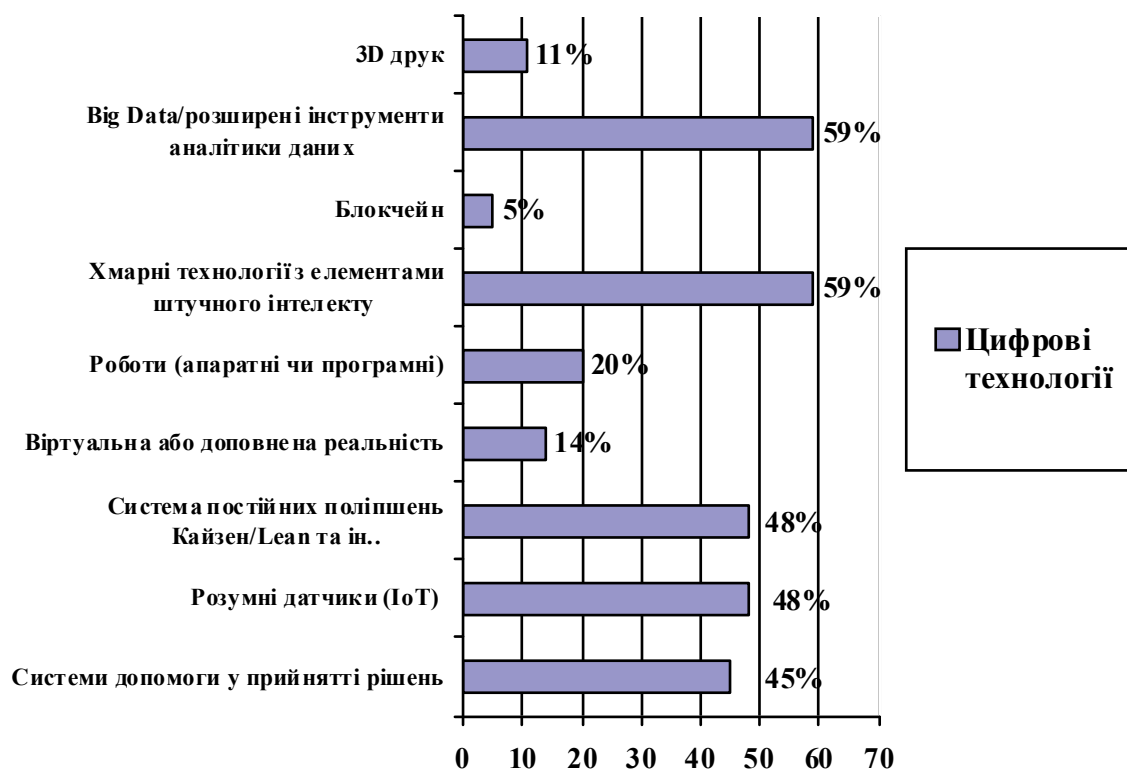

Рис. 4. Використання цифрових технологій в Україні

Джерело: складено на основі [14]

задекларовані зміни не підкріплюються ставленням до інновацій та розвитку потенціалу співробітників, а більшість змін пов'язані з удосконаленням операційної ефективності й набагато менше орієнтовані на взаємодію з клієнтами. В основному, впроваджуючи цифрові технології, компанії в першу чергу починають покращувати бізнес-процеси продажу, оскільки вони ближчі до клієнтів.

Незважаючи на показники, які характеризують стан розвитку діджиталізації і впровадження цифрових технологій суб'єктами господарювання в Україні, вважаємо, що завдяки освіті та людям, здобуткам окремих компаній (технологічний сектор) є необхідний потенціал для активізації даного процесу. Що повинно бути використано як на мікро-, так і макрорівні.

Першим комплексним кроком у напрямку розвитку цифрової економіки в Україні стало Розпорядження Кабінету Міністрів України № 67 Р від 17 січня 2018 року «Про Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки». У Концепції відзначається, що «розвиток цифрової економіки України полягає у створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, біз-

несу та суспільства для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та благополуччя населення» [16].

А вже 18 вересня 2019 р. Кабінет Міністрів України затвердив Положення про Міністерство цифрової трансформації. Згідно Положення Міністерство цифрової трансформації є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкопasmового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку IT-індустрії [17].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, висвітлення ключових питань проведеного нами дослідження яскраво свідчить про те, що діджиталізація — це неминучість сучасної економіки,

і якщо компанія не встигатиме за сучасними технологіями, то залишиться за бортом і втратить свої конкурентні позиції на ринку і попит серед своїх клієнтів. Діджиталізація виступає каталізатором інноваційного розвитку, основою чого є впровадження нових інформаційно-цифрових технологій (Big Data, Інтернет речей, хмарні технології, 3D-друк тощо). Україні необхідно провести

ще чимало заходів, щоб наблизити стан розвитку цифровізації до рівня провідних країн світу. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні напрямків розвитку цифрового ринку України з урахуванням міжнародних тенденцій, внесення пропозицій до комплексного оцифрування ключових галузей національної економіки, розробки стратегій діджиталізації бізнесу.

Література

1. Market Services Productivity across Europe and the US / R. Inklaar, M. P. Timmer, B. van Ark, W. Carlin, J. Temple. *Economic Policy*. 2008. Vol. 23(53). PP. 139–194.
2. Niebel T. ICT and Economic Growth: Comparing Developing, Emerging and Developed Countries. ZEW Centre for European Economic Research. Mannheim. 2014. ZEW Discussion PP. 14–117.
3. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrialrevolution-what-it-meansand-how-to-respond/>
4. Грибіненко О. М. Діджиталізація економіки в новій парадигмі цифрової трансформації / О. М. Грибіненко // Міжнародні відносини. Серія: «Економічні науки». 2018. № 16. С. 35–37.
5. Иванов С. В. Электронные платформы как инструмент модернизации экономики Украины / С. В. Иванов, А. С. Вишневский // Вісник економічної науки України. 2017. № 1. С. 47–53.
6. Верховодов А. Цифрова трансформація та потреби бізнесу. URL: <https://medium.com/@untone/5ba902f5037d>
7. Національна модель неоіндустріального розвитку України: [монографія] / В. П. Вишневський, Л. О. Збарзська, М. Ю. Заніздр, В. Д. Чекіна та ін.; за заг. ред. В. П. Вишневського. Київ. НАН України. Інститут економіки промисловості. 2016. 518 с.
8. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: [монографія] / В. І. Ляшенко, О. С. Вишневський. Київ. НАН України. Інститут економіки промисловості. 2018. 252 с.
9. Каліна І. І. Детермінантно-теоретичні засади формулювання та розвитку поняття «цифрова економіка» в інформаційно-комунікаційному середовищі / І. І. Каліна // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова 2018. Т. 23. Вип. 5(70). С. 78–83.
10. Ліголенко Л. О. Зміст механізмів формування стратегії діджиталізації в бізнес-організаціях / Л. О. Ліголенко, А. В. Хріпко, А. А. Доманський // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2018. № 2. Т. 2. С. 20–25.
11. Коровайченко Н. Ю. Передумови інтеграції України до єдиного цифрового ринку Європейського Союзу / Н. Ю. Коровайченко // Ефективна економіка. 2017. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=8&w=%D0%9D.%D0%AE.%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B9%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE>
12. Хайп. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0F>
13. В Києві презентували дослідження «Digital Transformation Readiness». URL: <https://www.imena.ua/blog/digital-transformation-readiness/>.
14. 2019 Digital Business Research. URL: <https://www.idg.com/tools-for-marketers/2019-digital-business-research/>
15. Інтернет речей. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82_%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0
16. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-П / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>
17. Положення про Міністерство цифрової трансформації: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 р. № 856 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF>

References

1. Market Services Productivity across Europe and the US / R. Inklaar, M. P. Timmer, B. van Ark, W. Carlin, J. Temple. *Economic Policy*. 2008. # 23(53). PP. 139–194.

2. Niebel T. ICT and Economic Growth: Comparing Developing, Emerging and Developed Countries. ZEW Centre for European Economic Research. Mannheim. 2014. ZEW Discussion PP. 14–117.
3. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrialrevolution-what-it-meansand-how-to-respond/>.
4. Ghrybinyenko O. M. Didzhitalizacija ekonomiky v novij paradyghmi cyfrovoji transformaciji // Mizhnarodni vidnosny. Serija: «Ekonomichni nauky». 2018. # 16. S. 35–37.
5. Ivanov S. V. Elektronnye platformy kak instrument modernizatsii ekonomiki Ukrainy / S. V. Ivanov, A. S. Vishnevskiy // Visnik ekonomichnoi nauky Ukrainy. 2017. № 1. S. 47–53.
6. Verkhovodov A. Cyfrova transformacija ta potreby biznesu. URL: <https://medium.com/@untone/5ba902f5037d>.
7. Nacionaljna modelj neoindustrialnogho rozvytku Ukrainy: [monoghrafija] / V. P. Vyshnevsjkyj, L. O. Zbarazska, M. Ju. Zanizdra, V. D. Chekina ta in.; za zagh. red. V. P. Vyshnevsjkogho. Kyjiv. NAN Ukrainy. Instytut ekonomiky promyslovosti. 2016. 518 c.
8. Cyfrova modernizacija ekonomiky Ukrainy jak mozhlyvistj proryvnogho rozvytku: [monoghrafija] / V. I. Ljashenko, O. S. Vyshnevsjkyj. Kyjiv. NAN Ukrainy. Instytut ekonomiky promyslovosti. 2018. 252 c.
9. Kalina I. I. Determinantno-teoretychni zasady formuljuvannja ta rozvytku ponjattja «cyfrova ekonomika» v informacijno-komunikacijnomu seredovyshhi / I. I. Kalina // Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova 2018. T. 23. Vyp. 5(70). S. 78–83.
10. Ligholenko L. O. Zmist mekhanizmiv formuvannja strateghiji didzhitalizaciji v biznes-orghanizacijakh / L. O. Ligholenko, A. V. Khripko, A. A. Domansjkyj // Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka». 2018. # 2. T. 2. S. 20–25.
11. Korovajchenko N. Ju. Peredumovy integraciji Ukrainy do jedynogho cyfrovogho rynku Jevropejskogho Sojuzu / N. Ju. Korovajchenko // Efektyvna ekonomika. 2017. # 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=8&w=%D0%9D.%D0%AE.%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B9%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE>
12. Khajp. Vikepedija. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D0%B9%D0%BF>.
13. V Kyjevi prezentuvaly doslidzhennja «Digital Transformation Readiness». URL: <https://www.imena.ua/blog/digital-transformation-readiness/>.
14. 2019 Digital Business Research. URL: <https://www.idg.com/tools-for-marketers/2019-digital-business-research/>.
15. Internetrechej. Vikepedija. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82_%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%
16. Konceptija rozvytku cyfrovoji ekonomiky ta suspiljstva Ukrainy na 2018–2020 roky: zatv. Rozporjadzhennjam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.01.2018 p. № 67-R / Verkhovna rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (accessed 12 February 2019).
17. Polozhennja pro Ministerstvo cyfrovoji transformaciji: zatv. Postanovoju Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.09.2019 p. № 856 / Verkhovna rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF> (accessed 12 February 2019).

Товт Тетяна Йосипівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами
Мукачівський державний університет*

Товт Татьяна Иосифовна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры менеджмента и управления экономическими процессами
Мукачевский государственный университет*

Tovt Tetyana

*PhD in Economics, Docent, Associate Professor of the
Department of Management and Economic Process Management
Mukachevo State University*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5627

**ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ
ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ПІДПРИЄМСТВА**

**ИНВЕСТИЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РЕАЛИЗАЦИИ
ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ ПРЕДПРИЯТИЯ**

**INVESTMENT PROVIDING OF REALIZATION
OF INNOVATIVE PROJECTS OF THE ENTERPRISE**

Анотація. У статті розглянуто необхідність інвестиційного забезпечення реалізації інноваційних проектів підприємства. У сучасних умовах для здійснення ефективної діяльності підприємству необхідно постійно розробляти та впроваджувати інновації, які є результатом реалізації інноваційних проектів. Саме тому, з метою підвищення темпів економічного зростання та конкурентоспроможності, підприємства повинні розробляти та реалізувати інноваційні проекти, які є об'єктом інноваційної діяльності. Її ефективність визначається, насамперед, наявністю необхідних внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування інновацій, можливістю їх швидкої мобілізації, зацікавленістю інвестора в підтримці інноваційного розвитку. Реалізація інноваційних проектів спрямована на використання інноваційних розробок, освоєння нових видів продукції, впровадження новітніх технологій для зміцнення конкурентних позицій підприємства на ринку, сприяння науково-технічному прогресу та підвищення темпів економічного розвитку. Обґрунтовано, що інвестиційне забезпечення реалізації інноваційних проектів підприємства залежить від специфічних особливостей інвестицій, зокрема тривалого періоду окупності при здійсненні інновацій, підвищеного рівня ризику реалізації, нерівномірності надходження доходів від вкладення інвестицій. Для врахування цих особливостей необхідно визначити фактори впливу на інвестування інноваційних проектів підприємства та джерела їх інвестиційного забезпечення. За результатами дослідження визначено внутрішні та зовнішні джерела фінансування інноваційної діяльності підприємства. Доведено, що вибір джерел інвестиційних ресурсів залежить від різноманітних факторів. Запропоновано класифікацію факторів, які впливають на обсяг інвестиційного забезпечення реалізації інноваційних проектів підприємств, за такими класифікаційними ознаками, як результат їх впливу, механізм впливу, належність до інвестиційно-інноваційного процесу, місце виникнення, ступінь передбачуваності, складність кількісного вимірювання. Це допоможе власникам і менеджерам в управлінні інвестиційно-інноваційною діяльністю їх підприємств.

Ключові слова: інвестування, інвестиційне забезпечення, фактори, інноваційний проект, інноваційний розвиток.

Аннотация. В статье рассмотрена необходимость инвестиционного обеспечения реализации инновационных проектов предприятия. В современных условиях для осуществления эффективной деятельности предприятию необходимо постоянно разрабатывать и внедрять инновации, которые являются результатом реализации инновационных проектов. Именно поэтому, с целью повышения темпов экономического роста и конкурентоспособности, предприятия должны разрабатывать и реализовать инновационные проекты, которые являются объектом инновационной деятельности. Ее эффективность определяется, прежде всего, наличием необходимых внутренних и внешних источников финансирования инноваций, возможностью их быстрой мобилизации, заинтересованностью инвестора в поддержке инновационного развития. Реализация инновационных проектов направлена на использование инновационных разработок, освоение новых видов продукции, внедрение новейших технологий для укрепления конкурентных позиций предприятия на рынке, содействие научно-техническому прогрессу и повышению темпов экономического развития. Обосновано, что инвестиционное обеспечение реализации инновационных проектов предприятия зависит от специфических особенностей инвестиций, в том числе длительного периода окупаемости при осуществлении инноваций, повышенного уровня риска реализации, неравномерности поступления доходов от вложения инвестиций. Для учета этих особенностей необходимо определить факторы влияния на инвестирование инновационных проектов предприятия и источники их инвестиционного обеспечения. По результатам исследования определены внутренние и внешние источники финансирования инновационной деятельности предприятия. Доказано, что выбор источников инвестиционных ресурсов зависит от различных факторов. Предложена классификация факторов, влияющих на объем инвестиционного обеспечения реализации инновационных проектов предприятий, по таким классификационным признакам, как результат их воздействия, механизм воздействия, принадлежность к инвестиционно-инновационному процессу, место возникновения, степень предсказуемости, сложность количественного измерения. Это поможет владельцам и менеджерам в управлении инвестиционно-инновационной деятельностью их предприятий.

Ключевые слова: инвестирование, инвестиционное обеспечение, факторы, инновационный проект, инновационное развитие.

Summary. The article the necessity for investment providing of realization of innovative projects of the enterprise are considered. In modern conditions, for the implementation of effective activities, the enterprise needs to constantly elaborate develop and implement innovations that are the result of the implementation of innovative projects. That's why, in order to increase the pace of economic growth and competitiveness, enterprises must to develop and implement innovative projects, that are the object of innovative activity. Its effectiveness is determines, first of all, by the availability of necessary internal and external sources of financing for innovations, the possibility of their quick mobilization, and the investor's interest in supporting innovative development. Implementation of innovative projects is aimed at using innovative developments, mastering new types of products, introducing the latest technologies to strengthen the enterprise's competitive position on the market, promoting scientific and technological progress and increasing the pace of economic development. It is proved, that investment providing for the implementation of innovative projects of the enterprise depends on the specific features of investments, including a long payback period for innovations, an increased the level of risk of implementation, and uneven income flow from investment. To account for these features, it is necessary to determine the factors of influence on the investment of innovative projects of the enterprise and the sources of their investment providing. According to the results of the research, internal and external sources of financing the innovative activity of the enterprise are determined. It is proved, that the choice of sources of investment resources depends on various factors. A classification of factors that influence the volume of investment providing for the implementation of innovative projects of enterprises is proposed, according to such classification criteria as the result of their influence, the mechanism of influence, the belonging to the investment and innovation process, the place of occurrence, the degree of predictability and the complexity of quantitative measurement. This will help owners and managers in managing the investment and innovation activities of their enterprises.

Key words: investment, investment support, factors, innovative project, innovative development.

Постановка проблеми. Успішне функціонування підприємств і досягнення стратегічних переваг в умовах конкуренції значною мірою залежать від результативності їх інноваційної діяльності. Її ефективність визначається, насамперед, наявністю необхідних внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування інновацій, можливістю їх швидкої

мобілізації, зацікавленістю інвестора в підтримці інноваційного розвитку.

Інноваційний розвиток це обраний підприємством стратегічний напрям діяльності, спрямований на систематичне і комплексне використання інновацій у всіх сферах його діяльності й забезпечення на цій основі довгострокового економічного зростання. Це

дає підстави розглядати інвестиції та інновації як ключові категорії в системі сучасного розширеного відтворення, як взаємопов'язані процеси: без інвестицій неможливі інновації, а інновації є критерієм ефективності інвестицій; інновації, забезпечуючи підвищення ефективності економіки, розширюють джерела інвестицій та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств присвячено праці вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема М. П. Денисенка, С. М. Ілляшенка, В. В. Козика, О. Є. Кузьміна, О. О. Лапко, А. А. Пересади, І. Б. Скворцова, В. М. Хобти, М. Хучека, Й. Шумпетера та ін. Більшість науковців наголошувала на необхідності розроблення й впровадження інновацій, що потребує належного їх фінансування. Зокрема, управління інноваційним розвитком підприємств висвітлено в роботах М. П. Денисенка [5], С. М. Ілляшенка [2]; управління ефективністю інвестиційного процесу в працях А. А. Пересади [4], І. Б. Скворцова [6]; фінансовий механізм стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності розглянуто в роботах О. Є. Кузьміна, А. Я. Кузнецової [3]. Незважаючи на різноплановість наукових результатів даної проблематики, існує ряд питань, пов'язаних із визначенням факторів впливу на інвестування інноваційних проектів підприємства, вибором джерел інвестиційних ресурсів, які зумовлюють необхідність проведення подальших досліджень у цьому напрямку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення теоретико-методичних аспектів проблем фінансування інноваційної діяльності підприємств, зокрема щодо систематизації факторів впливу на інвестування інноваційних проектів та джерел інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Для успішної реалізації будь-якого підприємницького, зокрема й інноваційного проекту необхідні інвестиційні ресурси. Інвестиційне забезпечення реалізації інноваційних проектів підприємства залежить від специфічних особливостей інвестицій: тривалого періоду окупності при здійсненні інновацій, підвищеного рівня ризику реалізації, нерівномірності надходження доходів від вкладення інвестицій.

Фінансування інноваційної діяльності підприємства має суперечливий характер. З однієї сторони, інвестування різноманітних інноваційних проектів є надзвичайно ризикованим, оскільки дуже малий відсоток результатів наукових досліджень реалізується у нових продуктах чи послугах, ще менша частка з них впроваджується на ринку і приносить очіку-

ваний дохід інвесторам. З іншої сторони, успішні інноваційні розробки, з огляду на практику діяльності таких інноваційно-орієнтованих корпорацій як Apple, General Electric, Hewlett-Packard, Microsoft, Toyota та ін., не лише призвели до багаторазової окупності вкладених інвестицій, а й перетворили маловідомі компанії у високотехнологічні корпорації-лідери світового ринку [7]. Тому перед власниками та менеджерами підприємства виникає проблема прийняття управлінських рішень щодо вибору об'єктів інноваційного інвестування і джерел інвестиційного забезпечення конкретних інноваційних проектів.

Інноваційні проекти зумовлюють якісні, прогресивні зміни, поєднані з високим рівнем невизначеності та ризику, адже результати їх реалізації не можна точно передбачити. Високий ризик інноваційної діяльності зумовлює певні ускладнення з пошуком джерел фінансування.

Фінансування інноваційних проектів доцільно поділяти на внутрішнє та зовнішнє. До внутрішніх джерел фінансування інноваційної діяльності підприємства належать нерозподілений прибуток, наявні активи (передбачені для іншого проекту), відстрочення платежів (через збільшення короткострокових зобов'язань (зазвичай кредиторської заборгованості) і скорочення дебіторської заборгованості) та ін.

Зовнішніми джерелами фінансування інноваційної діяльності є збільшення статутного капіталу (додаткова емісія акцій), асигнування з державного чи місцевих бюджетів, кошти вітчизняних та іноземних інвесторів, кредити (банків та інвестиційних фондів), венчурне фінансування (бізнес-ангели, корпоративне венчурне фінансування, фінансування венчурними фірмами) та краудфандинг (передбачає залучення інвестицій шляхом співпраці людей, які об'єднують свої грошові кошти чи ресурси, зазвичай через Internet, щоб допомогти іншим людям чи організаціям у реалізації проекту).

Таким чином, інноваційний проект — система цілей, реалізація яких ґрунтується на інвестиціях, сформованих для їх досягнення, а також вихідних даних, що визначають спосіб їх досягнення.

Вибір джерел фінансування інноваційної діяльності потребує визначення факторів, які впливають на обсяги інвестиційного забезпечення конкретних інноваційних проектів підприємства. Під факторами слід розуміти умови, необхідні для здійснення будь-яких процесів, явищ, а також причини, що впливають на їх результати [1].

З урахуванням викладеного вище, фактори, які впливають на обсяги інвестування при реалізації інноваційних проектів підприємства можна поділити на групи за такими ознаками:

1. За результатом впливу:

- фактори, що сприяють інвестуванню в реалізацію інноваційних проектів підприємства. Зокрема, до них належать наявність попиту на інноваційну продукцію, достатні обсяги наявних або можливих для залучення підприємством інвестиційних ресурсів, високий рівень компетентності управлінського персоналу підприємства у сфері управління інноваційною діяльністю, досвід підприємства у здійсненні інноваційної діяльності та ін. Тобто наведені фактори позитивно впливають на процес інвестування інноваційних проектів підприємства;
- фактори, що перешкоджають інвестуванню в реалізацію інноваційних проектів підприємства. Ці фактори переважно обумовлені підвищеною ризикованістю реалізації інноваційних проектів, відсутністю державної підтримки інноваційної діяльності, нестачею певних видів інноваційних ресурсів (технічних, кадрових, інформаційних), а також недостатнім рівнем наявних компетенцій у власників та менеджерів підприємства з управління інноваційною діяльністю тощо. Наведені фактори негативно впливають на процес інвестування підприємством здійснення інноваційних проектів Тобто (це, так звані, бар'єри на шляху до їх реалізації).

2. За механізмом впливу на обсяги інвестиційного забезпечення реалізації інноваційних проектів:

- фактори, що безпосередньо визначають обсяги інвестицій, які підприємство вкладає в реалізацію інноваційних проектів. До них належать: наявні фінансові ресурси підприємства; частка фінансових ресурсів, яка спрямовується в його інвестиційну діяльність; частка інвестиційних ресурсів, яка спрямовується на здійснення інноваційної діяльності підприємства;
- фактори, що опосередковано впливають на обсяги інвестицій, які підприємство вкладає в реалізацію інноваційних проектів. До них можна віднести: розмір виробничої потужності підприємства, привабливість інвестування у дане підприємство, схильність до інвестування у власників та менеджерів підприємства, привабливість інвестування в інноваційну діяльність даного підприємства. Вони здійснюють свій вплив за допомогою зміни кількісних значень факторів, що відносяться до першої групи;
- базисні фактори, які виступають у кінцевому рахунку першопричинами, що обумовлюють міру інтенсивності інвестиційного забезпечення інноваційних проектів підприємства. Зокрема первинними факторами є розмір незадоволеного попиту на інноваційну продукцію підприємства, очікуваний

рівень прибутковості інвестування, наявні обсяги інноваційних ресурсів підприємства, рівень ризику здійснення інноваційної діяльності, рівень технічного розвитку підприємства, матеріальний добробут власників та менеджерів, схильність їх до ризику, рівень їх управлінських компетенцій, досвід роботи в даній галузі та ін.

3. За належністю до підприємства відповідних факторів:

- зовнішні фактори, що характеризують зовнішнє середовище підприємства. Серед іншого, до таких факторів можна віднести ціни на економічні ресурси, які застосовуються або можуть бути застосованими на підприємстві, обсяги можливого додаткового залучення інвестиційних ресурсів, наявний попит і ціни на інноваційну продукцію підприємства та ін.;
- внутрішні фактори, що характеризують внутрішнє середовище підприємства. Зокрема, до них можна віднести обсяги наявних у підприємства виробничих, фінансових та інформаційних ресурсів, якісні характеристики цих ресурсів, рівень організації виробничих процесів та ін.

4. За місцем виникнення факторів:

- фактори, що виникають на рівні підприємства. До них належать: рівень технічного розвитку підприємства, організаційна структура управління інноваційною діяльністю підприємства та ін.;
- фактори, що виникають на рівні галузі, в якій функціонує підприємство. До них належать: рівень конкуренції у галузі, рівень науково-технічного прогресу в галузі та ін.;
- фактори, що виникають у суміжних галузях. До них належать: попит на інноваційну продукцію підприємства, кон'юнктура на ринках матеріальних, трудових і технічних ресурсів та ін.;
- фактори, що виникають на державному рівні. До них належать: державна підтримка інноваційної діяльності, темпи та пропорції економічного зростання та ін.

5. За ступенем передбачуваності факторів:

- фактори з високим рівнем передбачуваності (наявні інноваційні ресурси підприємства на короткостроковий період);
- фактори з середнім рівнем передбачуваності (норми витрачання інноваційних ресурсів підприємства);
- фактори з низьким рівнем передбачуваності (попит та ціни на інноваційну продукцію підприємства).

6. За складністю кількісного вимірювання:

- фактори, що безпосередньо підлягають кількісному оцінюванню. До них належать: наявні фінансові ресурси підприємства, поточна прибутковість інноваційної діяльності підприємства та ін.;

- фактори, кількісне вимірювання яких можливе з обмеженим рівнем точності. Зокрема, до них можна віднести прогностні попит та ціни на інноваційну продукцію підприємства;
- фактори, кількісне вимірювання яких можливе лише у спеціальних шкалах (суб'єктивні фактори). Зокрема, до них належать схильність власників і менеджерів підприємства до ризику, їх здатність розробляти інноваційну стратегію та ін.

Визначені для кожної класифікаційної ознаки групи факторів відображають результат їх впливу, механізм впливу, належність до інвестиційно-інноваційного процесу, місця виникнення, ступеня передбачуваності, складності кількісного вимірювання (табл. 1).

Оскільки інноваційна діяльність підприємства характеризується високим ступенем невизначеності й ризику, то при виборі джерел фінансування інноваційних проектів необхідно враховувати запропоновані фактори.

Наведена класифікація факторів, які впливають на обсяг інвестиційного забезпечення реалізації інноваційних проектів, за такими класифікаційними ознаками, як результат їх впливу, механізм впливу, місце виникнення, ступінь передбачуваності та ін., допоможе власникам і менеджерам чітко уявити стан інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства.

При цьому форми та інструменти інвестування мають бути диференційованими на різних стадіях реалізації інноваційних проектів підприємства: 1) дослідницький етап (пошукова і науково-дослідна діяльність); 2) виробничий етап (впровадження інноваційних розробок, створення прототипу, виробництво інноваційної продукції); 3) комерційний етап (нароцування випуску інноваційної продукції та її просування як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для інноваційної діяльності підприємства характерним є високий ступінь невизначеності та ризику вкладення інвестицій, а це зумовлює необхідність, при виборі джерел фінансування інноваційних проектів, врахування низки факторів, які можна класифікувати за результатом їх впливу, механізмом впливу, належністю до інвестиційно-інноваційного процесу, місця виникнення, ступеня передбачуваності, складності кількісного вимірювання. Інвестиційне забезпечення реалізації інноваційних проектів підприємства, з одного боку — це безперервний, послідовний процес пошуку, залучення та використання різних видів інвестиційних ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності, а з іншого — складна система, що охоплює сукупність джерел інвестиційних ресурсів, відповідних форм та інструментів, які дають змогу обґрунтувати,

Таблиця 1

Класифікація факторів, які впливають на інвестування при здійсненні інноваційних проектів підприємства

Класифікаційні ознаки	Групи факторів
1. За результатом впливу	Фактори, які сприяють інвестуванню
	Фактори, які перешкоджають інвестуванню
2. За механізмом впливу	Фактори безпосередньо впливу
	Фактори опосередкованого впливу
	Базисні фактори
3. За належністю до підприємства	Зовнішні фактори
	Внутрішні фактори
4. За місцем виникнення факторів	На рівні підприємства
	На рівні галузі, в якій функціонує підприємство
	На рівні суміжних галузей
	На рівні держави
5. За ступенем передбачуваності факторів	З високим рівнем передбачуваності
	З середнім рівнем передбачуваності
	З низьким рівнем передбачуваності
6. За складністю кількісного вимірювання	Фактори, що безпосередньо підлягають кількісному оцінюванню
	Фактори, кількісне вимірювання яких можливе з обмеженим рівнем точності
	Фактори, кількісне вимірювання яких можливе лише у спеціальних шкалах (суб'єктивні фактори)

Джерело: сформовано автором

обрати спосіб ресурсного забезпечення, оцінити його ефективність, і загалом забезпечують комплексний підхід до вирішення питання інвестування. Зацікавленість інвесторів у реалізації інноваційних проєктів

має формуватися на основі розробленої стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств, що може бути предметом подальших наукових досліджень у даному напрямі.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: Перун, 2003. С. 280–281.
2. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств: монографія. Суми: Університетська книга, 2010. с.
3. Кузнєцова А. Я. Фінансовий механізм стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності. Львів: ЛБІ НБУ, 2004. 279 с.
4. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом: монографія. Київ: Лібра, 2002. 472 с.
5. Провайдинг інновацій: підручник / за ред. М. П. Денисенка. Київ: Професіонал, 2008. 448 с.
6. Скворцов І. Б. Ефективність інвестиційного процесу: методологія, методи і практика. Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2003. 311 с.
7. ТОП-50 Інноваційних Компаній Світу. URL: <https://busines.in.ua/top-50-innovatsijnyh-kompanij-svitu/> (дата звернення: 25.01.2020).

References

1. Busel V. T. (ed.) (2003) Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A great interpretative dictionary of modern Ukrainian]. Kyiv: Irpin: Perun, pp. 280–281. (in Ukrainian)
2. Iliashenko S. (2010) Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom promyslovykh pidpryyemstv [Management of innovation development industry]. Sumy: Universytetska knyha. (in Ukrainian)
3. Kuznietsova A. Ya. (2004) Finansovyi mekhanizm stymuliuvannia innovatsiino-investytsiinoi diialnosti [Financial mechanism for stimulating innovation and investment activity]. Lviv: LBI NBU. (in Ukrainian)
4. Peresada A. A. (2002) Upravlinnia investytsiinym protsesom [Investment process management]. Kyiv: Libra. (in Ukrainian)
5. Denysenko M. P. (ed.) (2008) Provaidynh innovatsii [Provision of innovation]. Kyiv: Professional. (in Ukrainian)
6. Skvortsov I. B. (2003) Efektyvnist investytsiinoho protsesu: metodolohiia, metody i praktyka [Investment process efficiency: methodology, methods and practice]. Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic National University. (in Ukrainian)
7. TOP-50 Innovatsiinykh Kompanii Svitu (2020) TOP 50 Innovative Companies of the World. Available at: <https://busines.in.ua/top-50-innovatsijnyh-kompanij-svitu/> (accessed: 25.01.2020).

Кривешко Ольга Володимирівна*кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту
Львівський національний університет імені Івана Франка***Кривешко Ольга Владимировна***кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента
Львовский национальный университет имени Ивана Франко***Kryveshko Olga***PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management
Lviv National University named after Ivan Franko*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5624

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЗАСТОСУВАННЯ
МАРКЕТИНГУ ВРАЖЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВАХ****ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
МАРКЕТИНГА ВПЕЧАТЛЕНИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ****FEATURES OF THE PROCESS OF IMPRESSION
MARKETING USING AT THE ENTERPRISES**

Анотація. У статті розглянуто сутність маркетингу вражень та управління емоціями споживачів. Він передбачає створення емоційного зв'язку між споживачем та продуктом або брендом. Проаналізовано причини появи нової маркетингової концепції. Основні з них – високий рівень конкуренції та формування економіки надочікувань. Виокремлено основні складові маркетингу вражень. Це: формування враження про продукт або торгову марку, формування враження про виробника продукту або торгової марки, управління емоціями споживачів, формування мереж споживачів, які керуються схожими враженнями й емоціями при купівлі товарів та послуг. Наголошено на перевагах та недоліках маркетингу вражень. Описано загрози байдужості і роздратування клієнтів, які виникають у випадку відсутності очікуваних вражень. Охарактеризовано основні причини їх виникнення. Окремо ідентифіковано базові заходи, які дають можливість успішно формувати враження у споживача виробникові та продавцеві. Зокрема, виробникам слід концентруватися на післяпродажному обслуговуванні, у той час як основним завданням ритейлерів є сервіс під час продажу. Окрім того, роздрібна торгівля може більш ефективно впроваджувати програми лояльності. Визначено процес управління враженнями споживача та його особливості. Виділено такі етапи управління враженнями: ідентифікація необхідних вражень; визначення цільової аудиторії, у якій формується враження; планування і розробка маркетингових заходів; впровадження персоналізованих заходів із формування вражень; впровадження неперсоналізованих заходів з метою підсилення формування вражень; моніторинг формування вражень у споживачів; оцінка ефективності управління враженнями.

Ключові слова: маркетинг вражень, управління емоціями, маркетингова концепція, байдужість споживача, роздратуваність споживача, масові маркетингові комунікації, персоналізовані маркетингові комунікації, процес формування вражень.

Аннотация. В статье рассмотрены сущность маркетинга впечатлений и управления эмоциями потребителей. Он предусматривает создание эмоциональной связи между потребителем и продуктом или брендом. Проанализировано причины появления новой маркетинговой концепции. Основные из них – высокий уровень конкуренции и формирования экономики сверхожиданий. Выделены основные составляющие маркетинга впечатлений. Это: формирование впечатления о продукте или торговой марке, формирование впечатления о производителе продукта или торговой марки, управление эмоциями потребителей, формирование сетей потребителей, которые руководствуются похожими впечатлениями и эмоциями при покупке товаров и услуг. Отмечено преимущества и недостатки маркетинга впечатлений. Описаны угрозы

равнодушия и раздражения клиентов, которые возникают в случае отсутствия ожидаемых впечатлений. Охарактеризованы основные причины их возникновения. Отдельно идентифицированы базовые мероприятия, которые дают возможность успешно формировать впечатления у потребителя производителю и продавцу. В частности, производителям следует сконцентрироваться на послепродажном обслуживании, в то время как основной задачей ритейлеров является сервис во время продажи. Кроме того, розничная торговля может более эффективно внедрять программы лояльности. Определен процесс управления впечатлениями потребителя и его особенности. Выделены следующие этапы управления впечатлениями: идентификация необходимых впечатлений; определение целевой аудитории, в которой формируются впечатления; планирование и разработка маркетинговых мероприятий; внедрение персонализированных мероприятий по формированию впечатлений; внедрение неперсонализированных мероприятий с целью усиления формирования впечатлений; мониторинг формирования впечатлений у потребителей; оценка эффективности управления впечатлениями.

Ключевые слова: маркетинг впечатлений, управление эмоциями, маркетинговая концепция, равнодушие потребителя, раздражительность потребителя, массовые маркетинговые коммуникации, персонализированные маркетинговые коммуникации, процесс формирования впечатлений.

Summary. The essences of impression marketing and managing of consumers' emotions are considered in the article. It means creating an emotional connection between the consumer and the product or brand. The reasons of the appearance of the new marketing conception are analyzed. The main ones are the high level of competition and the formation of the economy of underexpectations. The main components of impression marketing are defined. These are forming an impression of a product or brand, forming an impression of a producer of a product or brand, managing consumer emotions, forming consumer networks that are motivated by similar impressions and emotions during purchasing goods and services. The advantages and disadvantages of impression marketing are emphasized. The threats of indifference and annoyance of clients that arise in the absence of the expected impressions are described. The main reasons for their occurrence are described. The basic components that give the opportunity to successfully impress the consumer to the manufacturer and the trader have been identified. In particular, manufacturers should focus on after-sales service, while retailers have a primary responsibility for during-sales service. In addition, retailers can more effectively implement loyalty programs. The process of managing of consumer impressions and its features are determined. The following stages of impression management are identified: identification of the necessary impressions; identifying the target audience that is impressionable; planning and development of marketing events; implementation of personalized events for forming impressions; implementation of non-personalized events to enhance impression formation; monitoring of consumer impressions; evaluation of the effectiveness of impression management.

Key words: impression marketing, emotion management, marketing conception, indifference of consumer, annoyance of consumer, mass marketing communications, personalized marketing communications, process of impression formation.

Постановка проблеми. Маркетинг вражень як новітню концепцію маркетингу розпочали розглядати наприкінці 2000-х років, коли в умовах світової економічної кризи маркетингові підходи із основних акцентом на традиційну рекламу втратили свою ефективність. З однієї сторони, це пояснювалося перенасиченістю інформаційного простору рекламними повідомленнями, з іншої сторони, інтернет-технології дали можливість споживачеві отримувати достатньо інформації про товари та послуги для прийняття більш виважених рішень щодо покупок.

Хоча зазначена концепція активно впроваджується підприємства і досліджується в Європі, США та країнах ближнього зарубіжжя, в українських наукових колах вона малодосліджена.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. В Україні наукові підходи до застосування маркетингу вражень розпочали досліджувати наприкінці 2000-х. Зокрема особливостям маркетингу вражень

присвячені публікації Ю. О. Поверіної [1], Т. Белової [2], О. В. Очеретяної [3], С. А. Яроміч [4]. Окремі аспекти, що стосуються маркетингу вражень, досліджені П. А. Петриченко [5].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначення сутності, компонентів маркетингу вражень та особливостей процесу його застосування підприємствами.

Виклад основного матеріалу. Еволюція економіки проковує поступову її трансформацію та зміну маркетингових підходів підприємств.

Так, класичний маркетинг розглядає 5 основних концепцій: концепцію удосконалення виробництва, концепцію удосконалення товару, концепцію інтенсифікації комерційних зусиль, концепцію маркетингу і концепцію соціально-етичного маркетингу [6, с. 32]. У середині 2000-х з'явилися концепція управління взаємовідносинами із клієнтами (CRM) та вірусний маркетинг. CRM — стратегія, яка спрямована на побудову довгострокових відносин із клієнтами за

допомогою максимального використання всієї інформації про клієнтів з метою одержання максимального прибутку і зниження витрат на повернення клієнтів [7, с. 96]. Вірусний маркетинг — це комплекс заходів, спрямованих на популяризацію рекламної інформації за рахунок кінцевих одержувачів реклами при якому результат досягається шляхом розроблення рекламного продукту такого характеру, що неодмінно хочеться поділитися інформацією про нього з ближнім: особистим повідомленням у соціальних мережах, окремою статтею у блозі або у бесіді під час зустрічі тощо [8, с. 339].

Світова криза 2007–2009 років та поява доступу до інформації за допомогою Інтернету стали поштовхом наступної трансформації економіки та маркетингу. Економіка споживання поступово перетворюється у економіку надочікувань.

В епоху економіки надочікувань живуть досвідчені, добре підковані і відмінно поінформовані споживачів, які мають свій перелік вимог до кожного продукту, послуги і навіть враженнями, що продукуються [9, с. 6]. Як наслідок, така економіка вимагає використання від підприємств концепції маркетингу, які уже почали називати маркетингом вражень.

Загалом можна стверджувати, що концепція маркетингу вражень, базуючись на економіці надочікувань, ґрунтується на прагненні споживачів відчутти нові враження, емоції відчуття у результаті купівлі тих чи інших товарів або послуг.

Маркетинг вражень — це інструмент побудови емоційного зв'язку між продуктом (ТМ, брендом) і споживачами в рамках події (заходи, подання), організованою виробником. Маркетинг вражень знаходиться на стику івент-маркетингу та шоу-маркетингу і є складний міксом власне маркетингу, реклами та PR. Маркетинг вражень забезпечує повне «занурення» споживача у світ продукту (торгової марки, бренду) з метою отримання комерційних вигод для компанії [1]. Початково в Україні підприємства активно запроваджували маркетинг вражень у сферах громадського харчування, відпочинку та розваг. Поступово ці технології розпочали переходити і на товари.

Як зазначають маркетологи, ще Ф. Котлер стверджував, що однією із основних тенденцій в рекламному бізнесі стає генерування вражень і управління ними [10, с. 40]. І справді, сучасний споживач, маючи можливість вибирати серед безлічі альтернатив, очікує від товарів та послуг не лише задоволення базових потреб, але й додаткових позитивних вражень й емоцій. Це стосується не лише предметів розкоші, але і товарів першої необхідності.

Маркетинг вражень ґрунтується на використанні існуючого позитивного життєвого досвіду та вражень споживачів. Цей вид маркетингу базується на застосуванні інструментарію маркетингових комунікацій. Приємні емоції роблять споживача лояльним до бренду. Традиційний маркетинг йде в тінь, водночас як маркетинг, побудований на емоціях — це можливість зміцнити лояльність уже існуючих клієнтів і завоювати нових [5, с. 233]. Він, на думку Ю. О. Поверіної та Н. П. Скригун, зміцнює бренд і є основою для його комунікації [1].

Маркетинг вражень, за твердженням директора із стратегічного планування Marks Ukraine Adeator Юрія Гладкого, а також маркетологів київського маркетингового агентства New Point Marketing Ukraine В. Бабкіна і Є. Карабінського, ставить за ціль організацію таких комунікацій, які заставляють споживача відчутти міцний емоційний зв'язок із брендом [10, с. 40; 11, с. 47]. А Григорій Трусов, президент московської консалтингової компанії «Контакт-Експерт» стверджував, що комунікації повинні будуватися на максимальному залученні таким чином, щоб були задіяні усі органи відчуттів [12, с. 43]. Для досягнення цих цілей уже недостатньо застосування традиційних масових маркетингових комунікацій, необхідна їх персоналізація.

У враженнях виділяються чотири сфери: естетичну; розважальну; навчальну; залучення [5, с. 235]. при цьому враження зачіпають клієнтів на емоційному, фізичному та інтелектуальному рівні [5, с. 236]. З метою досягнення максимального ефекту необхідно намагатися захопити кожен сферу та рівень.

На основі цього можна виокремити окремі складові маркетингу вражень. Зокрема:

- формування враження про продукт або торгову марку;
- формування враження про виробника продукту або торгової марки;
- управління емоціями споживачів/клієнтів;
- формування мереж споживачів, які керуються схожими враженнями й емоціями при купівлі товарів та послуг.

Маркетинг вражень повинен забезпечити споживачеві формування певного емоційного досвіду спілкування із брендом [11, с. 47].

При цьому О. В. Очеретяна виділяє такі переваги маркетингу вражень: 1) споживачі краще запам'ятовують інформацію про товар; 2) у споживачів формується міцний асоціативний зв'язок з товаром; 3) позитивний ефект від реклами зберігається довше; 4) якщо викликані емоції були позитивними, то споживач стає лояльнішим [3, с. 15]. П. А. Петриченко розширює перелік таких переваг: клієнти ототожню-

ють послугу з приємними емоціями, які отримують під час представлення; — клієнти краще сприймають те, що пропонується ненав'язливо і у споживача складається відчуття власного вибору [5, с. 233].

На сучасному етапі розвитку маркетингу ми можемо спостерігати за успішним використанням технологій управління очікуваннями та враженнями споживачів у різних галузях.

Виокремимо основні складові управління емоціями. З цією метою розділимо інструменти на маркетинг вражень виробника і продавця.

Маркетинг вражень виробника слід забезпечувати передовсім такими заходами:

- формування іміджу — більшість споживачів серед торгових марок надають перевагу тій, до якої є вищий рівень довіри або ж яка користується кращою репутацією. Ця складова забезпечується шляхом масових комунікацій, блогів у соціальних мережах, відгуках інших споживачів та позитивному досвіду використання попереднього використання продукції покупцем;
- семплінги, дегустації — якщо у торговій точці представлена аналогічна продукції різних виробників, споживач швидше придбає ту, яку він має можливість спробувати і переконається у її якості, смакових чи тактильних характеристиках. Ці маркетингові технології ефективно використовують виробники продуктів харчування, оскільки доволі часто кінцеве рішення про вибір продукту споживач ухвалює у торговій точці;
- післяпродажне обслуговування і підтримка. Характерне для технологічної продукції то товарів тривалого споживання. Окрім уже загальноприйнятого гарантійного і післягарантійного обслуговування важливим є встановлення зворотного зв'язку із споживачем, його консультування та підтримка з боку споживача. Яскравим прикладом успішного застосування такого підходу є компанія Samsung, яка проводить інформаційну підтримку покупців товарів преміум-сегменту. При купівлі смартфонів, телевізорів цієї категорії споживачі, які реєструють свої покупки на сайті компанії, отримують інформаційну підтримку, особисті консультації та додаткові безкоштовні аксесуари (чохли для телефонів, додаткові дата-кабелі для телевізорів тощо).

Базовими заходами маркетингу вражень продавця повинні стати:

- формування репутації — окрім зручності місця розташування споживач буде обирати торгову точку, до якої існує певний рівень довіри, пов'язаний із належним рівнем якості продукції, відсутністю обрахувань та обману з боку персоналу. Якщо

це стосується продуктів харчування, важливим чинником стає контроль терміну придатності продукції. Споживач, який отримав негативний досвід співпраці із торговою точкою, скоріше за все відмовиться від її відвідування у майбутньому;

- консультування та обслуговування у місцях продажу. У випадку, якщо споживач купує технологічно складну бо незнайому продукцію, він тяжіє до вибору торгової точки, де зможе отримати достатню інформацію про таку продукцію;
- створення програм лояльності, які не лише будуть гарантувати додаткові фінансові винагороди, але будуть містити елементи нематеріального зацікавлення. В епоху, коли більшість роздрібних мереж пропонують програми для постійних покупців, виграють ті, які можуть викликати додатковий інтерес та азіотаж. Яскравим прикладом таких програм «Персональний бонус» від компанії ТОВ «Ашан Україна Гіпермаркет», що нагадує квест. Програма гарантує власникам карток лояльності гарантований грошовий бонус у розмірі не менше 1% від вартості покупки, який можна використати уже у наступний день. Протягом року покупець може підвищити свій статус і отримувати винагороду не менше 1,5% або 2% від покупки. Статус підвищується шляхом придбання товарів (1 бал за кожен витрачений гривню) і відвідування торгової мережі (200 балів за відвідування). Такий підхід дає можливість збільшити базовий бонус і тим покупцям, які мають незначний обсяг споживання товарів, представлених у гіпермаркетах. Окрім цього, мережа пропонує додаткові бонуси за купівлю власних торгових марок (0,5%) та акційні товари. Безпосередньо у торгових точках можна знайти товарні позиції, на які споживач отримує знижку у випадку, якщо буде використовувати мобільний додаток «Ашан», що може зацікавити молодь та активних користувачів смартфонів. Якщо базова знижка програми не є настільки цікавою, то пропозиція брати участь у квесті накопичення балів та пошуку товарів зі знижками дає можливість перетягнути лояльних споживачів інших торгових мереж і зацікавити відвідувачів, для яких сама знижка не несе цінності.

Звичайно, цей перелік не є виключним і доповнюється у залежності від специфіки кожної сфери.

Слід брати до уваги і загрози, які несе у собі управління емоціями. Особливістю економіки надочікувань і маркетингу вражень є те, що якщо споживач не задовольнить свої вимоги і не отримає очікуваних вражень, виробники і торговці зіпсовуються із байдужістю і роздратуванням колишніх клієнтів.

Байдужість стосується тих брендів, які, на думку споживачів, є неважними. А оскільки пропозицій на

ринку, пре достатньо, такі бренди будуть замінені своїми більш просунутими конкурентами. Найгірше не лише те, що у таких брендів впадуть продажі, а те, що споживачі не вибачать і не скажуть, що не сподобалося [9, с. 6]. З такою ситуацією можуть зіштовхнутися виробники технологічних товарів у випадку, якщо якась одиниця її техніки швидко зламалася або має технічні збої. І немає значення, що інша техніка цього бренду славиться надійністю і функціональністю. Лояльний відвідувач роздрібного магазину чи кафетерію може перестати назавжди відвідувати його через те, що йому лише одного разу не сподобалося те, як себе повів працівник такого закладу. Так може повести себе споживач продуктів харчування, виявивши, що виробник у один із продуктів в межах лінії бренду почав додавати консерванти або більш дешеві заміники і не повідомив про це. У кожному із цих випадків споживачі нічого не будуть пояснювати, а просто припинять споживати конкретну торгову марку або відвідувати

конкретний заклад. І, скоріше за все, серед свого оточення вони будуть пропагувати уникнення таких торгових марок.

Стан роздратування споживачів настає тоді, коли вимушені купувати продукцію нижчої якості через обмежену пропозицію або дефіцит кращих пропозицій [9, с. 6]. Прикладом може бути молочна галузь. Протягом останніх двох десятиліть якість молочної продукції в Україні погіршується. Виробники доволі часто додають у свою продукцію рослинні жири, не попереджаючи про це споживачів. Як наслідок, рівень довіри до окремих виробників і галузі загалом падає і за наявності можливості багато споживачів купують молочні продукти вироблені в індивідуальних селянських господарствах. Частина переходить на імпорتنу продукцію: населення північної і центральної України — на білоруську, Західної — на польську і угорську.

Однією із особливостей економіки надочікувань є те, що підприємствам доволі часто доводиться

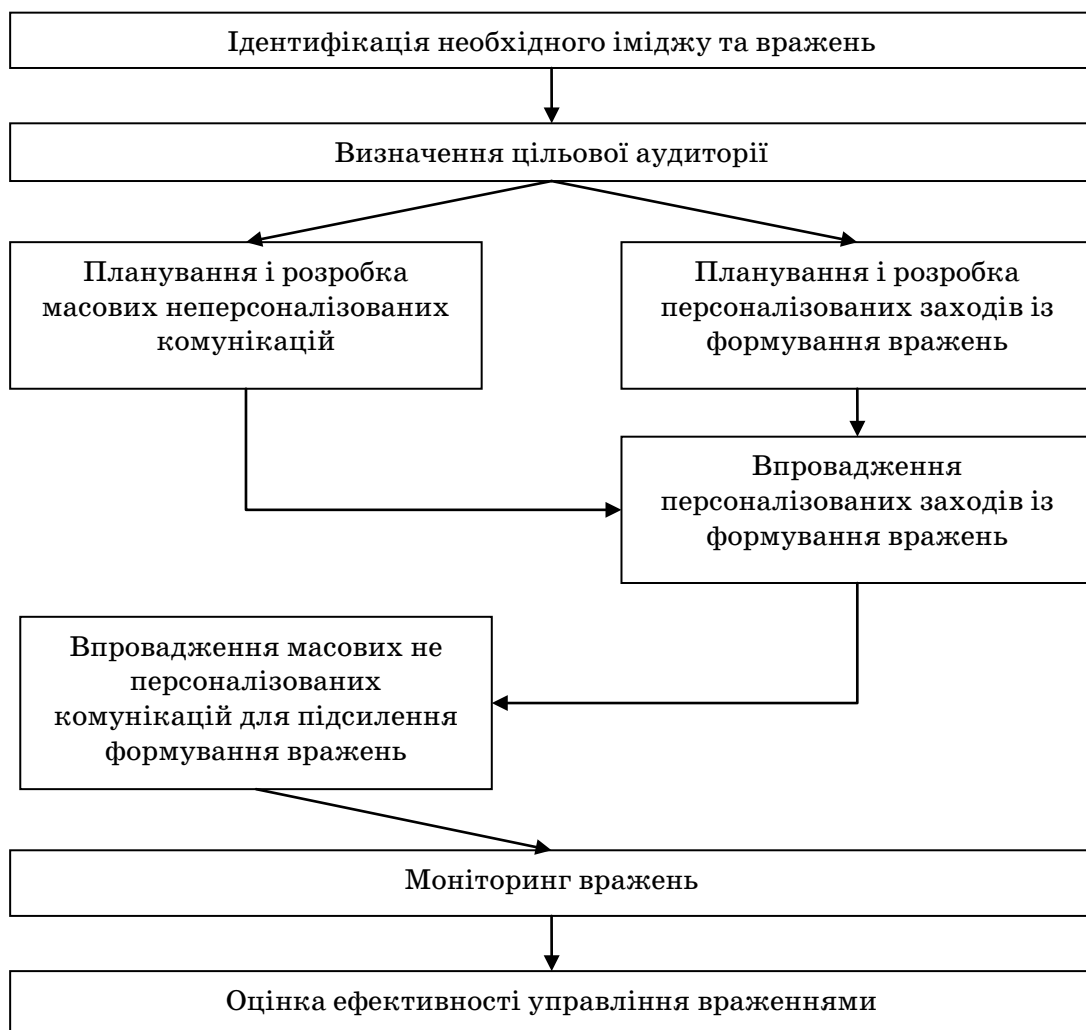

Рис. 1. Процес формування вражень від торгової марки, продукту чи послуги у споживача

Джерело: розроблено автором

працювати на стику різних галузей та індустрій. Прикладом є поява розумних будинків, де відбулося поєднання технологій створення побутової техніки, комп'ютерних та віртуальних технологій. Автомобільна галузь у результаті об'єднання із інформаційною розпочинає створювати безпілотні автомобілі. Виробники продуктів харчування поєднують інгредієнти властиві для раніше не поєднаних галузей — молочна і плодово-ягідна, м'ясна і плодово-овочева тощо. Представники роздрібно торгівлі впроваджують інформаційні технології, одночасно із традиційними роздрібними магазинами відкривають інтернет-магазини, безкоштовні та платні служби доставки.

Зазначимо, що впроваджуючи управління враженнями не слід забувати і про традиційний маркетинговий інструментарій. Комплексне використання різних заходів лише підсилює бажаний ефект. Загалом, процес управління враженнями можна розбити на етапи і зобразити за допомогою схеми (рис. 1):

1. Ідентифікація вражень, які торгова марка, товар чи послуга повинні викликати. Враження повинні відповідати характеру об'єкту. Для прикладу надійність, престижність, ергономічність може бути властива товарам тривалого споживача. Ефект спокійності і довіри повинен викликати банк чи його послуг.

2. Визначення цільової аудиторії, у якій формується враження. Це — група людей, що отримують маркетингові звернення та мають можливість реагувати на них [13, с. 23]. Необхідно враховувати ключові мотивації різних категорій споживачів — ціна, відношення до споживача, якість, надійність тощо.

3. Планування і розробка маркетингових заходів. Необхідно одночасно розробляти як персоналізовані комунікації, які власне формують враження, так і масові неперсоналізовані заходи, які будуть підсилювати враження. Основне завдання — повідомлення, які містяться в неперсоналізованих комунікаціях не повинні суперечити системі вражень, які хоче сформувати підприємство.

4. Впровадження персоналізованих заходів із формування вражень. На нашу думку, такі заходи повинні передувати розповсюдженню масових комунікацій або ж відбуватися одночасно із ними. У більшості випадків, особливо якщо мова йде про товари масового попиту, виробник або торговець повинен переконатися, що перед їх впровадженням товари і послуги надійшли у продаж, підкріплені рекламними та інформаційними матеріалами у місцях продажу і є доступними для кінцевого споживача. Винятки можливі для унікальних товарів тривалого споживання і предметів розкоші, коли для створення

ажіотажу маркетингова кампанія розпочинається до надходження товару у продаж (успішними прикладами є автомобілі «Тесла» компанії Tesla Inc., передпродаж смартфонів iPhone6, 7 у 2015–2016 рр. компанією Apple). Однак у цьому випадку підприємство повинно бути впевнене, що на ринку немає товарів-аналогів, які задовольняють дефіцитний попит до появи у продажі новинки. Заходи повинні бути націнені безпосередньо на цільову аудиторію.

5. Впровадження неперсоналізованих заходів з метою підсилення формування вражень. Такі заходи закріплюють бажаний ефект у цільового споживача та викликають інтерес у потенційних споживачів із нецільових груп. В основному повинні складатися із різних форм реклами, ПР. Повідомлення у масових комунікаціях не повинні суперечити тим враженням, які планується формувати у споживача.

6. Моніторинг формування вражень у споживачів. Здійснюється шляхом опитувань споживачів, налагодження зворотного зв'язку тощо. У випадку, якщо маркетингова кампанія провокує небажані враження у споживачів, її необхідно зупинити.

7. Оцінка ефективності управління враженнями. Передбачає визначення економічного та соціального ефекту від маркетингової кампанії. Ю. Т. Меленчук пропонує оцінювати маркетинг за показниками ефективності поточних витрат на маркетингове планування, ефективності маркетингових процесів та ефективності використання маркетингових ресурсів [14, с. 20]. Разом з тим, показниками оцінки ефективності також можуть бути зростання прибутку, ринкової частки, розмір прибутку від кожної вкладеної гривні у маркетингову кампанію.

Такий алгоритм дасть можливість вчасно відреагувати на небажані та негативні емоції та враження у споживача і вчасно скорегувати маркетингову кампанію.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Загалом, перенасичення інформаційного простору масовими маркетинговими комунікаціями, активний розвиток соціальних мереж та можливості доступу споживача до різних інформаційних ресурсів у реальному знижують ефективність традиційних маркетингових технологій. Застосування заходів маркетингу вражень, які полягають у формуванні стійкого емоційного зв'язку із споживачами, дає можливість підприємствам підвищити ефективність маркетингу і підсилити свої конкурентні переваги. Управління враженнями потребує подальших поглиблених досліджень, особливо стосовно поведінкових аспектів процесу купівлі та споживання, які є на стику маркетингу, соціологічної та психологічної наук.

Література

1. Поверіна Ю. О. Передумови виникнення та сутність маркетингу вражень / Ю. О. Поверіна, Н. П. Скригун // *Strategiczne pytania światowej nauki — 2014: Materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. Przemysł: Nauka i studia*, 2014. Vol. 3. S. 3–4. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/15456>
2. Белова Т. Г. Маркетинг вражень — технологія майбутнього / Т. Г. Белова, О. Ф. Крайнюченко // VI Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми економіки підприємств у сучасних умовах», 13–14 травня 2010 р. Київ, 2010. Частина I. С. 37–38. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8892/1/31.pdf>
3. Очеретяна О. В. Маркетинг вражень: формування позитивних та негативних емоцій у споживача / О. В. Очеретяна // Тридцять восьми економіко-правові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Львів, 2019. С. 15–17. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3011/>
4. Яроміч С. А. Інноваційні аспекти маркетингу вражень у сфері туристичних послуг / С. А. Яроміч, Т. М. Лакхтіонова, О. О. Попель // *Економіка та управління підприємствами*. 2018. Вип. 21. С. 203–206. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/21_2018_ukr/36.pdf
5. Петриченко П. А. Управління емоціями та враженнями клієнтів / П. А. Петриченко // *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Вип. 2 (53). С. 232–238.
6. Котлер Ф. Основы маркетинга Краткий курс. Пер с англ / Ф. Котлер. М.: Издательский дом «Вильямс», 2007. 656 с.
7. Богданов О. М. Керування відносинами з клієнтами / О. М. Богданов // *Економіка Крима*. 2006. № 17. С. 95–97.
8. Кородзая Н. Р. Вірусний маркетинг як метод електронної комерції / Н. Р. Кородзая // *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 338–343.
9. *Економіка сверхожиданий // Компаньон. Стратегии*. 2008. № 4. С. 6–7.
10. Бабкин В. Готовим впечатления / Виктор Бабкин, Евгений Карабинский // *Маркетинг и реклама*. 2008. № 2. С. 40–41.
11. Гладкий Ю. Маркетинг впечатлений: бренд-менеджмент «с улыбкой» / Юрий Гладкий // *Маркетинг и реклама*. 2008. № 2. С. 46–47.
12. Трусов Г. Продаются впечатления / Григорий Трусов // *Маркетинг и реклама*. 2008. № 2. С. 42–43.
13. Раупов Р. Телекомунікаційні технології на ринку маркетингових комунікацій України / Рустам Раупов // *Маркетинг в Україні*. 2007. № 1. С. 23–27.
14. Меленчук Ю. Т. Теоретико-методичні підходи до оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємств / Ю. Т. Меленчук // *Технологический аудит и резервы производства*. 2015. № 1 (6). С. 18–21.

References

1. Poverina Yu. O. Peredumovy vynyknennia ta sutnist marketynhu vrazhen / Yu. O. Poverina, N. P. Skryhun // *Strategiczne pytania światowej nauki — 2014: Materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. Przemysł: Nauka i studia*, 2014. Vol. 3. S. 3–4. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/15456>
2. Bielova T. H. Marketynh vrazhen — tekhnolohiia maibutnoho / T. H. Bielova, O. F. Krainiuchenko // VI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Problemy ekonomiky pidpriemstv u suchasnykh umovakh», 13–14 travnia 2010 r. Kyiv, 2010. Chastyna I. S. 37–38. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8892/1/31.pdf>
3. Ocheretiana O. V. Marketynh vrazhen: formuvannia pozytyvnykh ta nehatyvnykh emotsii u spozhyvacha / O. V. Ocheretiana // Trydtsiat vosmi ekonomiko-pravovi dyskusii: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. Lviv, 2019. S. 15–17. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3011/>
4. Yaromich S. A. Innovatsiini aspekty marketynhu vrazhen u sferi turystychnykh posluh / S. A. Yaromich, T. M. Lakhtionova, O. O. Popel // *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*. 2018. Vyp. 21. S. 203–206. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/21_2018_ukr/36.pdf
5. Petrychenko P. A. Upravlinnia emotsiiami ta vrazhenniami kliientiv / P. A. Petrychenko // *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*. 2014. Vyp. 2 (53). S. 232–238.
6. Kotler F. *Osnovy marketynha Kratkyy kurs. Per s anhl / F. Kotler M.: Yzdatelsky dom «Vyliams», 2007. 656 s.*
7. Bohdanov O. M. Keruvannia vidnosynamy z kliientamy / O. M. Bohdanov // *Ekonomyka Kryma*. 2006. № 17. S. 95–97.
8. Korodzaia N. R. Virusnyi marketynh yak metod elektronnoi komertsii / N. R. Korodzaia // *Ekonomika i suspilstvo*. 2018. Vyp. 15. S. 338–343.
9. *Ekonomyka sverkhzhidany / Kompanon.Stratehyy*. 2008. № 4. S. 6–7.

10. Babkyn V. Hotovym vpechatleniya / Vyktor Babkyn, Evhenyi Karabynskiy // Marketynh y reklama. 2008. № 2. S. 40–41.
11. Hladkyi Yu. Marketynh vpechatlenyi: brend-menedzhment «s ulybkoi» / Yuryi Hladkyi // Marketynh y reklama. 2008. № 2. S. 46–47.
12. Trusov H. Prodaiutsia vpechatleniya / Hryhoryi Trusov // Marketynh y reklama. 2008. № 2. S. 42–43.
13. Raupov R. Telekomunikatsiini tekhnolohii na rynku marketynhovykh komunikatsii Ukrainy / Rustam Raupov // Marketynh v Ukraini. 2007. № 1. S. 23–27.
14. Melenchuk Yu. T. Teoretyko-metodychni pidkhody do otsinky efektyvnosti marketynhovoii diialnosti pidpryiemstv / Yu. T. Melenchuk // Tekhnolohycheskyi audyt y rezervy proyzvodstva. 2015. № 1(6). S.18–21.

Бондаренко Ольга Михайлівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту
Національний авіаційний університет*

Бондаренко Ольга Михайловна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры учета и аудита
Национальный авиационный университет*

Bondarenko Olha

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
National Aviation University
ORCID: 0000-0002-0769-6683*

Титаренко Анастасія Денисівна

*студентка
Національного авіаційного університету*

Титаренко Анастасия Денисовна

*студентка
Национального авиационного университета*

Titarenko Anastasiia

*Student of the
National Aviation University
ORCID: 0000-0003-4523-2705*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5628

**АУДИТ ЗАПАСІВ:
ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРКИ**

**АУДИТ ЗАПАСОВ:
ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ПРОВЕДЕНИЯ ПРОВЕРКИ**

**AUDIT OF INVENTORIES:
BASIC STAGES OF AUDIT INSPECTION**

Анотація. Запаси – це важливі оборотні активи підприємства, які утримуються для подальшого продажу чи виробництва продукції й використання яких призведе, як очікується, до отримання економічних вигід у майбутньому. Раціонально організований облік запасів на підприємстві значно впливає на фінансовий результат компанії, адже такі показники, як собівартість та прибуток прямо пропорційно залежать від правильності відтворення інформації про запаси на рахунках синтетичного й аналітичного обліку. Правильний облік запасів залежить від багатьох факторів на підприємстві, а саме: від раціональної класифікації даної групи оборотних активів, вибору методу оцінки при надходженні запасів, їх вибутті та оцінки на дату балансу; правильності методики розподілу транспортно-заготівельних витрат, ведення складського обліку запасів, економічно доцільного документування їх руху, заповнення реєстрів аналітичного та синтетичного обліку тощо.

Для того, щоб запевнитись у правильності організації й веденні обліку запасів на підприємстві, слід звернутися до сертифікованих спеціалістів – аудиторів (аудиторських компаній), які встановлять правильність або неправильність ведення бухгалтерського обліку. Коли всі домовленості узгоджені й договір укладений між сторонами, аудитор починає перевірку. Початковий етап передбачає складання програми проведення аудиту, який затверджується з клієнтом. Про-

грама є важливою складовою аудиту, адже від правильності й об'єктивності її вмісту залежить якість проведеної перевірки. Наступним кроком є аналіз зовнішніх та внутрішніх джерел інформації з обліку запасів, які слугують підґрунтям для подальшого формування аудиторського звіту, що є завершальною метою для аудитора та суттєвим показником якості ведення обліку для клієнта.

Новизна наукової статті полягає в розробці можливої програми проведення аудиту запасів на підприємстві, дослідженні й узагальненні зовнішніх та внутрішніх джерел інформації для проведення аудиту та запропонуванні етапів (последовності) проведення аудиту на основі даних аналітичного і синтетичного обліку, які необхідні аудитору для здійснення перевірки даної групи оборотних активів.

Результати дослідження згруповані й подані в таблицях та на рисунках. Сформовані відповідні висновки.

Ключові слова: запаси, аудит запасів, аудиторська перевірка, програма аудиту, методика перевірки, етапи проведення аудиту.

Аннотация. Запасы – это важные оборотные активы предприятия, предназначенные для дальнейшей продажи или производства продукции и использование которых приведет, как ожидается, к получению экономических выгод в будущем. Рационально организованный учет запасов на предприятии значительно влияет на финансовый результат компании, ведь такие показатели, как себестоимость и прибыль прямо пропорционально зависят от правильности воспроизведения информации о запасах на счетах синтетического и аналитического учета. Правильный учет запасов зависит от многих факторов на предприятии, а именно: от рациональной классификации данной группы оборотных активов, выбора метода оценки при поступлении запасов, их выбытии и оценки на дату баланса; правильности методики распределения транспортно-заготовительных расходов, ведение складского учета запасов, экономически целесообразного документирования их движения, заполнение регистров аналитического и синтетического учета и т.д.

Для того, чтобы убедиться в правильности организации и ведении учета запасов на предприятии, следует обратиться к сертифицированным специалистам – аудиторам (аудиторским компаниям), которые установят правильность или неправильность ведения бухгалтерского учета. Когда все нюансы согласованы и договор заключен между сторонами, аудитор начинает проверку. Начальный этап предусматривает составление программы проведения аудита, который утверждается с клиентом. Программа является важной составляющей аудита, ведь от правильности и объективности ее содержания зависит качество проведенной проверки. Следующим шагом является анализ внешних и внутренних источников информации по учету запасов, которые служат основой для дальнейшего формирования аудиторского отчета, что есть завершающей целью для аудитора и существенным показателем качества ведения учета для клиента.

Новизна научной статьи заключается в разработке возможной программы проведения аудита запасов на предприятии, исследовании и обобщении внешних и внутренних источников информации для проведения аудита и предложении этапов (последовательности) проведения аудита на основе данных аналитического и синтетического учета, которые необходимы аудитору для осуществления проверки данной группы оборотных активов.

Результаты исследования сгруппированы и представлены в таблицах и на рисунках. Сформированы соответствующие выводы.

Ключевые слова: запасы, аудит запасов, аудиторская проверка, программа аудита, методика проверки, этапы проведения аудита.

Summary. Inventories are important current assets of an enterprise that are held for sale or production and the use of which is expected to produce economic benefits in the future. A rationally organized inventories accounting at the enterprise significantly affects the financial performance of the company, because such indicators as cost and profit are directly proportional to the correct description of inventory information in the accounts of synthetic and analytical accounting. The proper accounting of inventories depends on many factors in the enterprise, namely: the rational classification of this group of current assets, the choice of the method of valuation upon receipt of the inventories, their disposal and valuation at the balance sheet date; correctness of the method distribution transport and procurement costs, keeping of inventories records, economically expedient documentation of their movement, filling the registers of analytical and synthetic accounting, etc.

In order to ensure the correct organization and keeping of inventories records at the enterprise, it is necessary to turn to the certified specialists – auditors (audit companies), who will establish the correctness or incorrectness of accounting. After all the arrangements have been approved and the contract has been concluded between the parties, the auditor begins the audit. The primary stage involves the preparation of an audit program that is approved by the client. The program is an important component of the audit, because the correctness and objectivity of its content depends on the quality of the audit. The next step is to analyze the external and internal sources of inventory accounting information, that serve as a basis for further development of the audit report, what is the final objective for the auditor and a significant indicator of the accounting quality for the client.

The newness of the scientific article is to develop a possible program for the audit of inventories at the enterprise, research and generalization of external and internal sources of information for the audit, suggesting the stages (sequence) of the audit based on analytical and synthetic accounting data, which are required for the auditor to carry out the audit of this group of current assets.

The results of the research are grouped and presented in tables and figures. The relevant conclusions are formed.

Key words: inventories, audit of inventories, audit, audit program, audit methodology, audit steps.

Постановка проблеми. Сьогодні проведення аудиторської перевірки запасів є важливою умовою, необхідною для успішного ведення господарської діяльності. Аудит — це комплекс методів, котрі направлені на здійснення незалежних перевірок бухгалтерської звітності. Слід зазначити, що аудиторський контроль є джерелом правдивої інформації, без якого ефективно управління запасами неможливе. Проблеми ефективного проведення аудиторської перевірки обліку запасів, яка включає розробку програми та методики проведення аудиту запасів за сучасних умов господарювання набувають особливої актуальності у зв'язку з потребою отримання користувачами оперативної й правдивої інформації про їх величину. Отже, досліджувана тема наукової статті є актуальною й постійно потребує нових досліджень та наукових розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних і методичних аспектів аудиту запасів внесли багато провідних вчених та науковців, економістів, теоретиків, зокрема: А. П. Макаренко, О. В. Телевінова, І. М. Назаренко, О. В. Місюров і т.і. [9–10]. Однак, не зважаючи на наявність значної кількості наукових і практичних розробок з вищезазначеної проблематики, аналіз напрацювань фахівців дозволяє зробити висновок про необхідність подальших досліджень у цьому напрямі для задоволення потреб управління вітчизняних підприємств в умовах нестійкої економіки. Подальша робота над даним питанням зумовлена недостатньо приділеною увагою науковців методиці проведення аудиту, а саме: розробці програми аудиторської перевірки та затвердженню основних етапів здійснення аудиту, які є підґрунтям для проведення аудиту.

Мета статті. Теоретичний аналіз проведення аудиту запасів на підприємстві, дослідження та розробка необхідних компонентів для його проведення, а саме: аудиторської програми та етапів здійснення перевірки.

Виклад основного матеріалу. Первинною й обов'язковою умовою перед початком проведення аудиту запасів є складання програми перевірки, відповідно до якої аудитор розпочинає свою роботу й керується нею до моменту складання аудиторського звіту. Програма складається до початку аудиту й

попередньо узгоджується з клієнтом. Програма — це сукупність аудиторських процедур та конкретних завдань, які повинні бути дотримані аудитором у ході його роботи. Саме програма аудиту є засобом контролю за якістю роботи сертифікованого спеціаліста, який проводить перевірку. Оскільки затвердженої на законодавчому рівні єдиної програми проведення аудиту запасів не існує, аудитор самостійно її розробляє, при цьому керуючись вимогами законодавства. На рис. 1 продемонстрована можлива програма аудиту запасів на підприємстві, яка розроблена авторами.

Аудиторська перевірка запасів розпочинається з дослідження зовнішніх і внутрішніх джерел інформації для проведення аудиту, які регулюють організацію й методику ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності з обліку запасів. В таблиці 1 наведено основний перелік ресурсів, з якими слід ознайомитися аудитору перед початком аудиторського завдання.

Ознайомившись із зовнішніми та внутрішніми джерелами інформації, які регулюють облік запасів, аудитор переходить до самої аудиторської перевірки з дотриманням етапів, які було затверджено програмою проведення аудиту з клієнтом. Основна задача, що стоїть перед аудитором на даному етапі — всебічно проаналізувати організацію та методику ведення обліку запасів на досліджуваному підприємстві. Послідовність проведення аудиту запасів на підприємстві, дані аналітичного і синтетичного обліку, які необхідні аудитору для здійснення перевірки даної групи оборотних активів, досліджено авторами й зображено на рис. 2.

При здійсненні аудиторських процедур, аудитор повинен звертати увагу на найбільш типові помилки, які допускають підприємства у ході ведення обліку. До таких помилок відносять: невідповідність даних аналітичного та синтетичного обліку; незадовільна організація складського обліку запасів; неправильне визначення первісної вартості придбаних запасів та їх класифікація; неправильне ведення обліку надходження та розрахунків списання транспортно-заготівельних витрат; неповне оприбуткування запасів; нестачі, крадіжки, псування, привласнення матеріальних цінностей; незадовільне оформлення первинних документів і т.і.

Рис. 1. Програма аудиту запасів на підприємстві

Джерело: авторська розробка

Таблиця 1

Зовнішні та внутрішні джерела для проведення аудиту запасів

Зовнішні	Внутрішні
П(С)БО 9 «Запаси», МП(С)БО 2 «Запаси»	Наказ про облікову політику підприємства
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV	Баланс підприємства (форма 1)
Наказ Міністерства Фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку запасів» від 10.01.2007 № 2	Звіт про фінансові результати (форма 2)
Наказ Міністерства статистики України «Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку сировини та матеріалів» від 21.06.96 № 193	Регістри синтетичного обліку запасів (Головна книга, відомості руху запасів, Журнали-ордери)
Наказ Міністерства статистики України «Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку малоцінних та швидкозношуваних предметів» від 22.05.96 № 145	Аналітичні регістри обліку товарно-матеріальних цінностей (відомості, звіти матеріально відповідальних осіб тощо)
План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій	Первинні документи з обліку товарно-матеріальних цінностей (картки складського обліку, накладні, рахунки-фактури та ін.)

Джерело: розроблено авторами на основі [1–8]

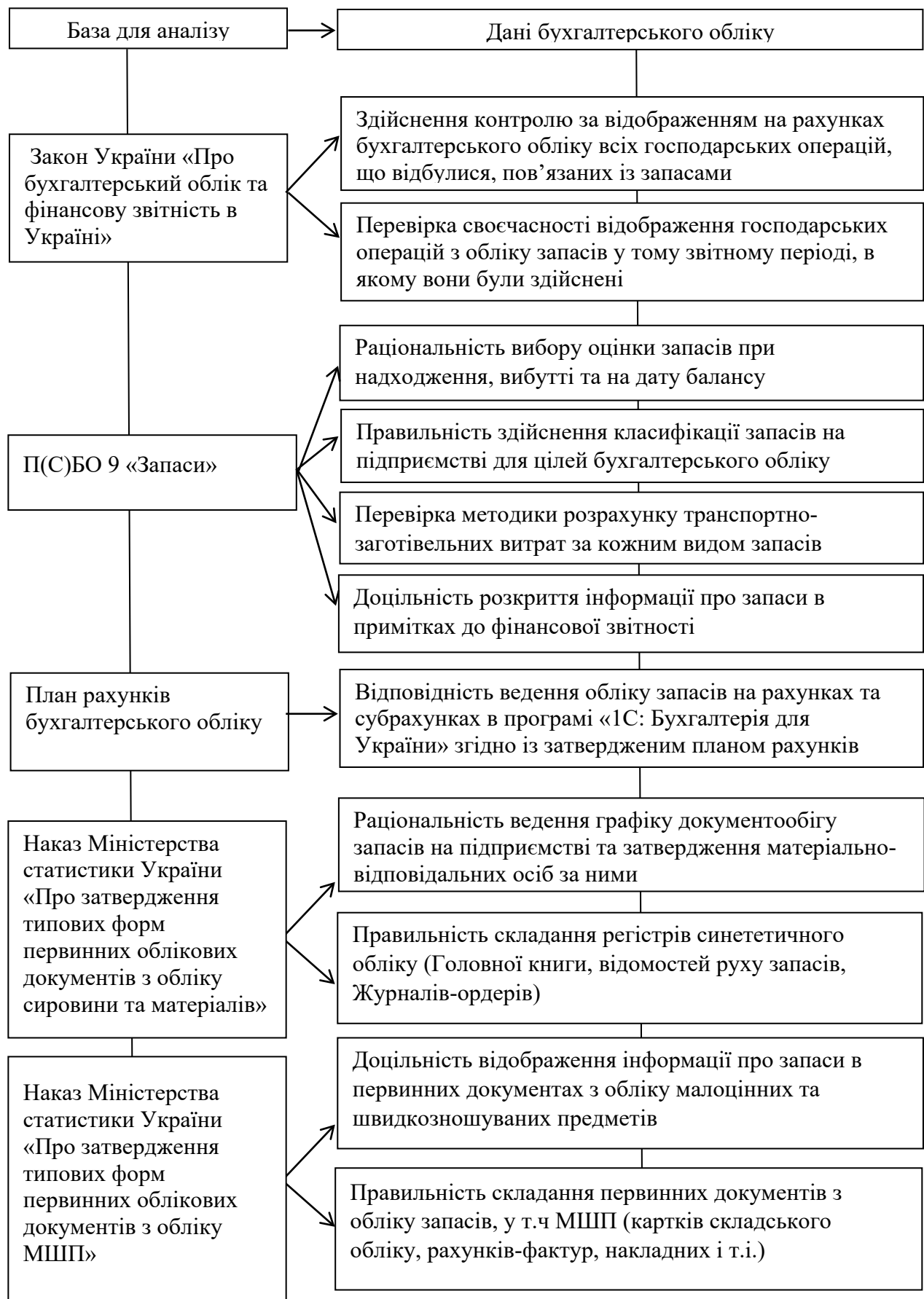

Рис. 2. Послідовність проведення аудиту запасів на підприємстві

Джерело: розроблено авторами на основі [2-3; 6-8]

Завершальним етапом проведення аудиторської перевірки запасів є підготовка й складання аудиторського звіту. Аудиторський звіт — це офіційний документ, у якому наводиться інформація, що регламентується Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21.12.2017 р. № 2258-VIII [4]. Відповідно до цього нормативно-законодавчого акту, аудиторський звіт визначено як офіційний документ, засвідчений підписом та печаткою аудитора (аудиторської фірми), що містить в собі висновок стосовно вірогідності звітності, повноти й відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, проведення аудиторської перевірки запасів є необхідною процедурою для підприємства, яке прагне розвиватися й покращуватися. Аудит запасів допомагає верифікувати правильність ведення обліку на підприємстві, виявити можливі помилки та порушення й виправити їх. Аудит запасів передбачає складання програми перевірки, дослідження зовнішніх і внутрішніх джерел інформації з обліку запасів

та проведення самої перевірки. У ході написання наукової статті авторами було розроблено можливу програму аудиту запасів на підприємстві та ключові моменти, якими необхідно керуватися аудитору під час здійснення аудиторської перевірки. Цінність та новизна впровадженого матеріалу авторами статті полягає у тому, щоб дозволити аудитору найбільш точно оцінити рівень організації та методики ведення бухгалтерського обліку запасів на підприємстві, що слугуватиме підґрунтям для складання аудиторського звіту. На наше переконання, основне завдання проведення аудиту запасів — допомогти замовнику аудиторських послуг у визначенні основних недоліків, порушень та помилок в обліку запасів, можливості ліквідувати їх та запобігти подальшому виникненню, що призведе до покращення фінансового стану підприємства. Таким чином, раціональна організація й вдало підібрана методика до здійснення аудиторської перевірки запасів допоможе аудитору успішно виконати поставлену перед ним задачу, а підприємству — вчасно відреагувати на результати незалежної перевірки й запевнитись у правильності ведення обліку в майбутньому.

Література

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 2 «Запаси»: затверджено Комітетом з міжнародних бухгалтерських стандартів від 01.01.2005. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_021
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: Наказ Мініфіну України від 20.10.1999 № 246. URL: www.minfin.gov.ua.
3. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
4. Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21.12.2017 № 2258-VIII / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>.
5. Наказ Міністерства Фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку запасів» від 10.01.2007 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/en/v0002201-07>.
6. Наказ Міністерства Фінансів України «Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції про його застосування» від 30.11.1999 № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>.
7. Наказ Міністерства статистики України «Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку сировини та матеріалів» від 21.06.96 № 193. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0193202-96>.
8. Наказ Міністерства статистики України «Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку малоцінних та швидкозношуваних предметів» від 22.05.96 № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0145202-96>.
9. Макаренко А. П. Удосконалення обліку і аудиту виробничих запасів у системі управління ПАТ «Запоріжсталь» / А. П. Макаренко, О. В. Телевінова // Економіка та держава. 2019. № 1. С. 27–34.
10. Назаренко І. М. Аудит виробничих запасів: особливості, ключові аспекти та послідовність перевірки / І. М. Назаренко, О. В. Місюров // Економіка і суспільство. 2018. № 19. С. 1312–1318.

References

1. Mizhnarodnyi standart bukhgalterskoho obliku 2 «Zapasy»: zatverdzheno Komitetom z mizhnarodnykh bukhgalterskykh standartiv vid 01.01.2005. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_021

2. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 9 «Zapasy»: Nakaz Minfinu Ukrainy vid 20.10.1999 № 246. URL: www.minfin.gov.ua.
3. Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» vid 16.07.1999 № 996-XIV / Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
4. Zakon Ukrainy «Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist» vid 21.12.2017 № 2258-VIII / Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>.
5. Nakaz Ministerstva Finansiv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii z bukhhalterskoho obliku zapasiv» vid 10.01.2007 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/en/v0002201-07>.
6. Nakaz Ministerstva Finansiv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku ta Instruksii pro yoho zastosuvannia» vid 30.11.1999 № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>.
7. Nakaz Ministerstva statystyky Ukrainy «Pro zatverdzhennia typovykh form pervynnykh oblikovykh dokumentiv z obliku syrovyny ta materialiv» vid 21.06.96 № 193. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0193202-96>.
8. Nakaz Ministerstva statystyky Ukrainy «Pro zatverdzhennia typovykh form pervynnykh oblikovykh dokumentiv z obliku malotsinnykh ta shvydkoznoshuvanykh predmetiv» vid 22.05.96 № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0145202-96>.
9. Makarenko A. P. Udoskonalennia obliku i audytu vyrobnychykh zapasiv u systemi upravlinnia PAT «Zaporizhstal» / A. P. Makarenko, O. V. Tielievinova // *Ekonomika ta derzhava*. 2019. № 1. S. 27–34.
10. Nazarenko I. M. Audyt vyrobnychykh zapasiv: osoblyvosti, kliuchovi aspekty ta poslidovnist perevirky / I. M. Nazarenko, O. V. Misiurov // *Ekonomika i suspilstvo*. 2018. № 19. S. 1312–1318.

Гринько Павло Леонідович

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки*

Харківський державний університет харчування та торгівлі

Гринько Павел Леонидович

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры международной экономики*

Харьковский государственный университет питания и торговли

Hrynko Pavlo

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of International Economics

Kharkiv State University of Food Technology and Trade

ORCID: 0000-0002-7011-6653

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5646

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

ФОРМИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ МОДЕЛИ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

FORMATION OF AN INNOVATIVE MODEL OF EFFECTIVE FUNCTIONING OF ORGANIZATION IN THE CONDITIONS OF DIGITAL ECONOMY

Анотація. Перехід до цифрової економіки відкриває питання пошуку адекватних критеріїв оцінки економічної ефективності діяльності організацій в нових умовах господарювання. В статті розглядаються питання, пов'язані з визначенням поняття інноваційної організації та критеріїв їх віднесення до групи інноваційних або не інноваційних. Запропоновано класифікацію ознак, які включають: оціночно-результативні підходи, які уможливають отримання оцінки організації за сукупністю фінансових і статистичних показників, використовуючи при цьому фінансовий, затратний, результативний та ресурсний підходи; організаційно-структурні – що характеризують основний організаційний контент організації; управлінські, які розкривають якість управлінських рішень та підготовленість до інновацій; інформаційно-технологічні, які розкривають інформаційно-технологічну рамку організації. Визначені складові поняття «Інноваційної моделі» організації, до яких належать дві категорії: «вартість організації» та «інноваційний механізм», що дозволяє виявити ключові елементи її управління та взаємозв'язок між ними і вибудувати ефективну концепцію управління. Основні елементи інноваційної моделі, до яких відносяться: годана вартість, витрати, прибуток, рівень капіталізації пов'язані між собою на різних етапах бізнес-планування, тому автором побудовано конструкцію складових інноваційної моделі організації, на підставі якої здійснюється специфічний напрям економічного і фінансового аналізу в організаціях, який полягає в оцінці їх вартості. Підсистемі прийняття стратегічних рішень з управління організацією необхідно виявити весь існуючий потенціал інноваційного розвитку та забезпечити нижчим підсистемам умови для його реалізації.

Щоб обґрунтувати управлінське рішення, система має складатися з відповідного обсягу ресурсів і можливості пропустити їх через всі рівні інтелектуальної та технологічної обробки. Інформаційний процес є частиною загальної організаційно-економічної системи, що передбачає інтеграцію, координацію та регулювання в інтерпретації функцій управління. Автором визначені підходи та чинники за запропонованими ознаками інноваційної організації, що можливо використовувати для оцінки їх інноваційного розвитку.

Ключові слова: цифрова економіка, організація, інноваційна модель, чинники.

Аннотация. Переход к цифровой экономике открывает вопросы поиска адекватных критериев оценки экономической эффективности деятельности организаций в новых условиях хозяйствования. В статье рассматриваются вопросы, связанные с определением понятия инновационной организации и критериев их отнесения к группе инновационных либо не инновационных. Предложена классификация признаков, которые включают: оценочно-результативные подходы, которые позволяют получение оценки организации по совокупности финансовых и статистических показателей, используя при этом финансовый, затратный, результативный и ресурсный подходы; организационно-структурные – характеризующие основной организационный контент организации; управленческие, раскрывающие качество управленческих решений и подготовленность к инновациям; информационно-технологические, показывающие информационно-технологическую рамку организации. Определены составляющие понятия «Инновационной модели» организации, к которым относятся две категории: «стоимость организации» и «инновационный механизм», что позволяет выявить ключевые элементы ее управления и взаимосвязь между ними и выстроить эффективную концепцию управления. Основные элементы инновационной модели, к которым относятся: добавленная стоимость, расходы, прибыль, уровень капитализации связаны между собой на различных этапах бизнес-планирования, поэтому автором построено конструкцию составляющих инновационной модели организации, на основании которой осуществляется специфическое направление экономического и финансового анализа в организациях, который состоит в оценке их стоимости. Подсистеме принятия стратегических решений по управлению организацией необходимо выявить весь существующий потенциал инновационного развития и обеспечить нижним подсистемам условия для его реализации.

Чтобы обосновать управленческое решение, система должна состоять из соответствующего объема ресурсов и возможности пропустить их через все уровни интеллектуальной и технологической обработки. Процесс является частью общей организационно-экономической системы, предусматривающей интеграцию, координацию и регулирование в интерпретации функций управления. Автором определены подходы и факторы по предложенным признакам инновационной организации, которые возможно использовать для оценки их инновационного развития.

Ключевые слова: цифровая экономика, организация, инновационная модель, факторы.

Summary. The transition to the digital economy raises the question of finding adequate criteria for evaluating the economic performance of organizations in the new business environment. The article deals with the issues related to defining the concept of an innovation organization and the criteria for their classification as innovative or non-innovative. The classification of features is proposed, which include: evaluation and performance approaches that allow the organization to obtain estimates of the set of financial and statistical indicators, using financial, cost, performance and resource approaches; organizational and structural – characterizing the main organizational content of the organization; managerial, which reveal the quality of management decisions and readiness for innovation; information technology, which reveal the information technology framework of the organization. The components of the concept of «Innovation model» of the organization are defined, which belong to two categories: «cost of the organization» and «innovative mechanism», which allows to identify the key elements of its management and the relationship between them and to build an effective management concept. The main elements of the innovation model to which they relate: value added, costs, profit, capitalization are related at different stages of business planning, so the author constructed the constituents of the innovation model of the organization, on the basis of which the specific direction of economic and financial analysis is carried out. The strategic management decision-making subsystem of an organization needs to identify the full potential of innovative development and provide the subsystems with the conditions for its implementation.

To justify a management decision, the system must consist of an adequate amount of resources and the ability to pass them through all levels of intellectual and technological processing. The information process is part of a common organizational and economic system that involves integration, coordination and regulation in the interpretation of management functions. The author defines the approaches and factors on the proposed features of an innovative organization that can be used to evaluate their innovative development.

Key words: digital economy, organization, innovation model, factors.

Постановка проблеми. В умовах цифрової економіки на зміну концепції економічного зростання прийшла концепція економічного розвитку, пов'язана з процесом впровадження інновацій у всі сфери діяльності. На сьогодні розвиток сучасного бізнесу неможливо уявити без інноваційних зрушень у сфері технології, техніки, організаційних форм

і економічних методів господарювання. Завдяки активному пошуку нових ідей інноваційною організацією, через спробу поєднати внутрішні та зовнішні можливості, а також шляхи виходу на ринок для розвитку бізнесу, підприємцями створюється певна цінність для споживачів. При цьому забезпечення «інноваційності» економічного розвитку і визначен-

ня драйверів зростання обсягів високотехнологічної та конкурентоздатної продукції виходять на перший план, а «класичні» методи, інструменти, критерії економічної науки втрачають практичну значущість, тому необхідна їх актуалізація з урахуванням вимог цифрової економіки. Але на практиці не існує однозначного віднесення організації до групи інноваційних або не інноваційних, залишаються не в повній мірі вирішеними питання щодо визначення класифікаційних ознак інноваційної організації, а також чинників, які можна використовувати для оцінки її інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо інноваційної активності організацій, складових інноваційного розвитку, показників інноваційної спрямованості організацій розглядаються багатьма закордонними та вітчизняними вченими: Аміт Р. [1], Беррі Ф. [2], Беррі У. [2], Брейли Р. [3], Захожай В. Б. [6], Зотт К. [1], Майерс С. [3], Мороз О. [4], Фосс Н. [5] та багато іншими. Проте аспекти щодо процесів формування інноваційної моделі організації, яка поєднує всі структури організації та надає інформацію, що демонструє яким чином побудувати бізнес-процеси і забезпечити зростання вартості організації, потребують подальших досліджень в ракурсі становлення цифрової економіки в Україні.

Формулювання цілей дослідження. Цілями статті є розкриття теоретико-методологічних підходів до визначення формальних ознак інноваційної організації, пошуку адекватних критеріїв оцінки економічної ефективності діяльності організацій в умовах становлення цифрової економіки в Україні, систематизації чинників, які генерують в управлінській інформації та ідентифікують умови, що сприяють або, навпаки, перешкоджають реалізації інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інновація, як відомо, характеризується альтернативністю та багатоваріантністю рішень, а інноваційною організацією є суб'єкт господарювання, який здійснює розробку та виробництво інноваційних технологій, товарів і послуг, але за умови відповідності наступним критеріям:

- витрати на НДКР повинні на 70% перевищувати загальний обсяг усіх витрат;
- інноваційна продукція повинна становити найбільшу частку всієї відвантаженої продукції;
- у структурі менеджменту організації повинна бути частка науково-технічного персоналу;
- повинно зберігатися необхідне співвідношення між придбаними і проданими технологіями;
- коефіцієнт комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності повинен бути не менше 60%;
- ефективність витрат на НДКР 80%.

Таким чином, під інноваційною організацією ми розуміємо організацію, яка випускає інноваційні продукти та/ або застосовує інноваційні процеси, технології виробництва та управління. Відповідно до вищенаведених понять на практиці не існує однозначного віднесення організації до групи інноваційних або не інноваційних. Тому пропонуємо класифікацію формальних ознак інноваційної організації (Рис. 1).

Так до першої групи формальних ознак відносяться оціночно-результативні підходи, які уможливають отримання оцінки організації за сукупністю фінансових і статистичних показників, використовуючи при цьому фінансовий, затратний, результативний та ресурсний підходи. Наприклад, будь-яка зміна виручки від продажів завжди приводить до зміни прибутку. Цей ефект викликаний різною величиною впливу динаміки змінних і постійних витрат на фінансовий результат при зміні обсягу випуску або продажу. Впливаючи на величину не тільки змінних, а й постійних витрат, можна визначити на яку кількість процентних пунктів збільшиться прибуток. На інноваційних організаціях змінні витрати, як правило, збільшуються для нових продуктів, а на не інноваційних організаціях, внаслідок відсутності нових продуктів, змінні витрати залишаються незмінними, але можуть зменшуватися з використанням нових технологій. Постійні витрати можуть змінюватися в обох організаціях, але ознакою відмінності не являються. До другої групи відносяться ті, що характеризують основний організаційний контент організації, а до третьої — її інформаційно-технологічну рамку.

Складовими поняття «Інноваційної моделі» організації є дві категорії: «вартість організації» та «інноваційний механізм». Вартість організації — аналітичний показник, оцінка вартості з урахуванням всіх джерел його фінансування, а інноваційний механізм — уявлення економічної дійсності організації, що дозволяє виділити найбільш важливі взаємозв'язки, які вивчають економічні процеси та явища в інноваційній організації та сприяють змінам її вартості [1].

На підставі інноваційної моделі організації можна виявити ключові елементи її управління, визначити взаємозв'язок між ними і вибудувати ефективну концепцію управління. Так само інноваційна модель застосовується для порівняльної характеристики з конкуруючими організаціями галузі, що дозволяє виявити слабкі сторони, конкурентні переваги, стати джерелом нових бізнес-ідей, оцінити потенціал організації [2].

Інноваційна модель організації, звичайно, розглядається нами у взаємозв'язку з інноваціями,

оскільки організація комерціалізує нові ідеї та технології за допомогою нових моделей. Процес комерціалізації інноваційного товару/ послуги є ключовим етапом інноваційної діяльності, в результаті якого відбувається відшкодування витрат

розробника інноваційного продукту та отримання ним прибутку від виробництва.

У розробці інноваційної моделі постає фундаментальне питання: як побудувати стійку конкурентну організацію та отримати високий прибуток? Тобто,

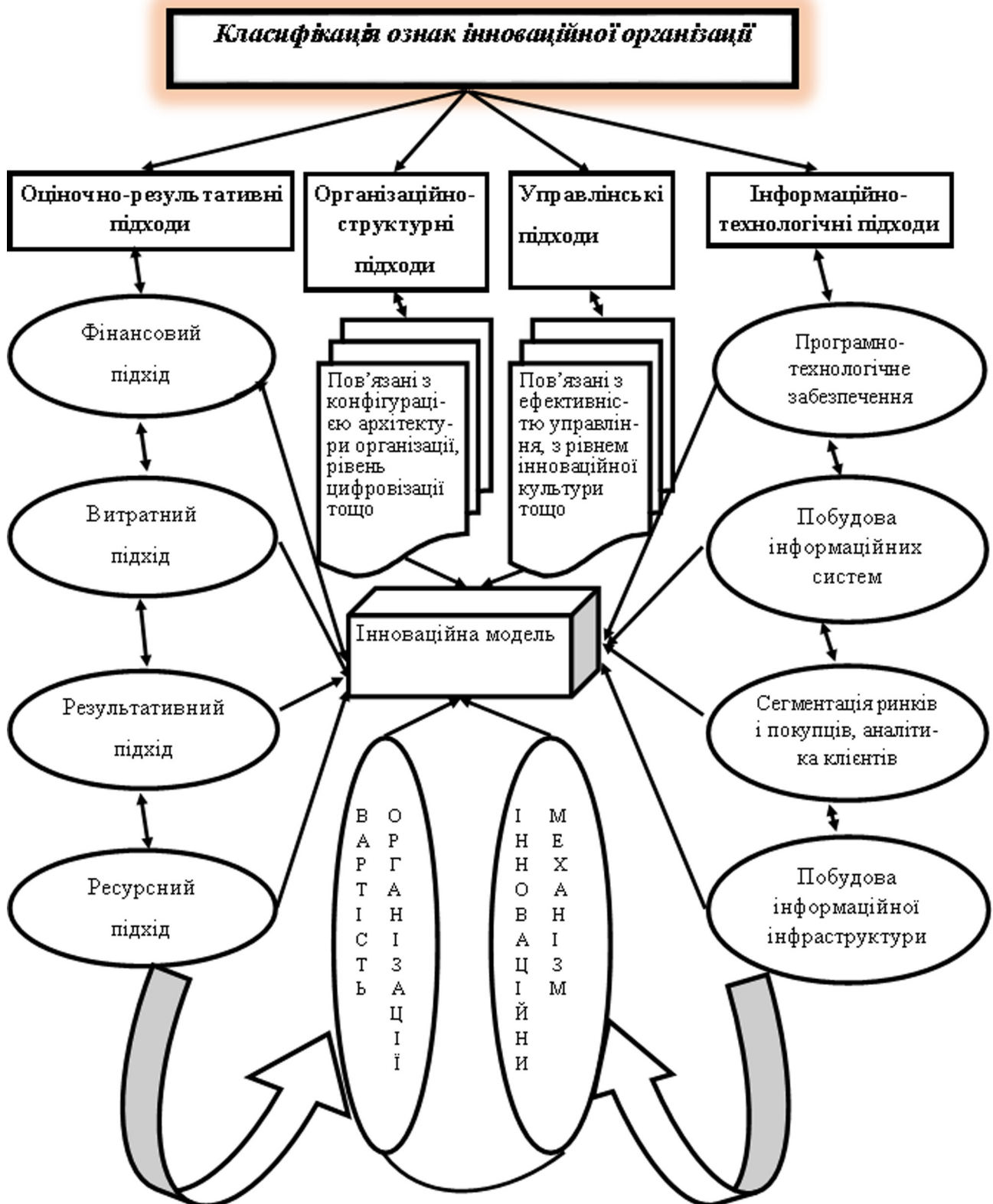

Рис. 1. Класифікація формальних ознак інноваційної організації

інноваційна модель визначає, як створювати і поставляти товари/ послуги клієнтам, а потім отриманий дохід від діяльності перетворити у прибуток. Щоб отримати прибуток від інновацій підприємці повинні досягти успіху не тільки в інноваційних товарах/ послугах, але й в управлінні ризиками організації, враховуючи споживчі здібності і технологічні траєкторії. Для забезпечення конкурентоспроможної переваги недостатньо розробити модель, яка приносить прибуток. Інноваційна модель може бути конкурентною перевагою в тому випадку, якщо вона є достатньо диференційованою та складно відтворювальною для конкурентів.

Інноваційна модель поєднує всі структури організації та надає інформацію й інші дані, які демонструють, як побудувати бізнес-процеси і забезпечити зростання вартості організації. Основні елементи інноваційної моделі: додана вартість, витрати, прибуток, рівень капіталізації пов'язані між собою на різних етапах бізнес-планування. На рис. 2 зображено конструкцію складових інноваційної моделі організації.

Перехід до цифрової економіки відкриває питання пошуку адекватних критеріїв оцінки економічної ефективності діяльності організацій в нових умовах господарювання. Максимізація прибутку акціонерів, власників організацій, в останні роки стала парадигмою корпоративного управління. Цифровізація економіки базується на підході до управління організаціям, орієнтованого на вартість (Value-based management). Прибутки акціонерів вимірюються поверненням на вкладений в діяльність організації капітал. Економічна додана вартість (Economic Value Added (EVA)) традиційно вважається найкращим доступним вимірником вартості компанії [3]. EVA визнається багатьма економістами як найважливіший показник ефективності діяльності компанії — менеджмент компанії ефективний, якщо зростає економічна додана вартість. Звідси витікає необхідність застосування спеціальних методів визначення ринкової вартості або капіталізації організації, що пояснюється існуванням такого специфічного напрямку економічного і фінансового аналізу в організаціях, як оцінка їх вартості.

По суті, інноваційна модель відображає організаційну та фінансову структуру організації. «Бізнес-модель включена до бізнес-плану, до прогнозів грошових потоків і в звіти про фінансові результати. Така модель відноситься, в першу чергу, до концептуальної, а не фінансової моделі бізнесу» [4, с. 14]. У моделі розглядається структура, необхідна для отримання прибутку (якщо така є, яка повинна бути зароблена), так само визначається вектор організації з вибору товару або послуги.

Стратегія інноваційного розвитку має бути сформованою на підставі оцінки і аналізу реальної та потенційної інноваційності організації, тобто її технологічного рівня, складності інформаційних систем, аналітики клієнтів, чисельності бізнес-процесів, наукоємності випущеної продукції, якості управлінських рішень, рівня кваліфікації та освіти персоналу, рівня інноваційної культури тощо [5]. Тому управлінські рішення є результатом опрацювання багатогранної інформації та комплексу даних і приймаються на підставі досвіду, знань, професійних компетенцій, інтуїції, переконань, через емоційний інтелект, який залежить від поведінкового аспекту діяльності працівників і колективу організації в цілому.

Однак при цьому виникають суттєві проблеми з оцінки ефективності впровадження стратегії інноваційного розвитку особливо в умовах становлення цифрової економіки, яка до сьогодні не вирішена у повному обсязі, оскільки простежується відсутність синхронізації аналізу використання інформаційно-комунікаційних технологій та інтелектуального капіталу [5–6]. Ці категорії взаємозалежні та взаємопов'язані у сприянні отримання ефекту від формування стратегії інноваційного розвитку.

Тобто показовість розвитку інноваційної стратегії визначається системою чинників, які генерують в управлінській інформації та ідентифікують умови, що сприяють або, навпаки, перешкоджають реалізації інновацій за чотирма визначеними блоками:

- оціночно-результативний блок, який включає чинники загальної оцінки інноваційної діяльності організації, а також визначає вартість організації: рентабельність інвестицій/ інновацій, обсяг продажу інноваційних товарів/ послуг, коефіцієнти інноваційних витрат, коефіцієнти рентабельності продукції, стадії НДДКР, дослідно-експериментальних та випробувальних робіт, основне й допоміжне виробництво, маркетинг тощо. До цього ж блоку входить ресурсний підхід, який є досить складним, оскільки містить не тільки необхідний перелік ресурсів, визначає їх кількість, а й повинен мати механізм оптимального їх розподілу між традиційною та інноваційною діяльністю і всередині них;
- організаційно-структурний блок, що включає, насамперед, чинники організаційної структури організації, які визначають рівні управління та ефективність праці: коефіцієнти складності конфігурації архітектури, склад і якість поділу праці, якість внутрішніх та зовнішніх вертикальних і горизонтальних комунікаційних каналів, розподіл прав та відповідальності, мотивацію персоналу

- тощо. При цьому показники оцінки ефективності організаційної системи управління організацією можуть бути кількісними, які можливо розрахувати та якісними, які отримують експертним шляхом;
- управлінський блок, що складається із загального, функціонального та проектного керівництва, системи управління і механізму його реалізації, стилю управління через наступні чинники: коефіцієнти

- ефективності управління, обсягу витрат на управління, витрат на підвищення кваліфікації, чинників рівня розвитку інноваційної культури тощо;
- інформаційно-технологічний блок, що характеризує прогресивність використовуваного програмно-технологічного та інформаційного забезпечення: коефіцієнти забезпеченості персоналу комп'ютерами та програмними засобами, рівнем комп'ютеризації бізнес-процесів, прийнятих рішень на

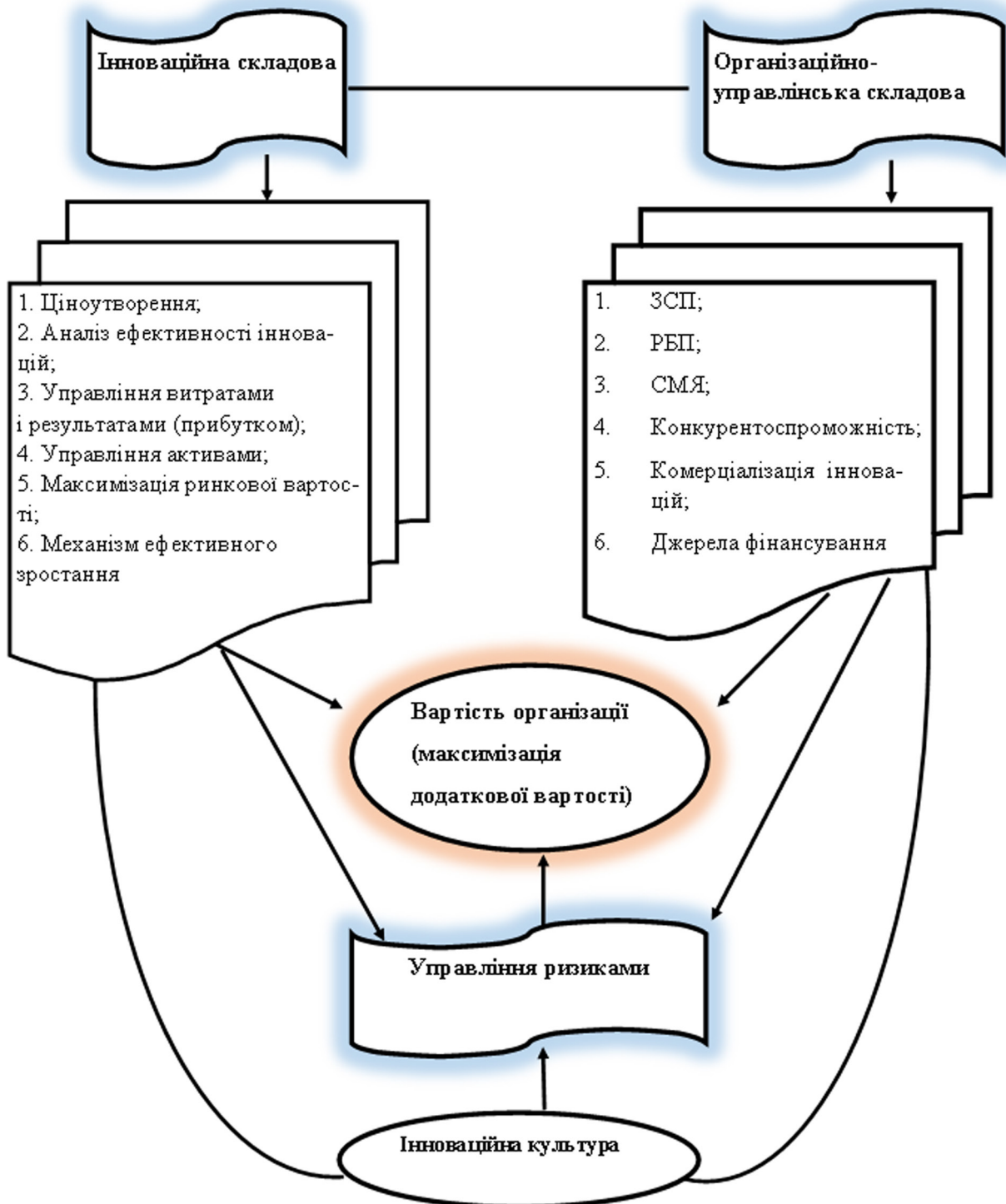

Рис. 2. Конструкція складових інноваційної моделі організації

основі комп'ютерних обчислень, узгодженість програмного забезпечення (рівень уніфікації), ступінь розвитку внутрішньої мережі, інтеграції організації в мережу Інтернет, рівень використання хмарних обчислень, присутність організації в соціальних мережах, обсяг проданої продукції віртуально, результативність роботи через аутсорсинг тощо.

Тобто, як бачимо, до кожного виділеного нами блоку належить різноманітний спектр чинників, які можна використовувати для оцінки інноваційного розвитку організації. Тому завдання полягає, перше за все, в тому, щоб структурувати та обрати формат тих чинників, за якими можливо надавати якісну характеристику потенціалу інноваційного розвитку організації в ракурсі цифровізації бізнесу. Добре розроблена система показників повинна включати збалансований комплекс результатів і чинників досягнення результатів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вважаємо, що для формування моделі інноваційної організації є необхідним визначення її формальних ознак за двома категоріями — «вартість організації» та «інноваційний механізм». Інноваційна модель поєднує всі структури організації та надає інформацію й інші дані, які демонструють, яким чином побуду-

вати бізнес-процеси і забезпечити зростання вартості організації. Автором розроблений комплекс чинників для оцінки економічної ефективності діяльності організації в умовах становлення цифрової економіки в Україні за виділеними блоками: оціночно-результативним, організаційно-структурним, управлінським та інформаційно-технологічним. Оскільки інноваційна діяльність традиційно характеризується підвищеною ризикованістю, то на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства можна також констатувати, що економічні результати визначає ірраціональний початок, який важко піддається моделюванню. Тому дослідження теоретичних основ системи управління ризиками в організаціях, що здійснюють інноваційну діяльність, є необхідною умовою під час формування інноваційної моделі організації. Першочерговими завданнями системи ризик-менеджменту є: складання вичерпного переліку ризиків, характерних для конкретної організації; визначення питомої ваги кожного індивідуального ризику у всій сукупності на попередньому етапі аналізу; оцінка загального ризику (або втрат). Будучи найважливішим елементом системи управління будь-якою організацією, ефективний ризик-менеджмент дозволить прискорити процедури прийняття своєчасних управлінських рішень.

Література

1. Amit R., Zott C. Value Creation in e-Business. *Strategic Management Journal*, 2001. (22) 6–7. P. 493–520.
2. Berry F.S., Berry W.D. *Innovation and Diusion Models in Policy Research. Theories of the policy process.* Routledge, 2018. С. 263–308.
3. Брейли Р., Майерс. С. Принципы корпоративных финансов; пер. с англ. М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 1997. 1087 с.
4. Мороз О. С. Інноваційний розвиток підприємства: сутність та проблема визначення складових частин. Наукові записки. Серія «Економіка», 2012. Вип. 20. С. 148–150.
5. Foss N. J., Saebi T. Business models and business model innovation: Between wicked and paradigmatic problems. *Long Range Planning*, 2018. Т. 51. № 1. С. 9–21.
6. Захожай В. Б., Корецька О. В.. Методика розрахунку інтегрального показника інноваційної спрямованості підприємств. Наукові праці МАУП, 2015. вип. 44(1). С. 158–165.

References

1. Amit R., Zott C. (2001). Value Creation in e-Business. *Strategic Management Journal*. (22) 6–7. P. 493–520.
2. Berry F. S., Berry W. D. (2018). *Innovation and Diusion Models in Policy Research. Theories of the policy process.* Routledge. P. 263–308.
3. Braley R., Myers. C. (1997). *Principles of Corporate Finance; trans. with English.* Moscow: CJSC Olympus-Business. 1087 p.
4. Moroz O. S. (2012). Innovative development of the enterprise: essence and problem of definition of components. *Proceedings. Series «Economics».* Issue. 20. P. 148–150.
5. Foss N. J., Saebi T. (2018). Business models and business model innovation: Between wicked and paradigmatic problems. *Long Range Planning*. Т. 51. No. 1. P. 9–21.
6. Zahozhaya V. B, Koretskaya O. V. (2015). Methods of calculation of the integral index of innovative orientation of enterprises. *IAUP Scientific Papers.* Issue. 44 (1). P. 158–165.

Смаглиук Анна Андріївна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України*

Смаглиук Анна Андреевна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры управления персоналом и экономики труда
Харьковский региональный институт государственного управления
Национальной академии государственного управления при Президенте Украины*

Smahliuk Anna

*PhD of Economic Sciences, Associate Professor of
Personnel Management and Labor Economics Department
Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
ORCID: 0000-0002-8874-3719*

Надточій Алла Олександрівна

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України*

Надточий Алла Александровна

*кандидат наук по государственному управлению,
доцент кафедры управления персоналом и экономики труда
Харьковский региональный институт государственного управления
Национальной академии государственного управления при Президенте Украины*

Nadtochii Alla

*Candidate of Science in Public Administration (PhD),
Associate Professor of Personnel Management and Labor Economics Department
Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
ORCID: 0000-0001-7685-0544*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5659

**АНАЛІЗ РИНКУ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ УКРАЇНИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ**

**АНАЛИЗ РЫНКА КОНДИТЕРСКИХ ИЗДЕЛИЙ УКРАИНЫ
И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ**

**ANALYSIS OF THE CONFECTIONERY GOODS MARKET
IN UKRAINE AND THE PERSPECTIVES OF ITS DEVELOPMENT**

Анотація. В статті досліджено основні тенденції розвитку ринку кондитерських виробів в Україні. Визначено ємність, насиченість, широту ринку, його експортно-імпортні можливості та основні причини проблемного становища даної промисловості. Проаналізовано динаміку, структуру обсягів виробництва кондитерської продукції, яка показала нерівномірність та диспропорційність її розвитку. Аналіз суб'єктів підприємництва кондитерської галузі з використанням основних показників їх діяльності, дозволив встановити основні закономірності та перспективи розвитку цієї привабливої у вітчизняній харчовій промисловості галузі. В дослідженні побудовано конкурентну карту ринку, за допомогою якої виділяється шістнадцять типових положень підприємств, які відрізняються ступенем використання конкурентних переваг і потенційною можливістю протидіяти тиску конкурентів. Досліджено рівень конкурентоспроможності семи найбільших підприємств кондитерської промисловості України за методикою оцінки, яка базується на одночасному використанні декількох методів оцінки конкурентоспроможності підприємства. Проаналізовано основні бар'єри входу на ринок кондитерських виробів, дослідження яких дозволило змоделювати майбутні перспективи появи нових гравців. А також авторами здійснене групування підприємств за декількома факторними ознаками, яке дало можливість запропонувати конкурентні стратегії для підприємств кондитерської промисловості з урахуванням їх рівня конкурентоспроможності, частки на ринку та визначити резерви розвитку вітчизняного ринку кондитерських виробів.

Ключові слова: аналіз ринку, ринок кондитерських виробів, конкурентна карта ринку.

Аннотация. В статье исследованы основные тенденции развития рынка кондитерских изделий в Украине. Определены емкость, насыщенность, широта рынка, его экспортно-импортные возможности и основные причины проблемного положения данной промышленности. Проанализирована динамика, структура объемов производства кондитерской продукции, которая показала неравномерность и диспропорцию ее развития. Анализ субъектов предпринимательства кондитерской отрасли с использованием основных показателей их деятельности, позволил установить основные закономерности и перспективы развития этой привлекательной в отечественной пищевой промышленности отрасли. В исследовании построено конкурентную карту рынка, с помощью которой выделяется шестнадцать типовых положений предприятий, отличающихся степенью использования конкурентных преимуществ и потенциальной возможностью противостоять давлению конкурентов. Исследован уровень конкурентоспособности семи крупнейших предприятий кондитерской промышленности Украины по методике оценки, основанной на одновременном использовании нескольких методов оценки конкурентоспособности предприятия.

Проанализированы основные барьеры входа на рынок кондитерских изделий, исследование которых позволило смоделировать будущие перспективы появления новых игроков. А также авторами осуществлено группировки предприятий по нескольким факторными признаками, которое дало возможность предложить конкурентные стратегии для предприятий кондитерской промышленности с учетом их уровня конкурентоспособности, доли на рынке и определить резервы развития отечественного рынка кондитерских изделий.

Ключевые слова: анализ рынка, рынок кондитерских изделий, конкурентная карта рынка.

Summary. The article explores the main trends in the development of the confectionery market in Ukraine. The capacity, saturation, breadth of the market, its export-import capabilities and the main causes of the problem situation of this industry are determined. The dynamics and structure of production volumes of confectionery products, which showed the unevenness and imbalance of its development, are analyzed. An analysis of the business entities of the confectionery industry using the main indicators of their activity, made it possible to establish the basic laws and prospects for the development of this industry – attractive in the domestic food industry. The study built a competitive map of the market, with the help of which sixteen typical positions of enterprises are distinguished, which differ in the degree of use of competitive advantages and the potential ability to withstand the pressure of competitors. The level of competitiveness of the seven largest enterprises of the confectionery industry of Ukraine by the assessment methodology based on the simultaneous use of several methods for assessing the competitiveness of the enterprise is investigated. The main barriers to entry into the confectionery market are analyzed, the study of which made it possible to simulate the future prospects of the emergence of new players. The authors also grouped enterprises on several factor grounds, which made it possible to propose competitive strategies for the confectionery industry enterprises taking into account their level of competitiveness, market share and determine the development reserves of the domestic confectionery market.

Key words: market analysis, confectionery market, competitive market map.

Постановка проблеми. Перетворення, які відбуваються в економіці України спричинили появу нових вимог до підприємств кондитерської галузі. Щоб залишатися конкурентоспроможними, вони повинні швидко оцінювати власну стратегію поведінки й передбачати перспективи розвитку у майбутньому, адже це дозволить зайняти стійку позицію як на вітчизняному, так і на світовому ринках. Зростання світового та українського ринку кондитерських виробів зумовлює необхідність детального вивчення вітчизняної кондитерської галузі та перспектив її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження та вивчення ринків та кризових станів на них в межах національної економіки у будь-який період часу залишаються під пильною увагою як вітчизняних так і закордонних вчених. Зокрема проблемами розвитку вітчизняної кондитерської галузі та підвищенню конкурентоспроможності її суб'єктів займалися Басова О. О. [4], Галушко О. С. [5], Закревська Л. М. [6], Кроніковський Д. О. [8], Кушнір Р. В. [9], Ткаченко О. М. [10; 11]. Разом з тим, динамізм ринкових механізмів вимагає постійної уваги до дослідження кон'юктурних змін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті — оцінити сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку вітчизняного ринку кондитерської продукції в умовах організаційно-економічних трансформацій галузі.

Виклад основного матеріалу. Український ринок кондитерських виробів на сьогоднішній день — один із найбільш розвинутих і привабливих у вітчизняній харчовій промисловості. Кондитерська галузь

становить щороку близько 11–15% всієї харчової промисловості країни. Кондитерські вироби не є продуктами першої необхідності і зараз їх ринок переживає далеко не кращі часи. Його привабливість пояснюється як з позиції існуючої конкуренції на ринку, так і по коливанням сезонності: більше споживають восени і взимку, менше — влітку, можливістю розширення і модернізації асортименту.

Вітчизняний ринок кондитерських виробів характеризується широким номенклатурним рядом товарів, які традиційно складаються в такі три групи: борошняні кондитерські вироби (солодке печиво, вафлі, пряники, рулети, кекси та ін.); шоколадні вироби, що містять какао (шоколад, шоколадні цукерки та ін.); цукристі вироби без какао (карамель, мармелад, желе, зефір та ін.). При рівні споживання 7,4 кг. на душу населення на рік, Україна є 8-ою у світі за споживанням кондитерських виробів на душу населення [1].

В структурі кондитерської галузі успішно домінують борошняні вироби і шоколад. При цьому більше половини (55,3%) складають борошняні вироби. Шоколад і продукти з вмістом какао разом мають частку в 23,6% [7].

Аналіз даних офіційної статистичної інформації в Україні, представлено у натуральному, а не у вартісному вимірі, оскільки вартісна їх оцінка, внаслідок підвищення цін та надмірних інфляційних процесів, не відображає реальної ситуації економічної кон'юнктури. Так, результати аналізу цих даних демонструють, що з 2014 по 2016 рр., ринок кондитерських виробів показував негативну тенденцію (рис. 1).

Рис. 1. Виробництво продукції підприємств кондитерської промисловості в Україні за 2014–2018 рр., тис. тон

Джерело: складено автором на основі [7]

З 2017 р. спостерігається незначна, але позитивна динаміка. Зокрема, згідно з останніми даними, в 2019 р. ми маємо збільшення обсягів виробництва цукерок шоколадних (крім цукерок із вмістом алкоголю, шоколаду в брикетах, пластинах чи плитках (+2,2%), карамелі, тофі (ірису) та солодоців аналогічних (+3,3%).

Як показують дослідження, серед вподобань вітчизняного споживача більше 95% ринку займають товари вітчизняних компаній [1]. Популярність продукції вітчизняних кондитерів обумовлена такими факторами, як: ціна, якість та тренд «Зроблено в Україні».

За насиченістю та широтою асортименту кондитерських виробів, ринок України не відрізняється від ринків європейських країн, де вона відноситься до традиційних галузей економіки. Він дуже великий, має близько 1000 найменувань різних товарів. Це 29 великих спеціалізованих підприємств, а також маса середніх і малих цехів. Сукупна потужність підприємств кондитерської галузі в рік складає приблизно 625 тис. тон.

Географічна структура галузі є доволі різноплановою. Лідерами на ринку серед виробників продукції є такі кондитерські компанії як Кондитерська корпорація «Roshen» (Київська, Кременчуцька, Бориспільська та два виробничі майданчики у Вінниці, а також Вінницький молочний завод, який забезпечує фабрики натуральною високоякісною молочною сировиною); ПрАТ КФ «АВК» (у м. Дні-

пропетровську, м. Мукачєво); АТ «ВО «КОНТИ»; Корпорація «Бісквіт-Шоколад» (м. Харків); ПАТ Львівська кондитерська фірма «Світоч»; ПрАТ «Житомирські ласощі». Найбільші компанії, що є основними гравцями з виробництва кондитерських виробів наведено на рис. 2.

З урахуванням статичності оцінки ринкової частки і мобільності ринку, для оцінки ступеня конкурентних позицій найбільших гравців кондитерського ринку, розглянемо конкурентну карту ринку.

В таблиці 1 наведено необхідні для побудови матриці конкуренції.

Якщо проаналізувати розташування підприємств в різних квадрантах (табл. 2), то воно є не випадкове. Адже найвигідніші чотири верхні лівих квадранти займають Корпорації «Roshen» і «Бісквіт-Шоколад», що свідчить про наявні у них стійкі конкурентні позиції.

Як бачимо, серед компаній спостерігається внутрішня конкуренція. Основні гравці кондитерських виробів в Україні активно змагаються за місцевий ринок. А пов'язано це з тим, що з 2016 р. значно скоротився експорт.

Протягом останніх років суб'єкти підприємництва-кондитери налагоджують частку експорту. Українські компанії стимулює відсутність мит на солодоці в Європейському Союзі. Лідери українського ринку: «Roshen», «Konti Group» і «АВК» активно використовують можливості і виводять новинки кондитерських виробів на зарубіжні ринки.

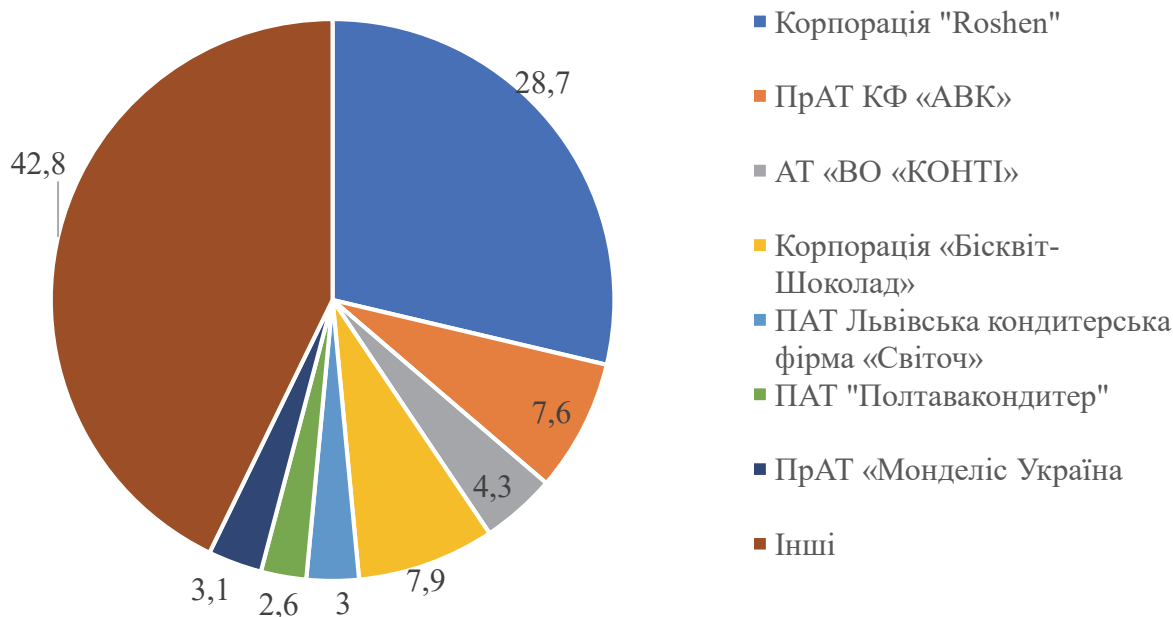

Рис. 2. Структура кондитерської галузі України у 2017 р.

Джерело: складено автором на основі [2]

Таблиця 1

Розрахункові показники для побудови конкурентної карти ринку

Підприємство	Ринкова частка D_i^{2017}	Темп приросту ринкової частки $(T_i^{2013-2017}), \%$
Корпорація «Roshen»	28,7	37,40
ПрАТ КФ «АВК»	7,6	-12,00
АТ «ВО «КОНТИ»	4,3	-15,22
Корпорація «Бісквіт-Шоколад»	7,9	6,33
ПАТ Львівська кондитерська фірма «Світоч»	3	-8,00
ПАТ «Полтавакондитер»	2,6	-2,67
ПрАТ «Монделіс Україна»	3,1	-15,23

Джерело: складено автором на основі [3; 1]

У світі ведеться рейтинг кондитерських компаній Candy Industry Global Top 100 [13], який складається на підставі річних даних про виторг від продажів продукції, про кількість працівників, асортимент і виробничі активи компаній, що публікуються в корпоративних звітах, маркетингових дослідженнях і доповідях аналітиків. За офіційними даними Top-100 в 2019 р. лідерство в першій десятці рейтингу утримує американська компанія Mars, виручка якої, в порівнянні з результатами 2016 р., знизилася до 18 млрд. дол. Друге місце посіла компанія Ferrero, її продажі склали 12,4 млрд. дол. Mondelez International втратило друге місце рейтингу у 2019 р. і посіло третє місце. Світову сотню замикає компанія Doumak Inc. з США — 133 млн. дол. чистого доходу.

Слід зазначити, що у даному рейтингу присутні також українські кондитерські компанії. Так, серед вітчизняних виробників найпотужнішим визнано «Roshen». Хоча, корпорація за два роки і опустилася з 24 на 27 місце. Однак чистий прибуток залишається

суттєвим — 700 млн. дол. Konti Group впродовж 2 років посідає 44 місце.

Як бачимо, загальна тенденція розвитку галузі по-різному відбивається на результатах діяльності окремих її підприємствах. Так, на одних підприємствах спостерігається зростання прибутків, а на інших — зменшення.

У роботі Ткаченко О. М. [10] було досліджено рівень конкурентоспроможності одинадцяти найбільших підприємств кондитерської промисловості України. Для цього автором були використані структурний, функціональний методи оцінки конкурентоспроможності підприємств, а також метод експертних оцінок. Показники функціонального методу представлені за допомогою використання графічного методу, що полягає в побудові багатокутника конкурентоспроможності. Найменша площа фігури відповідає вищій конкурентоспроможності підприємства (рис. 3).

Дослідження конкуренції серед підприємств кондитерської промисловості дозволило встано-

Таблиця 2

Матриця формування конкурентної карти ринку

Ринкова частка, D_i		Кваліфікаційні групи			
		I	II	III	IV
Темп приросту, T_i		Лідери ринку	Підприємства із сильною конкурентною позицією	Підприємства із слабкою конкурентною позицією	Аутсайтери ринку
		Кваліфікаційні групи	I	Підприємства з конкурентною позицією, яка швидко покращується	«Roshen»
II	Підприємства з конкурентною позицією, яка покращується			«Бісквіт-Шоколад»	«Полтавакондитер»
III	Підприємства з конкурентною позицією, яка погіршується			«АВК»	«Світоч»
IV	Підприємства з конкурентною позицією, яка швидко погіршується				«КОНТИ» «Монделіс Україна»

Джерело: складено автором на основі [3; 1]

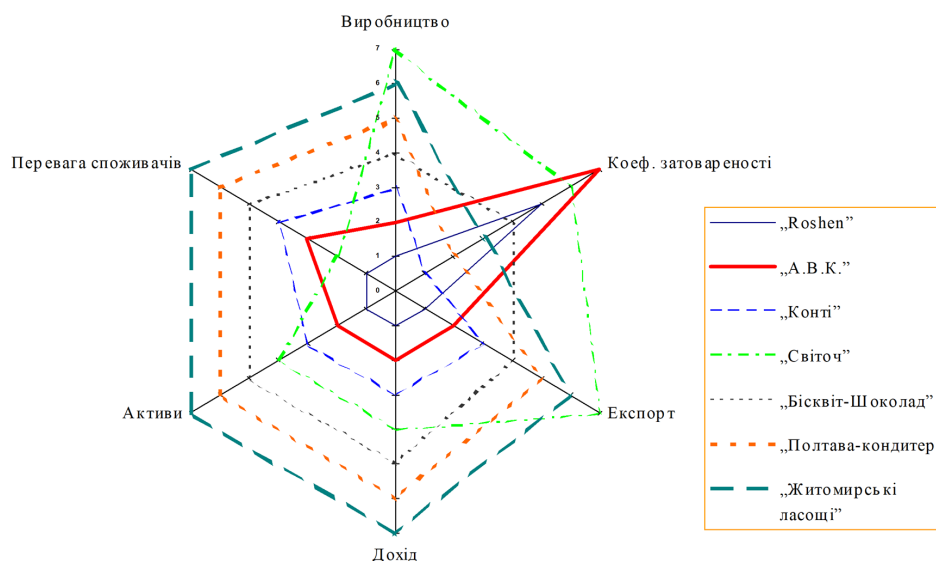

Рис. 3. Багатокутник конкурентоспроможності найбільших підприємств кондитерської промисловості України
Джерело: [10]

вити, що кількість висококонкурентних підприємств обмежена, що є загрозовим для подальшого розвитку ринку. Процес зміцнення лідерів ринку, що й надалі триває, може призвести до підсилення конкуренції і змусить більш слабкі підприємства залишити ринок, що в підсумку створить загрозу його монополізації.

Виходячи з основних бар'єрів входу на ринок кондитерських виробів (табл. 3), слід зазначити, що в найближчому майбутньому нові учасники ринку якщо і будуть, то будуть або середніми або крупними підприємствами, що виходять на новий ринок, можливо іноземні виробники.

Оцінюючи сегмент виробництва кондитерських виробів, можна відзначити, що частка підприємств, які удосконалюють виробництво, порівняно невелика. На сьогодні в Україні працюють майже 800 компаній-виробників кондитерської продукції. При

цьому 3 компанії-лідери займають близько 50% у структурі національного виробництва, що свідчить про високу концентрацію на цьому ринку.

Зауважимо, що українська кондитерська галузь є експортно орієнтованою. Загалом сальдо (різниця) між статтями експорту й імпорту солодоців у 2017 р. складала 65 млн. доларів [12], хоча з 2013 по 2017 рр. показник імпорту (у %) зріс, а експорту — знизився.

Продукція української кондитерської галузі експортується до більш ніж 50 країн світу, було відкрито і продовжують відкриватися нові канали експорту.

Кондитерська галузь є матеріаломісткою. Вона є одним із провідних споживачів української сільськогосподарської сировини — цукру, борошна, крохмалопатоки, молока тощо — на яку забезпечує значний попит. Якщо через зростання цін на основну сировину у наступних роках вартість готової продукції

Таблиця 3

Аналіз бар'єрів входу на ринок кондитерської продукції

Фактор	Оцінка	Вхідні бар'єри	Вага	Значення
Сила реакції учасників	2		0,15	0,3
Інформаційні бар'єри	2		0,15	0,3
Стартові затрати	1		0,1	0,1
Адміністративні бар'єри	1		0,1	0,1
Прихильність до діючих торгових марок	2		0,15	0,3
Споживчі стереотипи	2		0,2	0,4
Витрати переключення	1		0,15	0,15
Разом			1	1,65

Джерело: [9]

Таблиця 4

Групування підприємств кондитерської промисловості

Групи	Підприємства	Сумарна частка ринку	Розмір підприємств	Запропонована стратегічна альтернатива
1	Корпорація «Roshen», ПрАТ КФ «А.В.К.», АТ ВО «Конті»	41%	Великі корпорації	Стратегія постійного наступу; Стратегія оборони та зміцнення; Стратегія підприємств, які наслідують лідера
2	Корпорація «Бісквіт-Шоколад», ЗАТ «Світоч», ПрАТ «Житомирські ласощі», ПАТ «Полтавакондитер», ПАТ «Рівненська к.ф.», ПрАТ «Монделіс Україна»	21%	Великі фабрики	Озброєний нейтралітет, Стратегія фахівця, Стратегія фірми «у нас краще ніж у них», Стратегія характерного іміджу
3	Інші	38%	Середні, малі	Нішова стратегія

Джерело: складено автором на основі [2]

кондитерської галузі буде зростати більшими темпами, ніж підвищення доходів населення, то можливе зниження внутрішнього споживання деяких видів кондитерської продукції. Також, через збільшення вартості виробництва таких товарів, як карамель українські виробники можуть втратити і конкурентні переваги на зовнішніх ринках. Однак слід зазначити, що чутливість різних українських виробників кондитерської продукції до перелічених негативних факторів у майбутньому також буде різною [5].

Аналіз наукових джерел переконує, а вищенаведений аналіз підтверджує, що основними причинами проблемного становища даної промисловості є:

- зниження рівня життя населення України, а отже і купівельної спроможності;
- закриття одного з головних ринків збуту — Росії й ускладнення експорту у зв'язку з проблемами транзиту у країни СНГ через РФ.
- зростання вартості сировини (Індонезія, Бразилія, Еквадор тощо);
- проведення бойових дій на сході України, анексія Криму та ескалація напруги в міжнародному політичному середовищі [5];

– загострення конкуренції, внаслідок встановлення зони вільної торгівлі між ЄС та Україною; скасування мит на імпорту кондитерських виробів з країн ЄС призведе до збільшення присутності іноземних виробників на ринку солодощів України [5];

– зростання боргового навантаження окремих виробників через скорочення прибутків й залежність від імпортової сировини.

Проведене групування підприємств, дало можливість запропонувати конкурентні стратегії для підприємств кондитерської промисловості (табл. 4).

Висновки. Оскільки обсяг споживання кондитерських виробів серед населення України впродовж тривалого часу та їх вподобання залишаються відносно стабільними, збільшення ринку вітчизняних кондитерських виробів можливе за рахунок збільшення експорту.

Перспективним може стати зміна зовнішнього виду товарів. Азійські товари — лідери креативної упаковки, і щоб завоювати даний ринок, потрібно покращити дизайн етикеток.

Література

1. Аналіз ринку борошняних кондитерських виробів України з 2016 року: веб-сайт. URL: https://koloro.ua/ua/blog/issledovaniya/analiz_runka_muchnyh_konditerskih_izdeliy_2016.html (дата звернення 02.01.2020).
2. Аналіз ринку кондитерських виробів: тенденції: веб-сайт. URL: <https://koloro.ua/ua/blog/brending-i-marketing/analiz-rynka-konditerskikh-izdeliyukrainy-tendentsii.html> (дата звернення 02.01.2020).
3. Аналітичний огляд кондитерського ринку України. Національне рейтингове агентство «Рюрік». Київ, 2013. 19 с. URL: http://www.rurik.com.ua/documents/research/Confect_2013_review.pdf (дата звернення: 10.11.2019).
4. Бассова О. О. Аналіз сучасного стану та перспектив розвитку кондитерської галузі України // Ефективна економіка. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6311> (дата звернення: 10.11.2019).
5. Галушко О. С. Тенденції розвитку ринку кондитерських виробів та особливості трансформації у системі цінностей його учасників // Актуальні проблеми економіки. 2016. № 1. С. 15–21.

6. Закревська Л. М. Оцінка та підвищення конкурентоспроможності підприємств кондитерської промисловості України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та екон. наук: 08.06.01. Київ, 2005. 29 с.
7. Державна служба статистики: веб-сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 10.11.2019).
8. Кроніковський Д. О. Тенденції кондитерської промисловості України // Ефективна економіка. 2014. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3460> (дата звернення 02.01.2020).
9. Кушнір Р. В. Конкурентоспроможність підприємств кондитерської галузі: стратегічний аспект // Ефективна економіка. 2013. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2190>
10. Ткаченко О. М. Організаційно-економічні основи підвищення конкурентоспроможності підприємств кондитерської промисловості України підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та екон. наук: 08.00.04. Київ, 2007. 27 с.
11. Ткаченко О. М. Перспективи розвитку вітчизняної кондитерської промисловості після вступу України до СОТ // Наукове видання Економіст. 2017. № 3. С. 20–21.
12. Food industry in Ukraine (Харчова промисловість в Україні). Контент-маркетингове агентство Top Lead за підтримки партнерів: Американської торговельної палати в Україні, юридичної фірми AEQUO та «Райффайзен Банк Аваль». Інформаційний та аналітичний партнер — BusinessViews: веб-сайт. URL: <https://businessviews.com.ua/ru/food-industry-report-2017/> (дата звернення 02.01.2020).
13. Global Top 100 Candy Companies 2019: веб-сайт. URL: <https://www.candyindustry.com/2019/top-25-candy-companies>

References

1. Analiz rynku boroshnjanykh kondytersjkykh vyrobiv Ukrainy z 2016 roku: veb-sajt. URL: https://koloro.ua/ua/blog/issledovaniya/analiz_runka_muchnyh_konditerskih_izdeliy_2016.html (data zvernennja 05.01.2020).
2. Analiz rynku kondytersjkykh vyrobiv: tendenciji: veb-sajt. URL: <https://koloro.ua/ua/blog/brending-i-marketing/analiz-rynka-konditerskikh-izdeliyukrainy-tendentsii.html> (data zvernennja 02.01.2020).
3. Analitychnyj oghljad kondytersjkogho rynku Ukrainy. Nacionaljne rejtyngrove aghentstvo «Rjurik». Kyjiv, 2013. 19 s. URL: http://www.rurik.com.ua/documents/research/Confect_2013_review.pdf (data zvernennja 09.11.2019).
4. Bassova O. O. Analiz suchasnogho stanu ta perspektyv rozvytku kondytersjkoji ghaluzi Ukrainy. Efektyvna ekonomika. 2018. # 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6311> (data zvernennja 10.12.2019).
5. Ghalushko O. S. Tendenciji rozvytku rynku kondytersjkykh vyrobiv ta osoblyvosti transformaciji u systemi cinnos-tej jogho uchasnykiv. Aktualjni problemy ekonomiky. 2016. # 1. S. 15–21.
6. Zakrevsjka L. M. Ocinka ta pidvyshhennja konkurentospromozhnosti pidpryjemstv kondytersjkoji promyslovosti Ukrainy: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja k-ta ekon. nauk: 08.06.01. Kyjiv, 2005. 29 s.
7. Derzhavna sluzhba statystyky: veb-sajt. URL: www.ukrstat.gov.ua (data zvernennja 03.01.2020).
8. Kronikovskij D. O. Tendenciji kondytersjkoji promyslovosti Ukrainy. Efektyvna ekonomika. 2014. # 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3460> (data zvernennja 02.01.2020).
9. Kushnir R. V. Konkurentospromozhnistj pidpryjemstv kondytersjkoji ghaluzi: strategichnyj aspekt. Efektyvna ekonomika. 2013. # 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2190> (data zvernennja 02.01.2020).
10. Tkachenko O. M. Orghanizacijno-ekonomichni osnovy pidvyshhennja konkurentospromozhnosti pidpryjemstv kondytersjkoji promyslovosti Ukrainy pidpryjemstva: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja k-ta ekon. nauk: 08.00.04. Kyjiv, 2007. 27 s.
11. Tkachenko O. M. Perspektivy rozvytku vitchyznjanoji kondytersjkoji promyslovosti pislja vstupu Ukrainy do SOT. Naukove vydannja Ekonomist. 2017. #3. S. 20–21.
12. Food industry in Ukraine (Kharchova promyslovistj v Ukraini). Kontent-marketyngrove aghentstvo Top Lead za pidtrymky partneriv: Amerykanskoji torghoveljnoji palaty v Ukraini, jurydychnoji firmy AEQUO ta «Rajffajzen Bank Avalj». Informacijnyj ta analitychnyj partner — BusinessViews: veb-sajt. URL: <https://businessviews.com.ua/ru/food-industry-report-2017/> (data zvernennja 02.01.2020).
13. Global Top 100 Candy Companies 2019: veb-sajt. URL: <https://www.candyindustry.com/2019/top-25-candy-companies> (data zvernennja 02.01.2020).

Жилякова Олена Валеріївна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів та обліку

Харківський державний університет харчування та торгівлі

Жилякова Елена Валерьевна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры финансов и учета

Харьковский государственный университет питания и торговли

Zhyliakova Olena

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Finance and Accounting

Kharkiv State University of Food Technology and Trade

ORCID: 0000-0003-4580-1752

Андрющенко Ирина Сергіївна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри фінансів та обліку

Харківський державний університет харчування та торгівлі

Андрющенко Ирина Сергеевна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры финансов и учета

Харьковский государственный университет питания и торговли

Andriushchenko Iryna

PhD in Economics,

Associate Professor of the Department of Finance and Accounting

Kharkiv State University of Food Technology and Trade

ORCID: 0000-0002-4028-6782

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5664

ДІАГНОСТИКА КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ В ТОРГОВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ДИАГНОСТИКА КРИЗИСНОЙ СИТУАЦИИ В ТОРГОВОЙ ОТРАСЛИ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

DIAGNOSTICS OF CRISIS SITUATION IN THE TRADE INDUSTRY OF KHARKIV REGION

Анотація. Комплексне дослідження характеру впливу чинників макrorівня, на розвиток торгівлі в країні впливає на формування загальної антикризової стратегії підприємств торгівлі. Від його результатів залежить весь комплекс інструментарію щодо подальшого прогнозування та оцінки факторів кризовості на мезо- та макrorівнях. Торгівля як важлива галузь економіки Харківського регіону потребує особливого, систематичного аналізу з метою виявлення потенційного кризового стану та розробки превентивних антикризових заходів.

Метою дослідження стало спостереження динаміки основних соціально-економічних індикаторів розвитку галузі торгівлі на макро- та мезорівнях та якісна оцінка ймовірності виникнення кризової ситуації в галузі торгівлі Харківської області.

Для визначення набору ключових критеріїв щодо комплексної оцінки імовірності настання кризової ситуації в регіоні, систематизовано підходи до даної оцінки провідних фінансових установ світу. В основу оцінки покладено експертний метод, який надав можливість визначити чинники безпосереднього впливу на формування антикризової політики регіону та стратегії для торговельного підприємства. Результати проведеного дослідження дозволили визначити три ключові групи критеріїв: «Фактори розвитку бізнесу», «Переваги регіону» та «Рівень несприятливості регіональних умов», кожна з яких формується на основі власної системи індикаторів, враховуючи специфіку галузі торгівлі. Для визначення найбільш гострих проблем в соціально-економічному розвитку Харківської області було застосовано інструмент аналізу причинно-наслідкових зв'язків між різними факторами і результатом – діаграму Ісікави.

Результати якісної оцінки імовірності настання кризової ситуації в галузі торгівлі Харківської області за 2014–2018 рр. свідчать про те, що імовірність настання кризової ситуації в торговельній галузі регіону оцінюється як середня, але у порівнянні з оцінкою за 2010–2014 рр. зросла та наближається до границі з високим рівнем ймовірності кризи. Ключовими завданнями управління на підприємствах торгівлі має бути активація зусиль щодо зміцнення внутрішньої антикризової стійкості.

Ключові слова: криза, торгівля, підприємство торгівлі, антикризове управління, регіон.

Аннотация. Комплексное исследование характера влияния факторов макроуровня, на развитие торговли в стране влияет на формирование общей антикризисной стратегии предприятий торговли. От его результатов зависит весь комплекс инструментария для дальнейшего прогнозирования и оценки факторов кризисности на мезо- и макроуровнях. Торговля как важная отрасль экономики Харьковского региона требует особого, систематического анализа с целью выявления потенциального кризисного состояния и разработки превентивных антикризисных мер.

Целью исследования являлось изучение динамики основных социально-экономических индикаторов развития отрасли торговли на макро- и мезоуровне и качественная оценка вероятности возникновения кризисной ситуации в отрасли торговли Харьковской области.

Для определения набора ключевых критериев комплексной оценки вероятности наступления кризисной ситуации в регионе систематизированы подходы к данной оценке ведущих финансовых учреждений мира. В основу оценки положены экспертный метод, который дал возможность определить факторы непосредственного влияния на формирование антикризисной политики региона и стратегии для предприятия. Результаты проведенного исследования позволили определить три ключевые группы критериев: «Факторы развития бизнеса», «Преимущества региона» и «Уровень неблагоприятности региональных условий», каждая из которых формируется на основе собственной системы индикаторов, учитывая специфику отрасли торговли. Для определения наиболее острых проблем в социально-экономическом развитии Харьковской области было применено инструмент анализа причинно-следственных связей между различными факторами и результатом – диаграмму Исикавы.

Результаты качественной оценки вероятности наступления кризисной ситуации в отрасли торговли Харьковской области за период 2014–2018 гг. свидетельствуют о том, что вероятность наступления кризисной ситуации в торговой отрасли региона оценивается как средняя, но по сравнению с оценкой за 2010–2014 гг. выросла и приближается к границе с высокой степенью вероятности кризиса. Ключевыми задачами управления на предприятиях торговли должна стать активация усилий по укреплению внутренней антикризисной устойчивости.

Ключевые слова: кризис, торговля, предприятие торговли, антикризисное управление, регион.

Summary. A comprehensive study of the nature of influence of macrolevel factors on the trade development in the country, influences the formation of the general anti-crisis strategy of trade enterprises. The whole complex of tools for further forecasting and assessment of crisis factors at mesolevel and macrolevel depends on its results. Trade as an important sector of the economy of the Kharkov region requires a special, systematic analysis in order to identify a potential crisis state and to develop preventive anti-crisis measures.

To trace the dynamics of the main socio-economic indicators of the trade industry development at macrolevel and mesolevel and to provide a qualitative assessment of the probability of a crisis situation in the trade industry of Kharkiv region.

To determine a set of key criteria for the complex assessment of the probability of a crisis situation in the region, the approaches of the world's leading financial institutions to this assessment have been systematized. The assessment was based on an expert method which made it possible to determine the factors that directly influence the formation of the anti-crisis policy of the region and the strategy for the enterprise. The results of the study allowed to identify three key groups of criteria: «Business Development Factors», «Advantages of the Region» and «Level of Adverse Regional Conditions», each of which is formed on the basis of its own system of indicators, taking into account the specifics of the trade industry. To identify the most acute problems in the socio-economic development of Kharkiv region, there was applied Ishikawa diagram which is a tool for the analysis of cause and effect relationships between various factors and the result.

The results of a qualitative assessment of the probability of a crisis in the trade industry of Kharkiv region in 2014–2018 are indicate that the probability of a crisis in the trade industry of the region is rated as average, but compared with the rate in 2010–2014 it has been increased and approaching borders with a high probability of crisis. The key tasks for management at trade enterprises should be to activate efforts to strengthen internal crisis stability.

Key words: crisis, trade, trade enterprise, crisis management, region.

Постановка проблеми. В періоди фінансово-економічної кризи набувають актуальності антикризові програми та стратегії розвитку. Враховуючи, що система адаптивних заходів антикризової стратегії, а саме раннє розпізнавання, запобігання, розширення та мінімізації наслідків кризи, має довгострокову спрямованість, системна діагностика соціально-економічних індикаторів розвитку реалізується через діагностику та стратегічний аналіз, який доцільно здійснюватися за каркасом наступної конструкції: «держава — регіон — галузь — підприємство».

Комплексне дослідження характеру впливу чинників макrorівня, на розвиток торгівлі в країні, впливає на формування загальної антикризової стратегії підприємств торгівлі. Від його результатів залежить весь комплекс інструментарію щодо подальшого прогнозування та оцінки факторів кризовості на мезо- та макrorівнях. Торгівля як важлива галузь економіки Харківського регіону потребує особливого, систематичного аналізу з метою виявлення потенційного кризового стану та розробки превентивних антикризових заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем та поширення криз в економіці країни або регіону присвячені роботи таких зарубіжних та вітчизняних науковців, як Ричихина Н. С. [1], Зверяков М. І. [2], Линник О. І. [3], Фролова Л. В. [4], Семиноженко В. П. [5] та ін. Враховуючи наявні результати досліджень науковців, в яких комплексно досліджені проблеми антикризового управління на різних рівнях національної економіки (макро, мезо, мікро), проблеми антикризового управління підприємств торгівлі потребують уваги та дослідження.

Формулювання цілей дослідження. Враховуючи турбулентність зовнішнього середовища виникає потреба у систематичній діагностиці та оцінці ймовірності виникнення кризи. Метою дослідження стало спостереження динаміки основних соціально-економічних індикаторів розвитку галузі торгівлі на макро- та мезорівнях та якісна оцінка ймовірності виникнення кризової ситуації в галузі торгівлі Харківської області.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Показники соціально-економічного розвитку галузі в контексті проведення стратегічного аналізу на

макрорівні розглядаються як фактори прискорення нарощування антикризового потенціалу торгівлі, посилення конкурентних переваг підприємств торгівлі і зміцнення їх позицій на ринку в довгостроковій перспективі.

У стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року зазначено: «Переживши системну кризу 90-х років, Харківщина стала єдиним з індустріальних регіонів України, якому вдалося змінити свій тип економіки згідно європейських тенденцій. Це підтверджується глибокими змінами в структурі валового регіонального продукту... Стрімкого розвитку зазнали не лише торгівля, а й складні послуги...» [6]. Серед сильних сторін регіону у стратегії зазначається, що торгівля у Харківській області посідає третє місце за обсягами роздрібного товарообігу серед регіонів України. У 2018 році показник обсягу роздрібної торгівлі на одну особу в Харківській області зріс на 3,09% й склав 27 010 грн. Значення даного показника було на 22,68% вище за середнє значення по Україні (22016 грн), і серед регіонів країни, що досліджувалися, Харківська область зайняла друге місце [7].

Цілеспрямований розвиток та ритмічне функціонування і підприємств сфери торгівлі безпосередньо пов'язане з своєчасністю виявлення негативних явищ на мезорівні. Враховуючи на це, при формуванні антикризової стратегії підприємства торгівлі повинні бути враховані основні регіональні тенденції розвитку галузі. В даному контексті ми повністю підтримуємо погляд В. П. Семиноженко, який визначає, що «... регіон залишається основним суб'єктом усіх внутрішніх і зовнішніх інтеграційних процесів» [5, с. 7].

Сьогодні галузь стає самостійним елементом розвитку господарської системи країни, функціонуючим в умовах жорсткої конкуренції, підпорядковується законам попиту та пропозиції, існуючим в середовищі активного інноваційного розвитку зовнішнього оточення і вимагає продуманої стратегії розвитку. Діагностика стану галузі — це сукупність методів цільового аналізу, які дозволяють зробити висновок про стан галузі, перспективи розвитку, виявити слабкі місця в структурі її функціонування і виробити стратегічно опрацьовану антикризову політику управління галуззю [1, с. 63].

Дослідження соціально-економічного розвитку Харківського регіону дозволить оцінити основні тенденції, визначити особливості функціонування та напрямки розвитку галузі, виявити дестабілізуючі чинники, що має цінність для формування антикризової стратегії торговельних підприємств.

Аналіз тенденцій основних індикаторів соціально-економічного розвитку Харківської області за 2014–2017рр. наведено у таблиці 1. В основу оцінки імовірності виникнення кризи в галузі торгівлі Харківської області покладено експертний метод, який надав можливість визначити чинники впливу на формування антикризової політики регіону та стратегії підприємства торгівлі. В якості експертів були залучені висококваліфіковані фахівці в галузі економіки, політики та інших сфер діяльності. Дослідження, було спрямоване на визначення думки експертів про рівень соціально-економічного розвитку в Харківській області. Даний підхід, на нашу думку, дозволяє отримати додаткові відомості щодо

визначення умов реалізації антикризової стратегії, допомагає зрозуміти й інтерпретувати результати, отримані при використанні об'єктивних методів оцінки стану на основі офіційної статистики.

Визначені ключові групи критеріїв, а саме «Фактори розвитку бізнесу», «Переваги регіону» та «Рівень несприятливості регіональних умов» формуються на основі власної системи індикаторів, що враховують специфіку галузі торгівлі (табл. 2).

Для визначення найбільш гострих проблем в соціально-економічному розвитку Харківської області було застосовано інструмент аналізу причинно-наслідкових зв'язків між різними факторами і результатом — діаграму Ісікави [10], яка застосовується з метою графічного відображення взаємозв'язку між вирішуваною проблемою і причинами, що впливають на її виникнення та дозволяє провести аналіз ланцюжка факторів, що впливають на проблему [4, с. 223]. Результати розрахунку за параметрами наведено у таблиці 3. Враховуючи

Таблиця 1

Основні соціально-економічні індикатори розвитку галузі торгівлі Харківської області за 2014–2017 рр.

Індикатор оцінки	Значення показника по роках			
	2014	2015	2016	2017
Обсяг роздрібного товарообороту підприємств (млн. грн)	32255,30	36807,4	41849,7	46078,5
у тому числі: продовольчі товари (питома вага %)	46,70	46,4	45,4	45,1
непродовольчі товари (питома вага %)	53,30	53,6	54,6	54,9
Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту (у цінах попереднього року, відсотків)	97,50	81,2	103,4	105,4
Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (грн.)	35328	45816	57150	69489
Коефіцієнт зносу основних засобів підприємств торгівлі	39,00	39,20	40,30	38,60
Індекс споживчих цін	125,3	144,2	114,1	113,8
Рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) в середньому за період, у % до економічно активного населення відповідного	8,1	7,3	6,6	6,3
Темп приросту зайнятого населення в торгівлі	0,93	1,02	1,02	1,07
Темп приросту середньої заробітної платні на 1-го працівника	1,23	1,14	1,2	1,24
Середня заробітна плата в галузі (грн)	3439	4692	5808	7631
Заборгованість із виплати заробітної плати — всього, млн.грн.	74,3	115,3	162,3	230,9
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,05	1,05	0,98	1,04
Коефіцієнт автономії	0,04	0,04	0,03	0,04
Коефіцієнт фінансової залежності	0,96	0,91	0,93	0,96
Частка довгострокових зобов'язань і забезпечень, %	13,37	12,83	3,65	10,33
Частка поточних зобов'язань і забезпечень, %	86,63	84,55	80,1	86,71
Рівень рентабельності (збитковості), %	-9,1	-7,8	14,3	20,1

Джерело: складено за офіційними даними Державної служби статистики України [8], Головного управління статистики Харківської області [9]

Таблиця 2

**Вихідні дані для діагностики ймовірності виникнення кризової ситуації
в торговельній галузі Харківської області**

Кри- терії	Індикатори оцінки	Індикатор оцінки*	Значення для Хар- ківської області	Мінім. значення	Максим. значення
Інтегральний регіональний показник розвитку бізнесу	можливість застосування технологій на рівні під- приємств	S	4,1	2,7	4,55
	рівень стандартів аудиту та звітності	S	4,52	1,25	5,46
	інтенсивність конкуренції на внутрішньому ринку	S	3,47	2,41	6,42
	проекти розвитку території, інфраструктури, еко- логії	S	3,89	2,9	4,57
	ефективність ринку праці	S	5,85	2,03	5,67
	рівень розвитку торговельних процесів	S	4,22	2,09	6,25
	рівень застосування нових бізнес-моделей	S	4,38	2,42	6,05
	доступність фінансових послуг	S	5,26	2,1	6,04
Інтегральний показник переваг регіону	здатність забезпечувати більш високу продуктив- ність бізнесу	S	4,25	1	4,1
	витрати бізнесу на адміністративне регулювання	S	3,77	1	3,9
	якість інфраструктури	S	4,46	1	5,10
	кредитний рейтинг держави та регіону	S	4,2	1	4,2
	якість системи освіти	S	5,28	1	5,28
	сукупна податкова ставка	S	4,17	1	4,26
	якість використання торговельної площі	S	3,33	1	4,38
	індекс розміру внутрішнього ринку	S	2,75	1	3,71
Рівень несприятливості регіональних умов	нестабільність державної політики	D	4,4	2,3	6,48
	податкова політика	D	4,9	2,4	6,5
	корупція	D	4,1	1,8	5,5
	неефективність держапарату	D	3,7	2,2	6,6
	інфляція	D	6,5	2,3	6,7
	нестабільність місцевої та державної влади	D	5,7	2,1	5,8
	низька кваліфікація робочої сили	D	4,5	2,2	5,4
	нерозвинена інфраструктура	D	2,1	1,8	5,5
	валютне регулювання	S	5,7	1,7	6,2
	злочинність і злочинство	S	2,8	1,6	4,2
	обмежувальне законодавство	D	5,4	1,8	5,9

* S — стимулятор; D — дестимулятор.

необхідність систематичної оцінки ймовірності настання кризової ситуації, було проведено порівняльний аналіз результатів дослідження показника, що було проведено у 2014 році [11, с. 10], а результати порівняння знайшли відображення на рис. 1.

Згідно проведеної якісної оцінки за групою ключових параметрів можна зробити наступні висновки. Аналіз, що проведено за групою «Фактори розвитку бізнесу», свідчить про середній рівень ймовірності настання кризи за даним критерієм.

Позитивно впливають на стійкість розвитку бізнесу такі індикатори як адаптивність бізнесу, політика управління персоналом, розвиток внутрішніх бізнес-процесів та джерела фінансування. Оцінка групи за критерієм «Переваги регіону» свідчить про низьку ймовірність настання кризи в Харківській області. Оскільки, регіон має високі параметри оцінки за індексом конкурентоспроможності, розвитком інфраструктури, високим рівнем вищої освіти та професійної підготовки. Результати оцінки групи критеріїв «Рівень несприятливості регіональних

Таблиця 3

Шкала оцінки імовірності настання кризової ситуації в галузі

Параметр оцінки	Якісна оцінка		
	Низька імовірність настання кризи [0–0,39]	Середня імовірність настання кризи [0,4–0,69]	Висока імовірність настання кризи [0,7–1]
«Фактори розвитку бізнесу»			
«Переваги регіону»			
«Рівень несприятливості регіональних умов»			
Індекс імовірності виникнення кризової ситуації в галузі			

Джерело: розроблено автором

умов» говорять про високий рівень імовірності настання кризи в регіоні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати якісної оцінки імовірності настання кризової ситуації в галузі торгівлі Харківської області за 2014–2018 рр. свідчать про те, що імовірність настання кризової ситуації в торговельній галузі регіону оцінюється як середня (індекс ризику 51%), але у порівнянні з оцінкою за 2010–2014 рр. (індекс ризику 42%) зросла та наближається до границі з високим рівнем ймовірності кризи. Ключовими завданнями управління на підприємствах торгівлі має бути активація зусиль щодо зміцнення внутрішньої антикризової стійкості.

Оцінка ймовірності виникнення кризи в галузі є ключовим аспектом обґрунтування напрямків забезпечення збалансованого, рівноважного та безпечного соціально-економічного розвитку суб'єкта господарювання. Основою для розробки заходів щодо запобігання або пом'якшення негативних її наслідків, активації можливостей для забезпечення ефективного розвитку підприємства повинна стати сформована база знань про ймовірність настання кризової ситуації в галузі. Такий підхід до стратегічного планування, на нашу думку, дозволяє зосередити увагу менеджменту підприємств на найбільш критичних аспектах та своєчасно спланувати превентивні заходи антикризового управління.

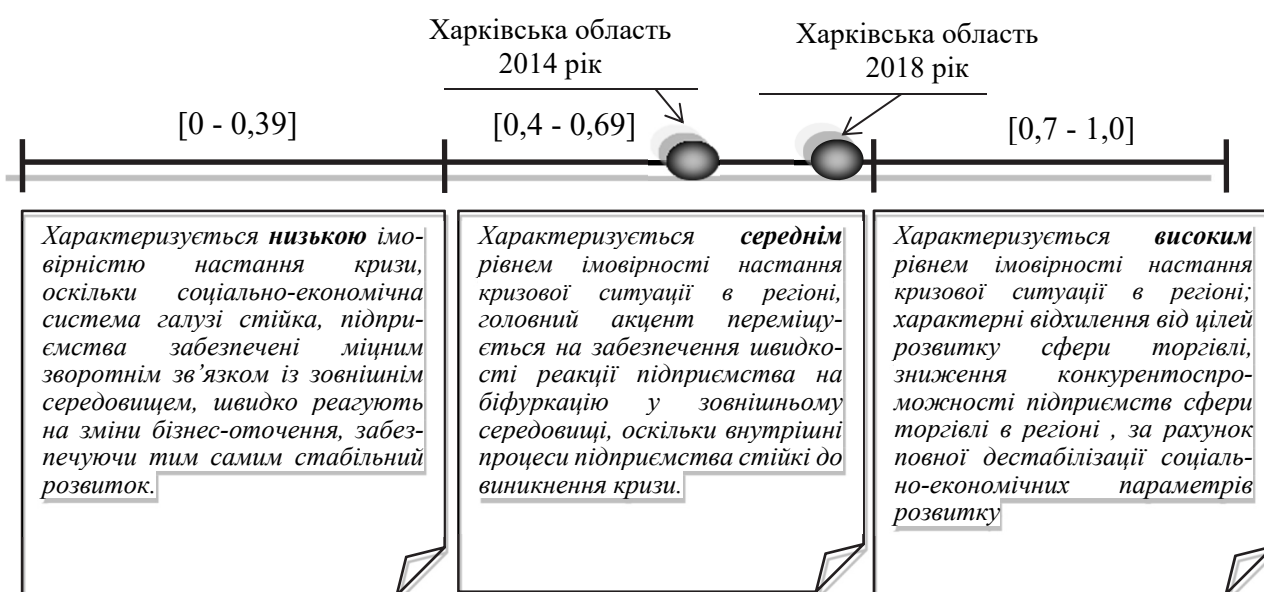

Рис. 1. Якісна оцінка імовірності виникнення кризової ситуації в галузі торгівлі Харківської області

Джерело: розробка авторів

Література

1. Рычихина Н. С. Диагностика как инструмент антикризисного управления отраслью // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. 2014. № 1. С. 60–66.
2. Зверяков М. І. Антикризове управління фінансовою стійкістю банків умовах економічних дисбалансів: монографія / М. І. Зверяков, О. М. Зверяков; Одес. нац. екон. ун-т. Одеса: ОНЕУ, 2015. 418 с.
3. Линник О. І. Антикризове управління на вітчизняних та закордонних підприємствах: теорія, діагностика кризового стану, соціально-економічні аспекти управління: монографія / О. І. Линник, Р. Ф. Смолувик, І. А. Юр'єва; Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». Х.: Підручник НТУ «ХПІ», 2013. 543 с.
4. Фролова Л. В. Формирование бизнес-модели предприятия: учебник. Київ: Центр учеб. лит., 2012. 384 с.
5. Семиноженко В. П. Новый регионализм. Київ: Наукова думка, 2005. 160 с.
6. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/431/43045/files/new-563_SRR2020.pdf
7. Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки http://www.strategy.kharkiv.ua/docs/kharkiv_region_strategy_project.pdf
8. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Головне управління статистики у Харківській області. URL: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>
10. Ishikawa K. What is Total Quality Control? The Japanese Way. London, Prentice Hall, 1985.
11. Жилиякова О. В. Оцінка ймовірності виникнення кризової ситуації в галузі торгівлі Харківського регіону // Економічний аналіз: зб. наук. пр. Тернопіль: ТНЕУ «Економічна думка». 2015. Т. 22. № 1. С. 5–12.

References

1. Rychikhina, N. S. (2014) Diagnostika kak instrument antykrizisnogo upravleniya otraslyu // Sovremennye naukoemkie tekhnologii. Regionalnoe prilozhenie. 1, 60–66 [in Russ].
2. Zvieriakov M. I. & Zvieriakov O. M. (2015). Antykryzove upravlinnia finansovoiu stiikistiu bankiv umovakh ekonomichnykh dysbalansiv. Odesa: ONEU [in Ukrainian]
3. Lynnyk O. I., Smolovyk R. F. & Yurieva I. A. (2013). Antykryzove upravlinnia na vitchyznianskykh ta zakordonnykh pidpriemstvakh: teoriia, diahnostyka kryzovoho stanu, sotsialno-ekonomichni aspekty upravlinnia. Kharkiv: Pidruchnyk NTU «KhPI» [in Ukrainian].
4. Frolova, L. V. (2012) Formirovanie biznes-modeli predpriyatiya. Kiiv: Tsentr uchebnoy literature [in Russ].
5. Semynozhenko, V. P. (2005). Novyi rehionalizm. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]
6. Stratehiia rozvytku Kharkivskoi oblasti na period do 2020 roku. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/431/43045/files/new-563_SRR2020.pdf
7. Stratehiia rozvytku Kharkivskoi oblasti na 2021–2027 roky. URL: http://www.strategy.kharkiv.ua/docs/kharkiv_region_strategy_project.pdf
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti. URL: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>
10. Ishikawa, K. (1985) What is Total Quality Control? The Japanese Way, London: Prentice Hall.
11. Zhyliakova, O. V. (2015) Otsinka ymovirnosti vynyknennia kryzovoi sytuatsii v haluzi torhivli Kharkivskoho rehionu // Ekonomichnyi analiz, 1 (22), 5–12 [in Ukrainian]

Юрченко Оксана Володимирівна

асистент кафедри бухгалтерського обліку

Центральноукраїнського національного технічного університету

Юрченко Оксана Владимировна

ассистент кафедры бухгалтерского учета

Центральноукраинского национального технического университета

Yurchenko Oksana

Assistant of the Department of Accounting

Central Ukrainian National Technical University

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5695

**КІЛЬКІСНІ ІНДИКАТОРИ РИЗИКУ
В СИСТЕМІ ПРОГНОЗУВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

**КОЛИЧЕСТВЕННЫЕ ИНДИКАТОРЫ РИСКА
В СИСТЕМЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ТРАНСГРАНИЧНОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ЗАПАДНЫХ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ**

**QUANTITATIVE RISK INDICATORS IN THE SYSTEM
OF FORECASTING THE CROSS-BORDER COOPERATION
OF WESTERN REGIONS OF UKRAINE**

Анотація. У статті обґрунтовано авторська позиція, що найефективніший сценарій співвідношення експорту та імпорту в транскордонній торгівлі західних регіонів досягається за умови, що вся система показників, що характеризують економічну систему знаходиться в межах своїх порогових допустимих значень. Наведене авторське тлумачення категорії «порогові допустимі значення» обсягів експорту та імпорту регіону. Для проведення аналізу регіональних експортно-імпортних операцій запропоновано ряд індикаторів регіональної зовнішньої торгівлі. У статті наведено узагальнену схему процесу знаходження області допустимого ризику імпорто-експортних потоків регіону, що містить у собі алгоритм дій для проведення кількісного аналізу ризику та знаходження граничних меж зовнішньоторговельних потоків західних областей України та визначення області порогових значень ризик-індикаторів зовнішньоторговельних операцій західних регіонів України. У статті наведено рекомендації щодо покращення процесу зовнішньоторговельних транскордонних операцій західного регіону та для розрахунку прогнозних орієнтирів регіонального експорту та імпорту-основних складових зовнішньоторговельних транскордонних відносин. Запропоновано функціональний пакет регіонального ризик-менеджменту з розробки прогнозних індикативних орієнтирів обсягів зовнішньоторговельних операцій з експорту та імпорту товарів і послуг в транскордонній зовнішній торгівлі західних регіонів України.

Ключові слова: західний регіон, транскордонне співробітництво, регіональний експорт, регіональний імпорт, економічні ризики, прогнозування, порогове значення показника, ризик-індикатор.

Аннотация. В статье обоснованно авторская позиция, что самый эффективный сценарий соотношения экспорта и импорта в трансграничной торговле западных регионов достигается при условии, что вся система показателей, характеризующих экономическую систему находится в пределах своих пороговых допустимых значений. Приведенное авторское толкование категории «пороговые допустимые значения» объемов экспорта и импорта региона. Для проведения анализа региональных экспортно-импортных операций предложен ряд индикаторов региональной внешней торговли. В статье приведено обобщенная схема процесса нахождения области допустимого риска импорто-экспортных

потоків регіона, включает в себя алгоритм действий для проведения количественного анализа риска и нахождения предельных границ внешнеторговых потоков западных областей Украины и определения области пороговых значений риск-индикаторов внешнеторговых операций западных регионов Украины. В статье приведены рекомендации по улучшению процесса внешнеторговых трансграничных операций западного региона и для расчета прогнозных ориентиров регионального экспорта и импорта-основных составляющих внешнеторговых трансграничных отношений. Предложено функциональный пакет регионального риск-менеджмента по разработке прогнозных индикативных ориентиров объемов внешнеторговых операций по экспорту и импорту товаров и услуг в трансграничной внешней торговле западных регионов Украины.

Ключевые слова: западный регион, трансграничное сотрудничество, региональный экспорт, региональный импорт, экономические риски, прогнозирования, пороговое значение показателя, риск-индикатор.

Summary. The article substantiates the author's position that the most effective scenario of export-import ratio in cross-border trade in the western regions is achieved, provided that the whole system of indicators characterizing the economic system is within its thresholds. The author's interpretation of the category «thresholds» for the volume of exports and imports of the region. A number of regional foreign trade indicators have been proposed to analyze regional export-import operations. The article presents a generalized scheme of the process of finding the area of tolerable risk of import-export flows of the region, which contains an algorithm of actions for conducting quantitative analysis of risk and finding boundaries of foreign trade flows of western regions of Ukraine and determining the threshold values of risk indicators of foreign trade. The article provides recommendations for improving the process of foreign trade transborder operations in the western region and for the calculation of forecast targets for regional exports and imports, the main components of foreign trade exports. in the cross-border foreign trade of the western regions of Ukraine.

Key words: western region, cross-border cooperation, regional exports, regional imports, economic risks, forecasting, indicator threshold, risk indicator.

Постановка проблеми. Наукове передбачення економічного майбутнього розвитку транскордонного співробітництва західних регіонів України відбувається завдяки наявності системи довгострокового планування та прогнозування економічного розвитку регіону на засадах досягнення сталості економічного розвитку. При розробці довгострокових програм розвитку обов'язковим є врахування прогнозних орієнтирів з ризиків або ризик-індикаторів в сфері зовнішньоторговельної транскордонної діяльності.

Аналіз останніх публікацій. Оцінка рівня економічного ризику експортно-імпортних операцій регіону є одним з найважливіших напрямів дослідження ризикології. Питанням ризикології присвячені праці українських та зарубіжних вчених: Альгіна А. П. [8], Балабанова І. Т. [9], Бланка І. А. [10], Гафта М. Г. [11], Дюбуа Д. [12], Прад А. [12], Кардаша В. А. [13], Кернес К. [20], Кофмана А. [14], Льюїса Р. Д. [15], Портера М. [16], Поспелова Г. С. [17], Рогова М. А. [18], Роуза П. С. [19], Сааті Т. [20], Фішберна П. С. [21], Хакена Г. [22], Юдіна Д. Б. [23] та ін.

Відомо, що ризики зовнішньоторговельних операцій регіону корелюють з розмірами експорту і імпорту, внутрішніми цінами, зміною курсів національних валют, процентними ставками, об'ємами сукупного попиту і ВВП, рівнями зайнятості і в цілому впливають на макроекономічну рівновагу і сталий регіональний розвиток Дану тематику до-

сліджують у своїх працях такі українські вчені, як Вітлінський В. В. [5; 6; 7], Ястремський О. І. [24], Маханець Л. Л. [5], Блудова Т. В. [1; 2], Манжос Т. В. [1; 2], Комар Ю. М. [25], Громоздова Л. В. [25] та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування ідеї про те, що при прогнозуванні в західних регіонах України економічних ризиків в транскордонної зовнішньоекономічній діяльності і для проведення кількісного аналізу ризику, корисним є використання методики знаходження граничних меж регіональних зовнішньоторговельних потоків та визначення області допустимих порогових значень ризик-індикаторів обсягів зовнішньоторговельних операцій

Виклад основного матеріалу. Як показують дослідження і практичний досвід, методика дій щодо прогнозних розрахунків обсягів експортно-імпортних операцій транскордонної торгівлі західних регіонів з сусідніми країнами повинна включати [1; 2]:

- аналіз даних про поточний стан транскордонних експортно-імпортних операцій регіону в розрізі традиційно задіяних (та доданих в поточному періоді) галузей — розрахункові коефіцієнти, абсолютні прирощення, загальний обсяг регіонального експорту, загальний обсяг регіонального імпорту, сальдо на кінець даного поточного періоду;
- агрегацію даних про поточний стан експортно-імпортних операцій по галузях;

- дані про поточний стан відтворювальних секторів транскордонного співробітництва;
- підготовку прогнозу складових кінцевого попиту і пропозиції, зовнішньої кон'юнктури — сумарного особистого, суспільного і державного споживання, — відношення цін підприємств — експортерів до цін на зовнішньому ринку зони транскордонного співробітництва та цін імпорту до цін вітчизняних товарів імпортозаміщення;
- розрахунок необхідних структурних змін в економіці регіону в розрізі секторів забезпечення експорту;
- прогноз експорту в розрізі галузей, прогноз співвідношення експортних і імпортних цін зовнішнього ринку в розрізі галузей;
- розрахунок детальних структурних змін економіки регіону в розрізі галузей.

На нашу думку, із пріоритетних напрямів подолання регіональних економічних ризиків у сфері транскордонного співробітництва можна виділити наступні:

- забезпечення сталості соціально-економічного розвитку регіонів, їх спроможності до постійного відновлення та самовдосконалення в сфері транскордонного співробітництва;
- здійснення на інноваційній основі структурної перебудови економіки регіонів з урахуванням особливостей їх експортно-імпортного потенціалу;
- удосконалення фінансових валютних та міжбюджетних відносин,
- вироблення чітких критеріїв і механізмів надання державної підтримки розвитку транскордонного співробітництва регіонів з сусідніми країнами-членами ЄС;
- удосконалення системи державного децентралізованого розподілу бюджетного фінансування.

У загальному випадку будь-яка складна система характеризується сукупністю показників. Отримвані значення модельованих для прогнозних розрахунків величин вже самі по собі характеризують стан динаміки розвитку транскордонних відносин регіону з партнерами зарубіжжя — економічними суб'єктами, що розташовані по інший бік кордону. У практиці, частіше за все розглядаються, усереднені на стандартному інтервалі, у поточному році, економічні показники транскордонного співробітництва регіону [1; 2].

Нами пропонується, враховуючи той факт, що показники є розмірними величинами, розраховувати показники як деяке порогове значення тієї ж розмірності. Іноді є сенс нормувати не самі показники-нормативи (порогове значення), а коефіцієнти, що їх характеризують [1; 2]. При наявності якісного

критеріального набору показників підвищується якість прийняття управлінських рішень, оскільки менеджмент визначається саме ними.

Нами пропонується: за найвищу ступінь ефективного економічного розвитку транскордонного співробітництва регіону вважати таку, коли вся система показників знаходиться в межах своїх порогових значень, причому величина відхилення від цих індикаторів, наприклад тих, що характеризують зовнішньоторговельні операції, характеризує стан регіону як задовільний, або передкризовий, кризовий, критичний [1; 2].

Зауважимо, що однією з функцій управління фінансовим ризиком зовнішньоторговельних транскордонних операцій регіону є прогнозування. Це обумовлене наступним:

- по-перше, це пов'язано з тим, що економічний ризик зовнішньоторговельних транскордонних операцій регіону має фінансові наслідки;
- по-друге, прогнозування важливо тому, що обсяг доступних фінансових ресурсів суттєво впливає на вибір методу та ефективності управління ризиком зовнішньоторговельних транскордонних операцій регіону.

На рис. 1 приведена узагальнена схема процесу знаходження області допустимого ризику імпорто-експортних потоків регіону.

Висновок з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Для того, щоб обрати один з альтернативних інструментів і варіантів дій, може бути запропонований алгоритм фінансового управління регіональними ризиками [6; 7]:

- 1) сформулювати ціль дій;
- 2) синтезувати критерій — правило вибору найкращого варіанта дій з низки можливих;
- 3) провести аналіз зовнішнього середовища регіону, в якому проводиться операція чи функціонує система для виокремлення можливих джерел ризику та об'єктів, вразливих щодо ключових чинників ризику;
- 4) оцінити частоту появи джерела ризику для окремих елементів регіональної системи;
- 5) розробити прогноз — оцінити ймовірність страхового випадку і середні можливі збитки у кожному зі страхових випадків; оцінити фінансові витрати на те, щоб знизити ступінь ризику, використовуючи сформований критерій оптимізувати розподіл фінансових ресурсів між заходами щодо усунення окремих джерел ризику та зниження ступеня ризику через зменшення інтенсивності вражаючих чинників чи вразливості об'єктів, а також компенсації збитків ризику;

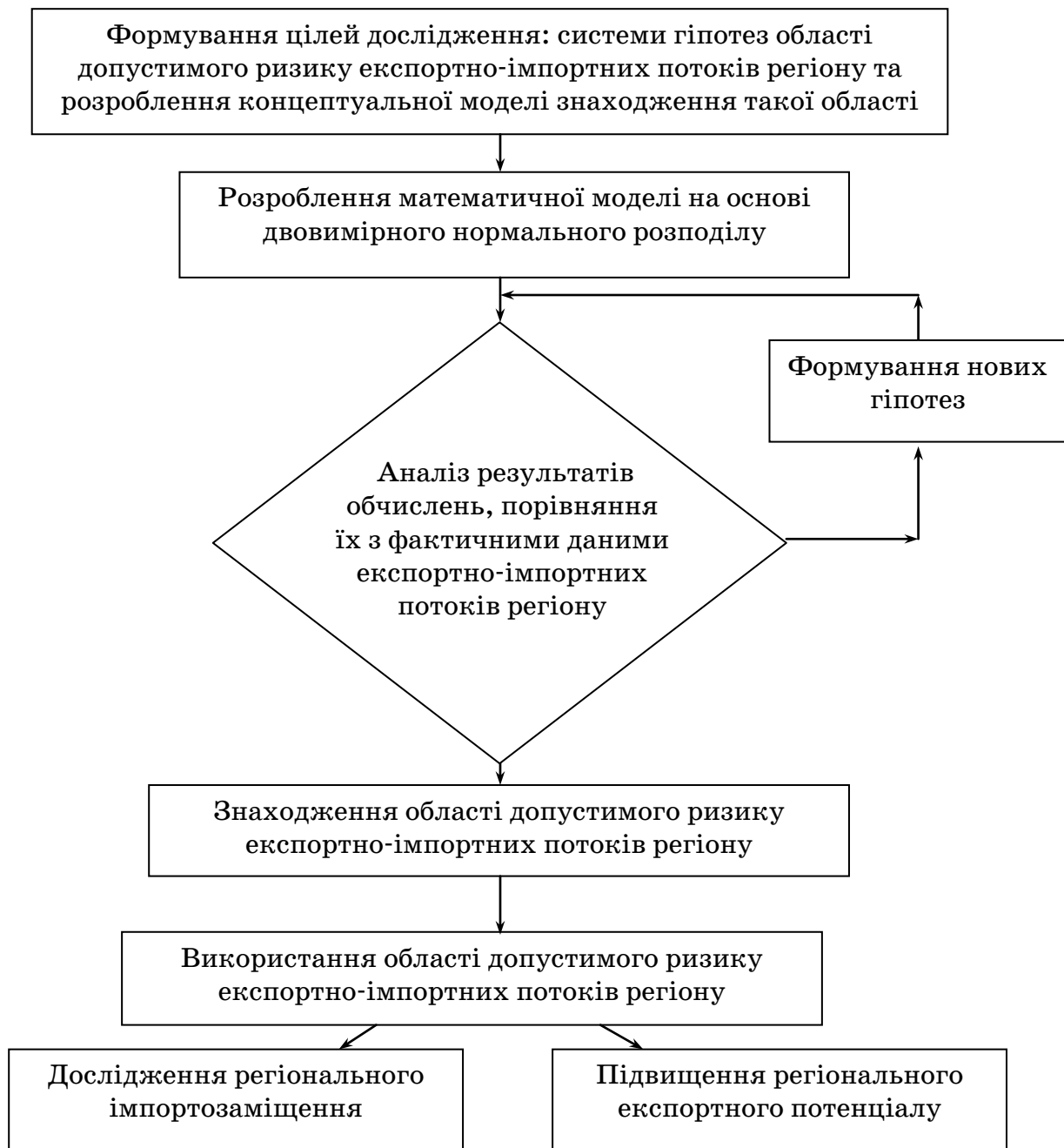

Рис. 1. Узагальнена схема процесу знаходження області допустимого ризику імпорто-експортних потоків регіону

Джерело: розроблене автором на основі [1; 2]

б) оцінити рівень безпеки і достатність вжитих заходів.

Якщо буде визнана недостатність заходів щодо попередження і зниження ступеня економічного

ризиків, то потрібно своєчасно оцінити доступні фінансові ресурси, які можуть бути компенсовані системою страхування.

Література

1. Блудова Т. В., Манжос Т. В., Черевко Д. Р. Знаходження сфери допустимого ризику регіональних експортно-імпортних операцій // Формування ринкової економіки. К.: КНЕУ, 2009. Вип. 22. С. 676–685.
2. Блудова Т. В., Манжос Т. В. Застосування двовимірного нормального закону до визначення області порогових значень показників зовнішньоекономічного розвитку регіону // Економіка: проблеми теорії та практики. ДНУ. Дніпропетровськ, 2009. Вип. 252. С. 820–826.
3. Буглай Н. Особливості й перспективи функціонування євро регіонів України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 17: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський, К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. 355 с.
4. Варварюк Є. О., Ясинська В. М. Товарні відносини Чернівецької області із закордонними партнерами. URL: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68475.doc.htm.
5. Вітлінський В. В., Маханець Л. Л. Ризикологія в зовнішньоекономічній діяльності. Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2007. 432 с.
6. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками: Навч.-метод. посіб. для аспірантів. вивч. дисц. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. К.: КНЕУ, 2000. 292 с.
7. Вітлінський В. В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику. К.: ДЕМІУР, 1996. 212 с.
8. Альгин А. П. Грани экономического риска. М.: Знание, 2001. 64 с.
9. Балабанов, И. Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом?. М.: Финансы и статистика, 1995. 384 с.
10. Бланк И. А. Антикризисное финансовое управление предприятием. Киев: Эльга; Ника-Центр; 2006. 672 с.
11. Гафт М. Г. Принятие решений при многих критериях. М.: Знание, 1979.
12. Дюбуа Д., Прад А. Теория возможностей. Приложения к представлению знаний в информатике. М.: Радио и связь, 1990.
13. Кардаш В. А. Экономика оптимального риска в АПК: теория и методы. М.: Наука, 2008. 215 с.
14. Кофман А. Введение в теорию нечетких множеств / Кофман А. М.: Радио и связь, 1982. 432 с.
15. Льюис Р. Д. Игры и решения / Р. Д. Льюис, Х. Райфа. М., 1961. 642 с.
16. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под ред. и с предисловием В. Д. Щетинина. М.: Международные отношения, 1993. 103 с.
17. Поспелов Г. С., Ириков В. А. Программно-целевое планирование и управление. М.: Сов. Радио, 1976. 104 с.
18. Рогов М. А. Риск-менеджмент: Финансы и статистика. 2001. С. 118–124.
19. Роуз, П. С. Банковский менеджмент. 2-е изд. / П. С. Роуз. М.: ДЕЛО, 1997. 106 с.
20. Саати Т., Кернс К. Аналитическое планирование. Организация систем: Пер. с англ. М.: Радио и связь, 1991. 224 с.
21. Фишберн П. С. Теория полезности для принятия решений. М.: Наука, 1978. 308 с. 109 с.
22. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии. Москва, Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. 110 с.
23. Юдин Д. Б. Математические методы управления в условиях неполной информации. М: «Советское радио». 1991. 112 с.
24. Ястремський О. І. Моделювання економічного ризику. К.: Либідь, 1992. 113 с.
25. Комар Ю. М., Громоздова Л. В., Громоздов В. В. Кластер як інструмент оптимізації україно-європейських відносин. Монографія «Формування транспортно-логістичних кластерів в Україні». Познань 2020. С. 150–159.

References

1. Bludova T. V., Manzhos T. V., Cherevko D. R. Znakhodzhennia sfery dopustymoho ryzyku rehionalnykh eksportno-іmportnykh operatsii // Formuvannia rynkovoi ekonomiky. K.: KNEU, 2009. Vyp. 22. S. 676–685.
2. Bludova T. V., Manzhos T. V. Zastosuvannia dvovymirnoho normalnoho zakonu do vyznachennia oblasti porohovykh znachen pokaznykiv zovnishnoekonomichnoho rozvytku rehionu // Ekonomika: problemy teorii ta praktyky. DNU. Dnipropetrovsk, 2009. Vyp. 252. S. 820–826.
3. Buhlai N. Osoblyvosti y perspektyvy funktsionuvannia yevrorehioniv Ukrainy // Mizhnarodni zv'iazky Ukrainy: naukovі poshuky i znakhidky. Vyp. 17: Mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats / Vidp. red. S. V. Vidnianskyi, K.: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2008. 355 s.
4. Varvariuk Ye. O., Yasynska V. M. Tovarni vidnosyny Chernivetskoі oblasti iz zakordonnymy partneramy. URL: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68475.doc.htm.

5. Vitlinskyi V. V., Makhanets L. L. Ryzkykolohiia v zovnishnoekonomichnii diialnosti. Navch. posib. K.: KNEU, 2007..432s.
6. Vitlinskyi V. V. Analiz, modeliuvannia ta upravlinnia ekonomichnymy ryzykamy: Navch.-metod. posib. dlia samost. vyvch. dysts. / V. V. Vitlinskyi, P. I. Verchenko. K.: KNEU, 2000. 292 s.
7. Vitlinskyi V. V. Analiz, otsinka i modeliuvannia ekonomichnoho ryzyku. K.: DEMIUR, 1996. 212 s.
8. Alhyn A. P. Hrany ekonomycheskoho ryska. M.: Znanye, 2001. 64 s.
9. Balabanov, Y. T. Osnovy fynansovoho menedzhmenta. Kak upravliat kapytalom?. M.: Fynansy y statystyka, 1995. 384 s.
10. Blank Y. A. Antykrizysnoe fynansovoe upravlenye predpriatyem. Kyev: Əlha; Nyka-Tsentr; 2006. 672 s.
11. Haft M. H. Pryniatyie reshenyi pry mnohykh kryteriyakh. M.: Znanye, 1979.
12. Diubua D., Prad A. Teoryia vozmozhnostei. Prylozheniya k predstavleniyu znanyi v ynfornatyke. M.: Radyo y sviaz, 1990.
13. Kardash V. A. Əkonomyka optymalnoho ryska v APK: teoryia y metody. M.: Nauka, 2008. 215 s.
14. Kofman A. Vvedenye v teoryiu nechetkykh mnozhestv / Kofman A. M.: Radyo y sviaz, 1982. 432 s.
15. Liuys R. D. Yhry y resheniya / R. D. Liuys, Kh. Raifa. M., 1961. 642 s.
16. Porter M. Mezhdunarodnaia konkurentsya: Per. s anhl. / Pod red. y s predyslovyem V. D. Shchetynyna. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1993. 103 s.
17. Pospelov H. S., Yrykov V. A. Prohrammno-tselevoe planyrovanye y upravlenye. M.: Sov. Radyo, 1976. 104 s.
18. Rohov M. A. Rysk-menedzhment: Fynansy y statystyka. 2001. S. 118–124.
19. Rouz, P. S. Bankovskiy menedzhment. 2-e yzd. / P. S. Rouz. M.: DELO, 1997. 106 s.
20. Saaty T., Kerns K. Analytycheskoe planyrovanye. Orhanyzatsiya system: Per. s anhl. M.: Radyo y sviaz, 1991. 224 s.
21. Fyshbern P. S. Teoryia poleznosti dlia pryniatyia reshenyi. M.: Nauka, 1978. 308 s. 109 s.
22. Khaken H. Tainy pryrody. Synerhetyka: uchenye o vzaymodeistvyy. Moskva, Yzhevsk: Ynstytut kompiuternykh yssledovanyi, 2003. 110 s.
23. Yudyn D. B. Matematycheskiye metody upravleniya v usloviakh nepolnoi ynfornatsyy. M: «Sovetskoe radyo». 1991. 112 s.
24. Yastremskiy O. I. Modeliuvannia ekonomichnoho ryzyku. K.: Lybid, 1992. 113 s.
25. Komar Yu. M., Hromozdova L. V., Hromozdov V. V. Klaster yak instrument optymizatsii ukraino-ievropeyskykh vidnosyn. Monohrafiia «Formuvannia transportno-lohistychnykh klasteriv v Ukraini». Poznan 2020. S.150–159.

Gaiduchok Oksana

*Graduate Assistant of the International Business Department
Institute of International Relations of
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Stupnytskyi Oleksiy

*PhD in Economics, Professor of International Business Department
Institute of International Relations of
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5661

ECONOMIC INTERDEPENDENCE: NATIONAL AND INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY

Summary. The modern world is characterized by the rapid growth of transnationalization processes in production, international exchange and geographical movement of capital. Economic activity is becoming more interdependent, interconnected and is taking over a predominantly global character.

Globalization is a process of transforming the world economy into a single market for goods, services, capital, labor and knowledge. To date, the process “Globalization” is becoming a major trend in the development of the modern world economy, as it affects all countries regardless of their level of economic development. The foundation of globalization is located in the sphere of economy and finance, which are also the basis of global processes in other areas. Economic globalization is the main source, main propeller of globalization processes. It is the product of the modern international economy and development of scientific and technological progress.

Consequently, the content of economic globalization is reduced to those processes that occur in modern times in the world economy and lead to the rapid integration of the world into a single one economic space, as a result of the expansion of international trade, internationalization, production and financial markets, as well as the internationalization of commodity culture, the expansion of which is facilitated by a united network of global telecommunication system.

In order to strengthen ones standing among other countries, governments are to focus on geoeconomic security. A countries economic state dictates the wellbeing of a nation as a whole. Therefore to improve the economic security, more attention should be paid to the enforcement of a countries geoeconomic strategy and the development and implementation of an effective financial control system among others. Addressing these issues will improve the geoeconomic security and lead to economic stabilization and growth.

The article investigates economic interdependence and its impact on international relations. A set of instruments and mechanisms aimed at ensuring the economic security of the states from external threats applicable in the global economy are studied. The article aims to analyze the key threats to the current world order. The focus is placed on the importance of forming geoeconomic strategies and their implementation.

Key words: geoeconomics, geopolitics, economic security, geoeconomic rivalry, globalization, centers of economic power and geoeconomic poles.

Statement of the problem. Today we bear witness to dramatic events in the world and in the world economy. The traditional system of international relations is increasingly failing. Ukraine, which is part of this system, is also undergoing these transformations and is at the epicenter of the crisis of the European world order and the exacerbation of geoeconomic and geopolitical rivalries, in which the Russian Federation and the West use geoeconomic methods to achieve their goals. In fact, Ukraine has become a so-called testing ground for improving technologies of geoeconomic conflicts. The country must form a relevant geoeconomic strategy and implement a system of national interests.

Potential and existing threats to the national interests and national security of Ukraine, such as Russia's aggression at the eastern borders, have become a real issue. The key threats to national security of Ukraine are found in the economic sphere hence making geoeconomics more relevant than ever before.

Analysis of resent researches and publications. Domestic and foreign scientists formed the informational and methodological basis of the article.

The first important articulation of the contemporary geopolitical implications of post-war economic trends was in the work of Paul Kennedy, which outlined the thesis of imperial overstretch and paid attention to financial and other economic constraints on national power [1].

The second major publication on the idea of "geoeconomics" was made by Edward Lüttwak, where he also defines geoeconomics as a science of methods of economic warfare and argued that states are the main actors in the global economic space [2].

Samuel Huntington spoke more straightforwardly and believed that geoeconomics was a continuation of war by other methods. He believed that the economic activity of a state is its main source of power [3].

Other well-known representatives of the American School of geoeconomics include Andrew Leishon and William Nester, who considered geoeconomics in the context of national / scientific interests [4; 5].

In the course of the study such general scientific methods as analysis and synthesis, grouping, historical and logical analysis, comparative analysis, systematic and scenario approach, as well as methods of economic and statistical analysis were applied.

Formulation purposes of article. The key objective of this paper is to develop practical recommendations to identify external geoeconomic threats at the state level, to form the instruments to protect the national interests of Ukraine and to implement the mechanisms of ensuring the further national development objectives by emphasizing the importance of geoeconomic strategies.

The purpose of the paper was a comprehensive study of the methodological foundations of the research of the phenomenon of geoeconomics, to analyze the current trends in geoeconomic strategy development of the leading countries of the world, to analyze the global risks and geoeconomic conflicts, the development and application of the appropriate methods and instruments of economic coercion by leading states.

The main material. The growth of interdependence has made countries more vulnerable to external influence. The weakening of some countries has spurred the desire of other states to gain military-technological superiority over them and the use of "economic leverage" to achieve their political interests intensifies. As a result, the economic foundations of national security are being destroyed. The issue of maintaining a certain balance between the positive and negative sides of the influence of foreign economic factors on the development and stability of national economies, as well as ensuring the defense capabilities of the state, are vital. Therefore, one of the most important tasks of any country in the world at present is to achieve a level of economic security that would ensure internal stability, active participation of the country in the international division of labor and at the same time guarantee its national security.

All these processes and changes make such tasks as the conceptual analysis of current trends and principles of economic development in a globalized world more relevant than ever.

A significant shift towards the priority of global economic regularities creates new theoretical problems, leads to the emergence of new research alleys, and makes it extremely relevant to analyze the current economic globalization trends, the growth of interdependence and, in particular, the role of asymmetric interdependence in creating prerequisites for the exacerbation of international economic conflicts. Military methods of warfare are being replaced by, no less dangerous, economic wars, which are often called geo-economic conflicts. This, in turn, determines the importance of geoeconomic mechanisms for ensuring national security over geopolitical and geostrategic ones, as geo-economics becomes a priority of world development [6].

Geoeconomics, unlike geopolitics, views the world through the prism of the economic power of the state. The geoeconomic space is formed from resource-based, financial, production-technological, information and other components. Geoeconomics was initially a policy of redistributing world resources and profits [7].

Despite the lack of a unified definition, geoeconomics is nowadays becoming an increasingly important

instrument of public policy. In the context of globalization, it is geoeconomic approaches that make the implementation of the economic role of the state possible, while taking into account strategic interests and ensuring economic security in the new international environment. In this environment, the importance of economic security, which is impacted by globalization, is being modified. In this regard, each country needs to develop its own development strategy while prioritizing geoeconomic aspects.

In the course of the study a number of conclusions have been drawn, both theoretical and practical in nature:

Economic globalization has led to the extreme interdependence of national economies. However, the events of recent decades have given rise to the understanding that economic interdependence is asymmetric; a stronger and more aggressive participant dictates the terms of economic and political relations. This phenomenon leads to an increased potential for the exacerbation of conflict. In our case, conflicts in the international economic sphere. This aspect is the subject of particular attention in our study.

There are many approaches to defining the phenomenon of “geoeconomics”. However, in this paper, geoeconomics is seen as a policy of using economic instruments to achieve geopolitical goals and protect national interests. The analysis of geo-economic multipolarity has revealed that the world is now in a transitional state, from total globalization to multipolarity, and geopolitical risks, from regional conflicts to global ones, are associated with this area of development [8].

The assessment of modern global economic threats in an instable world economic environment and the aggravation of geoeconomic rivalry is given. Risk analysis suggests that geopolitical risks, and especially the risks of recent years, are dominant and have transformed into geoeconomic ones, characterized by the fact that stronger partners, or in our case, more powerful states, impose their own rules that have their own features and forms.

In the course of the study, we have come to the conclusion that in the context of globalization, the ability to wage a geoeconomic war or to resist foreign geoeconomic aggression in the context of competitive struggle becomes an important prerequisite for a country's economic capacity, determining its place in the world economic and political hierarchy.

Prospects for the formation of a new international economic order, characterized by great rivalry between the USA and China and a clear use of economic instruments to achieve strategic goals, are analyzed. The international economic order and strategic environment

are on the verge of transformation, which will require states to increasingly focus on the so-called securitization of the economic policy and the economization of the strategic policy.

In the course of the study, we analyzed the experience of developed countries in implementing geoeconomic strategies in terms of national interests and the economic security of the state. Each country needs to develop its own strategy where geoeconomic goals will help adapt to the changing global market. A geoeconomic strategy means achieving economic goals in the global market through geoeconomic approaches [9].

An analysis of the regulatory framework for the application of international economic sanctions by Western countries shows that in this new reality, international economic sanctions are increasingly popular as an integral part of modern foreign policy. While assessing the role of international economic sanctions, it is important to note that sanctions are measures that are meant to counteract international order violations. The analysis of the peculiarities of international economic sanctions against Russia in connection with its aggression against Ukraine shows that the effectiveness of the application of international sanctions is rather low. However, despite its poor effectiveness, sanctions against the Russian Federation are a necessary deterrent [10].

The so-called global value chains are an important attribute of the geoeconomic space in which foreign economic relations are constructed in accordance with the investment-reproducible model (which is the geoeconomic model). Countries integrated into the operation of such GVCs have a competitive advantage. However, the enormous importance of GVCs in modern trade and in the reproduction cycles leads to the increase of interdependence of national economies and, consequently, any interference with their work or destruction of the chain leads to a cascading effect for all parties. An analysis of the US-China trade war shows that countries that are deeply integrated into the US-China cooperation network are also affected in the process.

The realization of geoeconomic interests of Ukraine is possible only on the basis of development of the national economy. The main tasks of the country in order to ensure economic security are, first of all, to assess external economic threats and opportunities, reform the legislation and formulate an adequate geoeconomic strategy. The basis for Ukraine's geopolitical strategy may be economic cooperation with the US and the European Union.

At the current stage of Ukraine's development, the key real threats to the national security of Ukraine are:

In the area of national security:

- 1) encroachment on state sovereignty, territorial integrity, economic, scientific-technical and defense potential of Ukraine, rights and freedoms of its citizens by the Russian Federation;
- 2) prevalence of corruption and bribery in government agencies, blending of business and politics, organized crime;
- 3) terrorism spread;
- 4) establishment and operation of illegal paramilitary militias and attempts to use force in the interests of certain activities of military forces and law enforcement agencies;
- 5) annexation of Crimea, separatism, attempts to create an autonomy of certain regions of Ukraine;

In the economic sphere:

- 1) a significant reduction of the gross domestic product, reduced investment and innovation activity, as well as scientific, technical and technological capacity, reduction of research in strategic areas of innovation development;
- 2) weakening of state regulation and control in economy;
- 3) instability of legal regulation of relations in economy, including the state financial (fiscal) policy; lack of effective programs to prevent financial crises;
- 4) increase of credit risks;
- 5) critical state of fixed assets in leading industries, agriculture, and life-support systems; growing of the problem of proper maintenance of nuclear facilities in Ukraine;
- 6) slow pace of reproduction processes and overcoming of structural deformation in economy;
- 7) critical dependence of the national economy on external markets, low rate of domestic market expansion;
- 8) irrational structure of export with mainly raw material trend and a low share of products with high added value;
- 9) a large state debt burden, critical amounts of external and internal state debt;
- 10) ineffectiveness of antitrust policy and mechanisms of state regulation, making it difficult to create a competitive environment in the economy;
- 11) inefficient use of fuel and energy resources, a slow pace of diversification of energy sources and the lack of an active energy saving policy threatening the energy security of the state.

Under these conditions, it is important to study the international experience of neutralizing negative state processes occurring due to globalization and the deepening of interdependence among national economies. In order to achieve success, nations much develop relevant financial and economic policies, as well as geoeconomic strategies.

In this regard, the urgency of this problem is due to a number of circumstances, both internal and external, which are common for many countries.

First, the complexity of domestic economic and socio-political problems in some countries, such as budget deficit, unemployment, rampant “shadow economy” and other negative phenomena of production recession, political instability and deterioration social tensions. This results in the destruction of economic foundations of national security.

Secondly, the weakening of some countries and the desire of other countries to further the military and technological superiority over them through the use of “economic instruments” of pressure to achieve their political interests is increased.

Thirdly, the issues of maintaining a certain balance between positive and negative aspects of the impact of foreign economic relations on the course and the pace of socio-economic reforms and ensuring the defense of the state become vitally important.

Thus, one of the major priorities of any country in the world now is to achieve such a level of economic security that would ensure internal stability, a country's active participation in international division of labor, while guaranteeing its national security. Along with economic security, national security includes the external and internal political security of the state, its military security, information security, personal, social, spiritual, environmental and other types of security.

The economic security of the state is the state of the national economy security in regards to external and internal threats, where it is able to ensure the progressive development of society and guarantee its economic, social and political stability in the presence of adverse external and internal factors.

The study of the set objective involves addressing of the following tasks:

1. To determine the essence and structure of economic security;
2. To investigate the international financial (investment) flows in the context of globalization;
3. To investigate the vulnerability of exchange and credit markets in the context of financial globalization;
4. To analyze international financial security as an essential component of the foreign policy of Ukraine;
5. To analyze practical experience of FATF and other similar organizations;
6. To offer the methods of detecting the long-term, medium-term and operational foreign economic threats;
7. To analyze the mechanisms to counteract financial risks;
8. To study the nature of risks in international trade and their prevention mechanisms.

The current conditions for economic development of any country take into account all hazards, risks and benefits of globalization. Today, globalization offers great opportunities providing all the prerequisites for economic development. It is another great way of developing the financial sector characterized by huge growth rates far exceeding the dynamic of the capital growth in real economy.

Solving the problems that have accumulated at the national level over the past years and ensuring an appropriate level of economic security (including its financial component) have become truly important for many countries, especially Ukraine.

Economic security should encompass such attributes as balance, resistance to internal and external threats and the sector's ability to ensure an effective functioning national economic system and guarantee economic growth. The economic security of a state, as a whole, is determined by the economic security of its individual regions, their close interdependence and the sustainable development of all regions.

An integrated conceptual approach to economic security requires the understanding of international economic security. International economic security is a plethora of international conditions and institutional structures, in which each member state of the international community is free to choose and implement its strategy for social, economic and financial development without experiencing external pressure and relying on non-interference, understanding, mutually acceptable and mutually beneficial cooperation with other countries. An important role in solving this problem is played by partnership agreements on the free movement of capital, goods and services, accounting for mutual economic interests, refusal of military pressure, and equal relations with economically less developed countries.

This means that international geo-economic security is a state of the global economy upon which the mutually beneficial cooperation among states is in addressing the national and international (global) economic problems, free choice and the implementation of their geo-economic strategies for the sake of socio-economic development and the participation in the international division of labor. Therefore, the main issue of international geo-economic security today is to create the conditions for cooperation among states in addressing not only their national, but also global issues.

The conflict of power has profound implications for the stability of nations. Often, stability is characterized by persistence, lack of turbulence, and resistance to change. Political systems differ in how stable they are. Totalitarian governments are perhaps the most stable,

followed by established democracies, dictatorships, new regimes, and failed states. In the economy, stability enables social and economic development by attracting a critical mass of foreign direct investment needed to pay for national development. From the point of view of war, stability is important because stable countries are more resilient to influence, leading to war, and stability makes military progress more resilient.

If countries do not stabilize, they typically need the assistance of a wide range of military, civilian, public, bilateral, multilateral, non-governmental and private sectors. In practice, this assistance focuses on three main elements: security, governance and the economy. All three are deeply dependent.

Security is a must. Without strong national security, good governance and economic foundations are not able to develop sustainably. Stable governance requires countries to manage their political, military, economic, social, legal, regulatory and judicial affairs. Economic elements of stability include economic infrastructure, as well as the legal, regulatory and political environment necessary for economic growth.

Insights from this study and perspectives for further research in this direction. In an era of fierce competition, the number of countries in the gray zone, between war and peace, will grow, drawing more and more of them into this confrontation. This will require greater attention to stability operations in these areas, both before and during conflicts. In the future, more and more countries will join this great competition. Conflicts will arise in countries where they did not previously exist, and instability will increase. The use of a proxy will reduce the likelihood of direct conflicts of force, but disputes will escalate at a time when the world is getting smaller and conflicts — larger. Thus, determining the right geo-economic strategy is the key to successful foreign economic activity.

In order to improve the financial security, more attention should be paid to enforcement of Ukraine's financial security strategy, development and implementation of an effective financial control system, creation of conditions to increase real incomes, presentation of a clear procedure of granting loans to economic entities of all forms of ownership and their compensation. Addressing these issues will improve the financial security of Ukraine and lead to stabilization and growth of Ukraine's economics. The further promising area of research on this issue provides for analysis and development of protective instruments of financial policy of Ukraine in terms of the global integration, effective mechanisms to ensure the national economic security, as well as analysis of the processes of international financial security formation.

References

1. Kennedy P. *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and to Military Conflict From 1500–2000*. Random House, New York, 1990. P. 439.
2. Luttwak E. *From Geopolitical to Geo-economics, Logic of Conflict, Grammar of Commerce. The National Interest*, 1990. No 20. P. 17–24.
3. Huntington S. *Why international primacy matters*, *International Security*, 1990. 18 (4).
4. Nester W. *International Relations: Geopolitical and Geoeconomic Conflict and Cooperation*. Illinois, Harpercollins College Div. 1995.
5. Leyshon A. *Alternative Economic Spaces*. London: SAGE. 2003.
6. O'Rourke K. Williamson J. *When Did Globalization Begin?* *European Review of Economic History*, 2002. Vol. 6. P. 24.
7. Blackwill R. D., Harris J. M. *War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft*. Harvard University Press, 2016. P. 92
8. Arkhipov A. Y., Yeletsky A. N. *Various Aspects of the Multipolarity within the World Economic System*. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, MCSER Publishing, Rome-Italy, 2015. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/1ed2/3c5b2c144832de64e90fddf44cacc1e75038.pdf>
9. Gaiduchok O., Stupnytskyi O. *Geoeconomic strategies and national security in today's global economic space. Institutional transformation of economic development of Ukraine*, Classical Private University, Department of National Economy, Marketing and International Economic Relations. Zaporozhye, 2019. P. 71–86.
10. Masters J. *What are conomic sanctions?* Council on foreign affairs, 2019. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/what-are-economic-sanctions>

Артем'єва Оксана Олександрівна
кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Університету державної фіскальної служби України

Артемьева Оксана Александровна
кандидат экономических наук,
доцент кафедры бухгалтерского учета
Университета государственной фискальной службы Украины
Artemieva Oksana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Accounting
University of State Fiscal Service of Ukraine

Кричфалушій Аліна Іванівна
студентка
Університету державної фіскальної служби України

Кричфалуший Алина Ивановна
студентка
Университета государственной фискальной службы Украины
Krychfalushii Alina
Student of the
University of State Fiscal Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5663

СИСТЕМА ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ЯК ІНДИКАТОР СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

СИСТЕМА ГАРАНТИРОВАНИЯ ВКЛАДОВ КАК ИНДИКАТОР УСТОЙЧИВОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

THE SYSTEM OF GUARANTEEING DEPOSITS AS AN INDICATOR OF THE STABILITY OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Анотація. Економіка будь-якої держави залежить, передусім, від стабільності банківської системи. Значний сегмент даної діяльності складають пасивні банківські операції у вигляді банківських вкладів (депозитів). З можливих двох шляхів забезпечення повернення вкладів фізичних осіб – страхування вкладів та їх державного гарантування, Україною пріоритетним визнано саме інститут державного гарантування банківських вкладів. В статті наводиться сутність системи гарантування вкладів з точки зору українського та закордонного законодавства, розглядається ретроспектива створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в призмі нормативно-правових актів України та їх імплементації до норм Євродиректив, здійснено порівняльну характеристику законодавства у країнах ЄС та України та вказано на необхідність наближення вітчизняного банківського законодавства до вимог Європейського Союзу. Проаналізовано основні функції та показники діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, фактори, що впливають на залучення коштів фізичних осіб на депозит, серед яких довіра вкладників до банківської системи, прибутковість за банківськими вкладками (відсотковий дохід), розмір гарантованих відшкодувань з Фонду і т.д. Визначено вплив облікової ставки НБУ на депозитні ставки, наведена динаміка вкладів фізичних осіб в банках-учасниках Фонду гарантування вкладів, які стабільно зростають. Розглянуто причини виникнення та стан погашення боргових зобов'язань фонду за отриманими кредитами від держави та

вказано на необхідність реструктуризації заборгованості. Проаналізовано сценарії, що запропоновані Світовим банком щодо подолання кризових явищ Фонду та визначено, що в сьогоднішніх реаліях значно збільшувати навантаження на діючі банки ризиковано. Запропоновано напрями удосконалення діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні та визначено перспективи подальшого розвитку системи гарантування вкладів у напрямі адаптації до європейських норм, що підвищить стійкість до ризиків та сприятиме більшому внеску в збереження фінансової стабільності банківської системи України.

Ключові слова: система гарантування вкладів, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, розмір відшкодування, депозити, облікова ставка НБУ.

Аннотація. Экономика любого государства зависит прежде всего от стабильности банковской системы. Значительный сегмент данной деятельности составляют пассивные банковские операции в виде банковских вкладов (депозитов). С возможных путей обеспечения возврата вкладов физических лиц – страхования вкладов и их государственного гарантирования, Украиной приоритетным определено именно институт государственного регулирования банковских вкладов. В статье рассматривается сущность системы гарантирования вкладов со стороны украинского и зарубежного законодательства, ретроспектива создания Фонда гарантирования вкладов физических лиц через призму нормативно-правовых актов Украины, их имплементации согласно норм Еродеректив, осуществлено сравнительную характеристику законодательства в странах ЕС и Украины, определена необходимость сближения национального банковского законодательства с нормами Европейского Союза. Проанализировано основные функции и показатели деятельности Фонда гарантирования вкладов физических лиц, факторы, которые влияют на размещение денежных средств физических лиц на депозит, среди которых доверие вкладчиков к банковской системе, прибыльность банковских вкладов (процентный доход), размер гарантированных возмещений с Фонда и т.д. Определено влияние учетной политики НБУ на депозитные ставки, приведена динамика вкладов физических лиц в банках-участниках Фонда гарантирования вкладов, которые стабильно увеличиваются. Рассмотрено причины возникновения и состояние погашения долговых обязательств фонда за полученными кредитами от государства, акцентировано внимание на необходимости реструктуризации задолженности. Проанализированы сценарии, предложенные Мировым банком, касательно преодоления кризисных явлений Фонда и определено, что в современных реалиях значительно увеличивать давление на действующие банки рискованно. Предложено пути совершенствования деятельности Фонда гарантирования вкладов физических лиц в Украине и определено перспективы дальнейшего развития системы гарантирования вкладов в направлении адаптации к европейским нормам, что увеличит стойкость к рискам и способствует большему вкладу в обеспечение финансовой стабильности банковской системы Украины.

Ключевые слова: система гарантирования вкладов, Фонд гарантирования вкладов физических лиц, размер возмещения, депозиты, учетная ставка НБУ.

Summary. The economy of any country depends primarily on the stability of the banking system and it caused. A significant segment of these activities are passive banking operations, mediated by the contract of Bank Deposit (Deposit). Of the two possible ways to ensure the return of deposits of physical persons – Deposit insurance and government guarantee of deposits, Ukraine is a priority recognized by the institution of the state guaranteeing Bank deposits. In article the essence of the system of guaranteeing deposits from the point of view of Ukrainian and foreign legislation, the retrospective creation of the Fund of guaranteeing deposits of individuals in the prism of normative-legal acts of Ukraine and their implementation standards Prodirect carried out a comparative description of the legislation in the EU and Ukraine, based on neophodnost approximation of national banking legislation to the European Union. Analyzed the basic functions and performance of the Deposit guarantee Fund of individuals, the factors influencing the attraction of funds of individuals on Deposit, including the confidence of depositors in the banking system and the Bank Deposit returns (interest income) and the amount guaranteed vdradmin from the Fund. The influence of the NBU discount rate to the Deposit rate, given the dynamics of individuals' deposits in the participating banks of the Deposit guarantee Fund, which is steadily growing. Examines the causes and condition of repayment of debt obligations of the Fund received credits from the state and indicated the need for debt restructuring. Analyzed scenarios proposed by the world Bank to overcome the crisis phenomena of the Fund and determined that in today's reality, greatly increase pressure on the existing banks risky the directions of improvement of activity of Fund of guaranteeing deposits of individuals in Ukraine and defined the prospects of further development of the system of guaranteeing the deposits in the direction of adaptation of European norms, which will increase the resilience and to contribute to the greater contribution to the preservation of financial stability of the banking system of Ukraine.

Key words: Deposit insurance system, the Deposit guarantee Fund of individuals' deposits, the amount of compensation of deposits, the NBU discount rate.

Постановка проблеми. Функціонування системи гарантування вкладів має значний вплив на стійкість фінансової системи України, її здатність нейтралізувати наслідки криз, передусім шляхом запобігання паніці вкладників та швидкого виведення з ринку неплатоспроможних фінансових установ. У системі гарантування вкладів в Україні нині відбуваються перетворення, зумовлені як уроками кризи, так і рухом до європейських стандартів, тому важливо, щоб у результаті трансформації система гарантування вкладів набувала рис, які сприятимуть стабільності фінансової системи держави [1].

Така ситуація потребує більш детального аналізу, дослідження, формування пропозицій щодо класифікаційних ознак функцій Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що сприятиме подальшому розвитку теоретичних і практичних аспектів системи гарантування вкладів та підвищенню ефективності функціонування банківської системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему становлення і розвитку системи гарантування вкладів та функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб було розглянуто у працях багатьох науковців, серед яких А. Даниленко [1], О. Заславська [2], Б. Кинів [4], А. Оленчик [15], А. Скірка [11] та ін., але варто зазначити, що науковці в основному описують функції, принципи, особливості діяльності цього органу та незначна увага звертається саме на перспективи розвитку системи гарантування вкладів в умовах трансформаційних процесів банківської системи України та імплементації українського законодавства до європейських правових норм.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування теоретичних і практичних аспектів функціонування системи гарантування вкладів та визначення напрямів удосконалення роботи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні з метою забезпечення фінансової стабільності банківської системи.

Виклад основного матеріалу. Система гарантування вкладів фізичних осіб — це система спеціально встановлених та нормативно закріплених на рівні держави умов діяльності уповноважених суб'єктів із забезпечення повернення депозитних коштів фізичних осіб на умовах платності, строковості та правочину щодо гарантування, оформленого у письмовій формі [2].

Згідно чинного українського законодавства, система гарантування вкладів фізичних осіб — це сукупність відносин, що виникають у зв'язку зі створенням і функціонуванням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, виведенням неплатоспроможних банків з ринку та їхньою ліквідацією [3].

В Україні, система гарантування вкладів — це лише третій рівень захисту вкладів, але існують ще два рівні. Перший рівень — це ефективний банківський нагляд, бо ризики діяльності банків — і операційні, і фінансові — повинні відслідковуватися та виявлятися. Другий рівень — раннє втручання і врегулювання проблем, тобто запровадження додаткових механізмів на ранній стадії, щоб запобігти неплатоспроможності банку. ФГВФО починає здійснювати виплати, коли перші два рівні не спрацьовують [15].

В закордонній практиці під системою гарантування вкладів (Deposit Guarantee Schemes — DGS) розуміють систему, яка створена кредитними інституціями, метою якої є забезпечення повернення депозитів вкладникам (власникам рахунків) у разі виникнення проблем в одного з учасників [4].

Дослідження будь-якого явища неможливе без розуміння особливостей його виникнення та суті, визначення передумов формування та тенденцій розвитку. Саме тому, характеристику системи гарантування вкладів фізичних осіб необхідно починати із ретроспективи становлення нормативно-правової бази щодо регулювання діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні (табл. 1).

Перші виплати ФГВФО в Україні були здійснені у 2001 р. вкладникам банку «Слов'янський» та банку «Україна». З 2001 до 2012 рр. до реформи Фонду і прийняття Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» було виплачено вкладникам 32 банків — 4,4 млрд. грн, а загальна сума виплат з 2014–2017 рр. становила майже 90 млрд. грн [15].

В період сьогодення, система гарантування вкладів в Україні адаптується до європейських правових норм і стандартів з урахуванням особливостей притаманних національному фінансовому сектору. Отже, актуальним є її перехід на якісно новий рівень, а саме забезпечення фінансової стабільності всієї держави. Враховуючи інтеграцію України до європейської спільноти, приведення внутрішнього законодавства у відповідність стандартам країн ЄС є першочерговим завданням системи державного управління.

З підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС наша держава взяла на себе зобов'язання гармонізувати власне законодавство з нормами трьох Євродиректив — 2001/24/ЄС/, 2014/49/ЄС (стосується системи страхування вкладів), 2014/59/ЄС (регламентує раннє втручання в діяльність та загалом виведення кредитних установ з ринку), причому останні дві Директиви є ключовими для реформування системи гарантування вкладів в Україні.

Таблиця 1

Еволюція нормативно-правових актів щодо регулювання діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні

Нормативний документ	Характеристика
Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків. Указ Президента України № 996/98, від 10.09.1998 р. [5]	Документом затверджено Положення про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів. Встановлено, що в разі недоступності вкладу в комерційному банку фізичній особі гарантується відшкодування за вкладом, включаючи відсотки, у розмірі вкладу, але не більше 500 грн.
Про Національний банк України. Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р. [6]	Закон встановлює, що НБУ в межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, у т.ч. стабільності банківської системи.
Про банки і банківську діяльність. Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. [7].	Закон встановлює, що у разі порушення банками законодавства ... або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників, НБУ має право застосувати певні заходи впливу...
Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Закон України № 2740-III від 20.09.2001 р. [8].	Законом передбачалось збільшення гарантованої суми відшкодування кожному вкладнику учасника (тимчасового учасника) Фонду гарантування коштів за його вкладом, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів до 1200 грн. Подальші підвищення (до 1500, до 2000, до 3000, до 8000, до 15000, до 25000, до 50000 грн.) відбувалися на підставі рішень адміністративної ради Фонду.
Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України. Закон України № 639-VI від 31.10.2008 р. [9].	Законом підвищено гарантований розмір відшкодування за депозитними вкладом фізичних осіб до 150000 грн.
Про систему гарантування вкладів фізичних осіб. Закон України № 4452-VI від 21.09.2012 р. [3].	Законом розширено повноваження ФГВФО в частині щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації неплатоспроможних банків; мінімальний розмір граничної суми відшкодування закріплено на рівні 200 тис. грн. , без можливості її зменшення; встановлено спрощений порядок проведення процедур, пов'язаних з придбанням інвестором неплатоспроможного або перехідного банку; визначено порядок виведення неплатоспроможного банку з ринку за участі держави в особі Міністерства фінансів України або державного банку.
Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку. Закон України № 629-VIII від 16.07.2015 р. [10].	В Законі посилено повноваження ФГВФО як тимчасового адміністратора та ліквідатора, і підвищено його роль у підготовці до виведення неплатоспроможного банку з ринку; скорочено терміни виведення банку з ринку за участі держави; передбачено продаж активів банку лише на відкритому конкурсі, а основних засобів, оціночна вартість яких не перевищує 10 мінімальних заробітних плат на дату продажу, та малоцінні й швидкозношувані предмети, необоротні активи, балансова вартість яких за відповідною групою становить менше 10 мінімальних заробітних плат, — безпосередньо юридичній або фізичній особі, передбачені норми, які встановлюють реальну відповідальність пов'язаних осіб у випадку недостатності майна для розрахунків за вкладом фізичних осіб, які перевищують гарантовану суму, та іншими кредиторами банку.

Джерело: згруповано автором самостійно

Приведення українського законодавства у відповідність до Директиви про відновлення платоспроможності та врегулювання неплатоспроможності банків в Європейському союзі допоможе Україні забезпечити впорядковане врегулювання неплатоспроможних банків, із мінімальним впливом на економіку та державні фінанси та допоможе захистити фінансову стабільність та зменшить витрати платників податків.

Тому, варто провести узагальнення ознак правового функціонування системи гарантування вкладів у країнах ЄС та України (табл. 2).

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб — це організація, що діє від імені держави і гарантує повернення депозитів вкладникам у разі ліквідації банку, а також виводить неплатоспроможні банки з ринку. Він має чіткий перелік учасників, серед яких вітчизняні банки та філії іноземних банків,

Таблиця 2

Порівняльна характеристика законодавства у країнах ЄС та України

Ознаки	Країни-члени ЄС	Україна
Законодавча база	Директива 2014/49/ЄС від 16.04.2014 р.	ЗУ «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» № 4452-VI від 21.09. 2012 р.
Правовий статус фонду	Може бути як державна, так і приватна установа	Державна юридична особа
Джерела фінансування створеного фонду	Диференційовані авансові платежі, які залежать від рівня ризиковості (risk based funding) установи	Квартальні авансові платежі (ex ante фінансування), від бази нарахування — 0,5% у національній валюті; 0,8% в іноземній валюті
Об'єкт захисту	Усі депозити фізичних та юридичних осіб (окрім деяких випадків)	Лише депозити фізичних осіб
Обмеження щодо відшкодування	Кошти власного капіталу, боргові цінні папери, векселі, вклади, пов'язані із шахрайськими схемами відмивання грошей тощо	Пов'язаним із банком особам; за вкладом, підтвердженим ощадним (деPOSITИМ) сертифікатом на пред'явника; вкладками у банківських металах тощо
Учасники	Обов'язкова участь усіх кредитно-фінансових установ	Обов'язкова участь банків
Встановлений ліміт розміру відшкодування	100 000 євро	за курсом НБУ станом на 29.02.2020—7500 євро (200 000 грн.)
Термін виплат	Упродовж 20 днів; з 01.01.2024—7 днів	Початок виплат не пізніше 20 або 30 роб. днів; упродовж дії тимчасової адміністрації та ліквідації

Джерело: складено за [11]

які мають банківську ліцензію на право здійснювати банківську діяльність і виконують установлені НБУ економічні нормативи щодо достатності капіталу і платоспроможності [12].

Основні показники діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на початок 2020 р. наведено на рис. 1.

Гарантіями Фонду повністю покривається 41,8% від загальної суми вкладів, що становить 203,9 млрд. грн. Частка ФОП у структурі вкладників становить 3,0%, а загальна сума їх вкладів на 01.02. 2020 р. — 31,1 млрд. грн (6,4% від загальної суми вкладів) [16].

ФГВФО та інші учасники системи фінансової безпеки України змушені були долати наслідки фінансової та банківської кризи в Україні (2008–2009 та 2014–2016 рр.), а також з 2014 р. брати участь в очищенні банківського сектору.

За період діяльності Фонду було ліквідовано 95 банків, а у січні 2020 р. завершилася ліквідація п'яти банків та їх вкладникам в межах гарантованого відшкодування виплачено: ПАТ «ГРІН БАНК» - 3,7 млн. грн, ПАТ «МІСЬКИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК» — 1 942,8 млн. грн, ПАТ «БАНК «ДЕМАРК» — 993,6 млн. грн., ПАТ «БАНК «ПЕТРОКОММЕРЦ-УКРАЇНА» — 13,6 млн. грн; — АТ «КБ «ЕКСПОБАНК» — 295,7 млн. грн [12].

На сьогодні не всі банки в Україні є учасниками Фонду, — виняток становить Ощадбанк, вклади

в якому у повному обсязі гарантуються державою. Останнє суперечить принципам IADI та нормам ЄС, які вимагають участі усіх кредитних установ у системі страхування вкладів. «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору» (підтримані урядом у лютому 2016 р.) передбачали приєднання цього банку до ФГВФО з початку 2017 р.. Проте, на практиці виконання цього завдання ще не розпочалося. Однією із суттєвих причин затримки є необхідність здійснення одноразового внеску від Ощадбанку до ФГВФО у розмірі 1% від статутного капіталу, що є значною сумою [1].

За розрахунками НБУ, після долучення Ощадбанку до системи гарантування вкладів банку доведеться заплатити перший внесок до ФГВФО у розмірі 495 млн. грн. Набагато більше навантаження — регулярні внески, які йому доведеться платити у Фонд, що за попередніми підрахунками на 1 жовтня 2020 р. становить 334 млн. грн на квартал [14].

Якщо банк порушує закони або капітал падає нижче нормативів, НБУ відносить його до проблемних, а через півроку, якщо ситуація не покращилася- до неплатоспроможних і відкликає ліцензію. З цього моменту Фонд гарантування вкладів починає ліквідацію банку, яка може тривати до п'яти років. Ліквідацією займається тимчасова адміністрація, яка протягом 30 робочих днів формує реєстр вкладників.

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ

станом на 01.02.2020

* щодо банків, що були передані в управління Фонду після набуття чинності Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (23.02.2012)

Рис. 1. Основні показники діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на 01.02.2020 р. [12]

Виплати відбуваються через банк-агент, який вибере Фонд гарантування вкладів, а кошти виплачуються тільки в національній валюті. Якщо вкладник оформив депозит в іншій валюті, йому відшкодовують в гривнях за офіційним курсом НБУ на дату визнання банку неплатоспроможним. При цьому, виплачують і тіло депозиту, і відсотки, але загальна сума гарантованої виплати не перевищує 200 тис. грн. З 01.01.2017 р. гарантування вкладів поширюється на фізосіб і фізосіб-підприємців.

Позитивним фактом є те, що на сьогодні Фонд розробляє проект закону, яким передбачатиметься поетапне збільшення до 2027 р. суми гарантованого відшкодування до 100 тис. євро в гривневому еквіваленті. В цілому, Фонд має намір до кінця 2020 р. зробити перше підвищення гарантованого відшкодування.

Виплати Фонд гарантування вкладів робить у такій послідовності:

- зобов'язання внаслідок заподіяння шкоди здоров'ю;
- виплата зарплат і пенсій;
- виплати вкладникам-фізособам сум, що перевищують 200 000 грн;
- вимоги фізичних осіб, платежі яких або на ім'я яких заблоковано.

ФГВФО не повертає такі депозити: вклади юридичних осіб, депозити в банківських металах, вклади у філіях іноземних банків, вклади, які були розміщені на більш вигідних договірних умовах у порівнянні з ринковими, вклади колишніх топ-менеджерів, аудиторів або юридичних радників збанкрутілих банків.

Фонд — це некомерційна та неприбуткова організація, яка поповнюється з декількох джерел: внесків банків-учасників, продажу майна збанкрутілих фінустанов, фінансової допомоги з бюджету і від міжнародних структур, кредитів НБУ і КМУ. Інвестувати в держоблігації Фонд поки що не може, бо ресурсів для таких інвестицій у нього просто немає.

Варто зазначити, що початковий збір сплачується протягом 30 днів від дати видачі банківської ліцензії у розмірі 1% статутного капіталу. Регулярний збір сплачується на останній робочий день кожного кварталу, за розміром базової річної ставки — 0,5% від бази нарахування в національній валюті та 0,8% від бази нарахування в іноземній валюті.

Хоча, із зменшенням кількості банківських установ, котрі здійснюють платежі до Фонду, може настати ризик і зменшення самих платежів, що призведе до ще більшої кризової ситуації у дохідному кошику ФГВФО. Тому, при зменшенні кількості банків регулярний збір зростає меншими темпами та не лише за рахунок вищезазначених факторів.

На формування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб впливає і обсяг залучених депозитів фізичних осіб, оскільки база нарахування для розрахунку регулярного збору визначається як середньоарифметична за розрахунковий період сума щоденних балансових залишків на рахунках з обліку вкладів фізичних осіб та відсотків за ними.

Тому, в контексті розгляду цього питання, варто проаналізувати динаміку вкладів фізичних осіб —

учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб за 2019 р. (табл. 3).

З табл. 3 видно, що обсяги депозитних портфелів українських банків стабільно зростають. Зокрема, портфель депозитів в національній валюті за 2019 р. збільшився на 8%, за 2018 р. — на 15%, за 2017 р. на 20%. На збільшення обсягів вкладів, насамперед, вплинула стабілізація фінансової та економічної ситуації в Україні, зростання економіки і реальних зарплат, стабілізація курсу гривні.

Таким чином, на сьогодні в Україні сформувалися найбільш сприятливі умови для відкриття депозитних вкладів в банках: на ринку залишилися тільки найнадійніші банки, які пропонують вигідні умови саме на депозити в національній валюті.

Інформацію про вклади фізичних осіб у банках-учасниках фонду за 2018–2019 рр. наведено на рис. 2.

З рис. 2 видно, що станом на 01.01. 2020 р. сума вкладів фізичних осіб в банках-учасниках Фонду гарантування вкладів фізичних осіб становить 474,4 млрд. грн, що на 36,09 млрд. грн більше ніж на 01.01.2019 р., них: вклади у національній валюті — 279,48 млрд. грн (+1,4 млрд. грн за місяць), вклади в іноземній валюті — 194,96 млрд. грн (+11,5 млрд. грн за місяць). Кошти 98,3% вкладників у банках-учасниках Фонду є повністю захищеними вкладками (у розмірі від 10 грн до 200 000 грн) [12].

При залученні коштів на депозит банкам слід врахувати і показники довіри вкладників до банківської системи. За результатами опитування на тему

заощаджень, проведеного Незалежною асоціацією банків України спільно з німецькою компанією Growth for knowledge (GFK), 100% опитаних мають поточні рахунки в банках та платіжні картки, однак до сервісів інтернет-банкінгу вдаються 73% респондентів, ощадними продуктами користуються 44%, серед них 39% мають строковий депозит: 29% — у національній, 15% — у іноземній валюті. 39% заощаджень фізичні особи накопичують саме за допомогою депозитів, оскільки такий спосіб капіталовкладень приносить додатковий дохід. Водночас, респонденти стверджують: що переважна частина населення довіряє цьому типу заощаджень, але потрібні гарантії повернення коштів на випадок криз і форс-мажорних ситуацій.

Варто акцентувати, що фізичні особи збільшать кошти на депозитних вкладах, якщо мінімальний відсоток прибутку від заощадження в національній валюті становитиме 20%, а в іноземній валюті респонденти очікують прибутку на рівні 9–10%.

Респонденти зазначили, що мають банківський депозит на суму до 35 тис. грн, а 47% обрали б той спосіб, що максимально гарантував би збереження заощаджень. 36% респондентам важливо мати постійний доступ до своїх заощаджень, а 35% опитаних диверсифікували б свій незапланований дохід і використали б різні (два або більше) способи накопичувати та заощаджувати кошти [17].

Таким чином, при розміщенні коштів в банках на депозитних рахунках, вкладники, насамперед, враховують прибутковість за банківськими вклада-

Таблиця 3

Вклади фізичних осіб в банках-учасниках Фонду гарантування вкладів фізичних осіб за 2019 р.

Період	Кількість банків-учасників	Кількість вкладників, тис. вкладників	Сума вкладів фізичних осіб, млн. грн			Сума можливого відшкодування, млн. грн	Середній розмір вкладу, грн
			Загальна сума вкладів, млн. грн	в національній валюті, млн. грн	в іноземній валюті, млн. грн		
01.01.19	77	40 677	438 353	259 362	201 651	259 362	10 776
01.02.19	77	40 980	437 408	257 832	202 280	257 832	10 674
01.03.19	77	41 236	438 192	261 255	199 057	261 255	10 626
01.04.19	77	41 546	443 618	242 130	201 487	264 555	10 678
01.05.19	77	41 659	443 883	247 021	196 861	268 424	10 655
01.06.19	75	41 704	437 816	240 061	197 755	262 455	10 498
01.07.19	75	41 903	451 943	256 453	195 490	277 153	10 786
01.08.19	75	42 177	440 787	249 837	190 949	270 109	10 451
01.09.19	75	42 492	448 235	252 861	195 374	275 034	10 549
01.10.19	75	42 674	443 553	255 153	188 400	274 536	10 394
01.11.19	74	42 997	458 882	258 977	199 905	279 706	10 672
01.12.19	74	43 261	462 917	268 628	194 289	285 951	10 701
01.01.20	74	43 379	474 440	279 481	194 959	290 872	10 937

Джерело: [12]

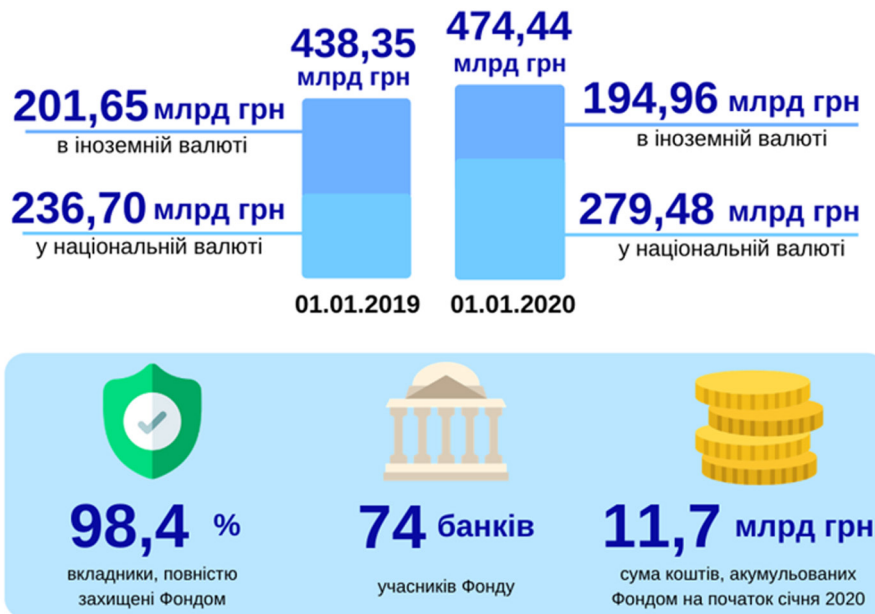

Рис. 2. Вклади фізичних осіб у банках-учасниках фонду за 2018–2019 рр. [12]

ми (відсотковий дохід), яка останнім часом стрімко знижується.

Процентні ставки по депозитах в кожному банку визначаються комбінацією як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. До основних внутрішніх факторів можна віднести: рівень активності банку на ринку активних операцій і, відповідно, необхідний розмір ресурсу для фондування цих операцій. Серед зовнішніх факторів можна виділити кілька основних: стабільність і прогнозованість економічної ситуації, що подовжує терміни розміщення депозитів, лінія поведінки кола найближчих банків-конкурентів, а також вартість альтернативних варіантів розміщення ресурсів.

Банківська система призвичаюється до роботи в умовах низьких відсоткових ставок, оскільки ставки за депозитами фізичних осіб почали суттєво зменшуватися з грудня 2019 р. За прогнозами НБУ, на прибутковість депозитів в банках Україні в 2020 р. будуть впливати макроекономічна ситуація в країні і наявність альтернативних варіантів вкладення. У 2019 р. альтернативою банківським депозитам з високою прибутковістю були тільки облігації внутрішньої держпозики (ОВДП).

За даними НБУ за 2019 р. відсоток за короткостроковими депозитами в національній валюті (на 3 місяці) в українських банках знизився в середньому з 14,46 до 13,56%, за 6-місячними депозитами — з 14,98 до 14,19%, за річними — з 15,39 до 14,33% [13].

За січень-лютий 2020 р. відсотки по депозитах стали меншими на 1,2–1,5%, тобто існує ймовірність, що до кінця 2020 р. вони знизяться до 1% у іноземній валюті, а гривневі — нижче 10%. Це

відбудеться за умови подальшого зниження облікової ставки НБУ, затвердження нової програми з МВФ та може викликати хвилю невдоволення серед вкладників.

На зниження ставок за депозитними вкладками вплинуло і зниження облікової ставки НБУ, яка є індикатором зниження рівня інфляції. У 2019 р. правління НБУ послідовно знижувало облікову ставку: з 17% у липні, до 16,5% у вересні, до 15,5% у жовтні, 13,5% у грудні, з лютого 2020 р. вона зменшилась до 11% [13].

Навіть, після чергового зменшення облікової ставки, вона все ще висока у порівнянні з іншими державами. Вища лише в Аргентині, Венесуелі, Пакистані та кількох африканських та азіатських країнах, а у США облікова ставка становить –2,25%, в Європейському Союзі – 0,25%.

Проте, попри зміцнення гривні у 2019 р., економічна ситуація в Україні все ще нестабільна, а загроза зростання інфляції реальна. Економісти називають зміцнення гривні аномальним, яке відбулося через збіг таких обставин як перекази коштів заробітчаним, інвестиції іноземців в облігації та врожаї і одночасне зростання на них цін на міжнародному ринку.

Через масштабність кризи та дії Нацбанку, банківських відрахувань катастрофічно не вистачає, тому Фонд змушений позичати у НБУ, Мінфіну (держбюджету). Протягом 2014–2016 рр. для забезпечення значних обсягів виплат вкладникам неплатоспроможних банків Фонд залучив у Міністерства фінансів кредити у вигляді державних цінних паперів на загальну суму 59,6 млрд. грн. Вартість запозичень від Міністерства фінансів становила від

9,99% до 12,5% річних. У 2014–2015 році Фонд отримав кредити від НБУ на суму понад 20 млрд. грн під 12,5–14%.

На сьогодні ФГВФО має заборгованість перед Міністерством фінансів у розмірі 49 млрд. грн за основною частиною запозичень.

Наразі, фінансовий стан Фонду гарантування вкладів дозволяє здійснювати дострокові погашення векселів без загрози для його фінансової стійкості. До того ж, дострокове повернення боргу значно зменшує витрати Фонду у майбутньому.

В 2019 р. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб достроково погасив черговий вексель на суму 2,6 млрд. грн і повністю розрахувався за першим кредитним договором з Міністерством фінансів на загальну суму 10,12 млрд. грн.

Залишок боргових зобов'язань у вигляді векселів становить 49,44 млрд. грн. і за цією заборгованістю в майбутньому потрібно буде сплатити понад 67,44 млрд. грн процентних витрат [18].

За рахунок чотирьох дострокових погашень Фонд скоротив витрати на сплату відсотків за векселями на 12,34 млрд. грн. Однак, сума загальних майбутніх витрат за борговими зобов'язаннями Фонду є занадто великою, у першу чергу, за рахунок процентних витрат, які значно перевищують суму самого кредиту. У січні 2019 р. Фонд повністю розрахувався за своїми зобов'язаннями перед Національним банком.

Тому, як першочергове стратегічне завдання, Фонду — це питання реструктуризації заборгованості за відсотками по кредитах Міністерства фінансів для чого планується за сприяння Світового банку та ЄБРР залучити до реалізації цього завдання експертів вищої кваліфікації.

На сьогодні, існує декілька непростих сценаріїв, розроблених спільно зі Світовим банком, як урятувати ФГВФО від банкрутства.

Перший сценарій пропонує фонду гасити векселі достроково, на дев'ять років запровадити спеціальний збір для банків-учасників і зобов'язати Ощадбанк приєднатися до Фонду та платити внески, що дало б можливість знизити на 25 млрд. грн витрати на оплату відсотків і погасити практично повністю борг перед Мінфіном, при цьому сценарії дефіцит капіталу все одно зберігається до 2030 р.

Другий сценарій пропонує збільшити суму гарантування вкладів із 200 тис грн до 800 тис грн, підвищити базові ставки для банків-учасників на 20% на п'ятирічний строк, на один рік запровадити спецзбір, знову-таки зобов'язати Ощадбанк платити внески та конвертувати борг Фонду. За цього сценарію, Фонд гарантування вкладів може вийти у прибуток уже в 2022 р., але навантаження

на банки однаково зростуть, а підвищення суми гарантування не тільки, як вважає Світовий банк, залучить клієнтів у банківську систему, а й збільшить зобов'язання Фонду перед вкладниками, якщо хтось із банків залишить ринок.

Третій сценарій передбачає, що крім традиційної участі Ощадбанку в системі гарантування, пропонується запровадити спеціальний збір для банків на сім років у розмірі 50% від регулярного збору, і всі вільні кошти Фонду інвестувати в ОВДП [19].

Розглядаючи три сценарії варто зазначити, що в сьогоднішніх реаліях значно збільшувати навантаження на діючі банки ризиковано. Оскільки, відповідно до законодавства на рахунках Фонду акумулюється 2,5% до загального обсягу вкладів фізичних осіб, тоді як у світі цей відсоток коливається від 1% до 1,5% та при стандартних ризиках банківської системи цього достатньо. На випадок, коли виникне така ситуація, яка була у 2014–2015 рр., то без державної підтримки ФГВФО не обійтись, бо в усьому світі передбачений механізм кредитування таких Фондів.

Висновки. Аналіз проблем функціонування діючої в Україні системи гарантування вкладів і відмінностей українського та європейського законодавства у цій сфері дає можливість окреслити наступні необхідні заходи щодо її вдосконалення:

- наблизити вітчизняне банківське законодавство щодо гарантування вкладів до вимог Європейського Союзу, зокрема до Директиви 2014/49/ЄС та 2014/59/ЄС.
- перехід до диференційованої системи внесків до Фонду залежно від ризиків, які має кредитна установа;
- поетапно збільшувати гарантованої суми вкладу;
- розширити коло суб'єктів, яким гарантується повернення вкладів, шляхом внесення змін до Закону України «Про Національний банк України» та Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» щодо гарантування повернення вкладів фізичним та юридичним особам (малому бізнесу, фермерам, дрібним підприємцям);
- удосконалити взаємодію між учасниками системи фінансової безпеки, передусім — обміну інформацією;
- скоротити максимальний термін між банкрутством банку та датою початку видачі вкладів;
- розширити практичний набір механізмів примусової реструктуризації (виведення з ринку) банків;
- підвищити ефективність реалізації активів неплатоспроможних банків;
- розширити коло фінансових інституцій учасниць системи гарантування вкладів за рахунок Ощадбанку, а також у перспективі — кредитних спілок;

- забезпечити прозору роботу судової системи та дій від ФГВФО і НБУ;
- провести зміни у системі фінансування Фонду, що полягає у відмові від державних позик;
- підвищувати соціальну поінформованість населення шляхом створення нових відеороликів, проведення різних конференцій в режимі онлайн, де б кожен бажаючий міг долучитися та ставити питання особам фонду через мережу Інтернет.
- вирішити проблему реструктуризації боргових зобов'язань ФГВФО перед Міністерством фінансів України.
Реалізація наданих рекомендацій визначить чітку перспективу подальшого розвитку системи гарантування вкладів у напрямі адаптації європейських норм, підвищить стійкість до шоків та сприятиме більшому внеску в збереження фінансової стабільності банківської системи України.

Література

1. Даниленко А. Еволюція системи гарантування вкладів до світових стандартів: макропроденційний аспект // *Visnyk of the National of Ukraine*. 2017. No. 242. PP.15–30.
2. Заславська О. І. Тенденції розвитку вкладів фізичних осіб в Україні // *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2016. Випуск 16. С. 121–128.
3. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України № 4452-VI від 23.02.2012. (редакція 17.10.2019). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17> (дата звернення 21.02.2020).
4. Кинів Б. Ю. Правові аспекти функціонування системи гарантування вкладів банківського союзу ЄС *Legal aspects of deposit guarantee schemes of European banking union*. URL: http://vjhr.sk/archive/2015_4_2/7.pdf (дата звернення 22.02.2020).
5. Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків. Указ Президента України № 996/98, від 10.09.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996/98> (дата звернення 21.02.2020).
6. Про Національний банк України. Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р. (редакція 17.10.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення 21.02.2020).
7. Про банки і банківську діяльність. Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. (редакція 13.02.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення 21.02.2020).
8. Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Закон України № 2740-III від 20.09.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2740-14/card2#Card> (дата звернення 21.02.2020).
9. Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України. Закон України № 639-VI від 31.10.2008 р. (редакція 14.04.2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/639-17> (дата звернення 21.02.2020).
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку. Закон України № 629-VIII від 16.07.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/629-19> (дата звернення 21.02.2020).
11. Скірка А. Зарубіжний досвід функціонування світової системи гарантування вкладів: уроки для України // *Світ фінансів*. 2016. № 1. С. 74–85.
12. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. URL: <http://www.fg.gov.ua/statistics>. (дата звернення 25.02.2020).
13. Офіційний сайт Національного банку України. URL: (дата звернення 25.02.2020).
14. У НБУ розповіли, що держава планує робити з Ощадним банком. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/u-nbu-rozprovili-shcho-derzhava-planuje-robiti-z-oshchadbankom-649344.html> (дата звернення 26.02.2020).
15. Оленчик А. Фонд гарантування вкладів. URL: https://lb.ua/economics/2018/01/18/387504_andriy_olenchik_fond_garantuvannya.html (дата звернення 27.02.2020).
16. У Фонді гарантування вкладів заяви про зростання вкладів фізичних осіб у січні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2883746-u-fondi-garantuvannya-zaavili-pro-zrostanna-vkladiv-fizosib-u-sicni.html> (дата звернення 27.02.2020).
17. Коробкова О. Яким є попит на банківські послуги та які перспективи його зростання в Україні? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/01/2/655470/> (дата звернення 26.02.2020).
18. Фонд гарантування достроково погасив перед Мінфіном ще 2,6 мільярда боргу. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/12/649599/> (дата звернення 27.02.2020).
19. Фонд гарантування вкладів-банкрут. URL: <https://tva.ua/2019/02/03/zmi-fond-harantuvannya-vkladiv-fizychnykh-osib-bankrut/> (дата звернення 28.02.2020).

References

1. Danylenko A. Evolucija systemy garantuvannja vkladiv do svitovyh standartiv: makroprudencijnyj aspekt // Visnyk of the National of Ukraine. 2017. No. 242. PP.15–30.
2. Zaslavs'ka O. I. Tendencii' rozvytku vkladiv fizychnyh osib v Ukraini'ni // Visnyk Volyns'kogo instytutu ekonomiky ta menedzhmentu. 2016. Vypusk 16. S. 121–128.
3. Pro systemu garantuvannja vkladiv fizychnyh osib: Zakon Ukrainy № 4452-VI vid 23.02.2012. (redakcija 17.10.2019). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17> (accessed:21.02.2020).
4. Kyniv B. Ju. Pravovi aspekty funkcionuvannja systemy garantuvannja vkladiv bankivs'kogo sojuzu JeS Legal aspects of deposit guarantee schemes of European banking union. URL: http://vjhr.sk/archive/2015_4_2/7.pdf (accessed:22.02.2020).
5. Pro zahody shhodo zahystu prav fizychnyh osib — vkladnykiv komercijnyh bankiv. Ukaz Prezydenta Ukrainy № 996/98, vid 10.09.1998 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996/98> (accessed:21.02.2020).
6. Pro Nacional'nyj bank Ukrainy. Zakon Ukrainy № 679-XIV vid 20.05.1999 r. (redakcija 17.10.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (accessed:21.02.2020).
7. Pro banky i bankivs'ku dijial'nist'. Zakon Ukrainy № 2121-III vid 07.12.2000 r. (redakcija 13.02.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>(accessed:21.02.2020).
8. Pro fond garantuvannja vkladiv fizychnyh osib. Zakon Ukrainy № 2740-III vid 20.09.2001 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2740-14/card2#Card> (accessed:21.02.2020).
9. Pro pershochergovi zahody shhodo zapobigannja negatyvnym naslidkam finansovoi' kryzy ta pro vnesennja zmin do dejakyh zakonodavchyh aktiv Ukrainy. Zakon Ukrainy № 639-VI vid 31.10.2008 r. (redakcija 14.04.2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/639-17> (accessed:21.02.2020).
10. Pro vnesennja zmin do dejakyh zakonodavchyh aktiv Ukrainy shhodo udoskonalennja systemy garantuvannja vkladiv fizychnyh osib ta vyvedennja neplatospromozhnyh bankiv z rynku. Zakon Ukrainy № 629-VIII vid 16.07.2015 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/629-19> (accessed:21.02.2020).
11. Skirka A. Zarubizhnyj dosvid funkcionuvannja svitovoi' systemy garantuvannja vkladiv: uroky dlja Ukrainy. Svit finansiv. 2016. № 1. S. 74–85.
12. Oficijnyj sajt Fondu garantuvannja vkladiv fizychnyh osib. URL: <http://www.fg.gov.ua/statistics>. (accessed: 25.02.2020).
13. Oficijnyj sajt Nacional'nogo banku Ukrainy. URL: (accessed:25.02.2020).
14. U NBU rozpovily, shho derzhava planuje robyty z Oshhadnym bankom. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/u-nbu-rozpovili-shcho-derzhava-planuje-robiti-z-oshhadbankom-649344.html> (accessed:26.02.2020).
15. Olenchik A. Fond garantuvannja vkladiv. URL: https://lb.ua/economics/2018/01/18/387504andriy_olenchik_fond_garantuvannya.html(accessed:27.02.2020)
16. U Fondi garantuvannja vkladiv zajavy pro zrostannja vkladiv fizychnyh osib u sichni. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2883746-u-fondi-garantuvanna-zaavili-pro-zrostanna-vkladiv-fizychnyh-osib-u-sichni.html> (accessed:27.02.2020).
17. Korobkova O. Jakym je popyt na bankivs'ki poslugy ta jaki perspektyvy jogo zrostannja v Ukraini'ni? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/01/2/655470/> (accessed:26.02.2020).
18. Fond garantuvannja dostrokovo pogasyv pered Minfinom shhe 2,6 mil'jarda borгу. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/12/649599/> (accessed:27.02.2020).
19. Fond garantuvannja vkladiv-bankrut. URL: <https://tva.ua/2019/02/03/zmi-fond-harantuvannya-vkladiv-fizychnyh-osib-bankrut/> (accessed:28.02.2020).

Бублик Євген Олександрович

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

Бублик Евгений Александрович

*кандидат экономических наук, старший научный сотрудник
ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»*

Bublyk Yevhen

*PhD in Economics, Senior Researcher
Institute for Economics and Forecasting of
National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0002-6080-9341*

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5662

**ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ПОТОКАМИ КАПІТАЛУ:
ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПОГЛЯД ТА МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНИ**

**ВНЕДРЕНИЕ КОНТРОЛЯ НАД ПОТОКАМИ КАПИТАЛА:
ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ВЗГЛЯД И ВОЗМОЖНОСТИ УКРАИНЫ**

**IMPLEMENTATION OF CONTROL ON CAPITAL FLOWS:
INSTITUTIONAL VIEW AND POSSIBILITIES OF UKRAINE**

Анотація. В статті представлено спробу розв'язання завдання визначення принципових можливостей використання заходів регулювання міжнародних потоків капіталу в межах існуючої парадигми та політик міжнародних фінансових інституцій від яких економічно та політично залежать економіки, що розвиваються. Потреба у розробці політики регулювання потоків капіталу зумовлена великими обсягами короткострокових волатильних потоків капіталу, що чинять потужний негативний вплив на фінансову стабільність малих відкритих економік.

Відповідно до проведеного аналізу відзначено нові тенденції до зміни інституційного підходу МВФ на користь запровадження інструментів контролю за потоками капіталу. Відзначено, що об'єктивна необхідність здійснення контролю за потоками капіталу, що характеризуються ризиком ухилення від сплати податків або порушення стану стабільності передбачена і в правому полі ЄС. Позначено характерні ризики неконтрольованого руху потоків капіталу в малих відкритих економіках.

Рекомендації представлені в статті включають обґрунтування можливостей відповідно до нового підходу МВФ та існуючої практики ЄС, проводити політику контролю за міжнародними потоками капіталу в Україні в інтересах забезпечення фінансової стабільності, не викликаючи конфліктів з МФО та процесом євроінтеграції. Також обґрунтовано, що негативні прояви волатильних потоків капіталу: небажане коливання курсу національної валюти та проциклічний «перегрів» економіки, потребують збереження валютного регулювання з огляду на його винятково важливу роль у запобіганні негативному впливу волатильних потоків капіталу.

Ключові слова: фінансова відкритість, міжнародні потоки капіталу, МВФ, фінансовий сектор, валютне регулювання.

Аннотация. В статье рассмотрены принципиальные возможности использования мер регулирования международных потоков капитала в рамках существующей парадигмы и политик международных финансовых институтов, от которых экономически и политически зависят развивающиеся экономики. Потребность в разработке политики регулирования потоков капитала обусловлена большими объемами краткосрочных волатильных потоков капитала, оказывают мощное негативное влияние на финансовую стабильность малых открытых экономик.

Согласно проведенному анализу отмечены новые тенденции к изменению институционального подхода МВФ в пользу использования инструментов контроля за потоками капитала. Отмечено, что объективная необходимость

осуществления контроля за потоками капитала, характеризующихся риском уклонения от уплаты налогов или нарушения состояния финансовой стабильности предусмотрена и в правовом поле ЕС. Обозначены характерные риски неконтролируемого движения потоков капитала в малых открытых экономиках.

Рекомендации представлены в статье включают обоснование возможностей в соответствии с новым подходом МВФ и существующей практики ЕС, проводить политику контроля за международными потоками капитала в Украине в интересах обеспечения финансовой стабильности, не вызывая конфликтов с МФО и процессом евроинтеграции. Также обосновано, что негативные проявления волатильных потоков капитала как-то: нежелательное колебание курса национальной валюты и проциклический «перегрев» экономики, требуют сохранения валютного регулирования, учитывая его важную роль в претотвращении негативного влияния волатильных потоков капитала.

Ключевые слова: финансовая открытость, международные потоки капитала, МВФ, финансовый сектор, валютное регулирование.

Summary. The article considers the fundamental possibilities of using measures to regulate international capital flows within the framework of the existing paradigm and policies of international financial institutions, on which developing economies depend economically and politically. The need to develop a policy for regulating capital flows is caused by the large volumes of short-term volatile capital flows that provide a powerful negative impact on the financial stability of small open economies.

According to the analysis, new trends are noted for a change in the IMF's institutional approach in favor of using capital flow control instruments. It is noted that the objective need for monitoring capital flows, which are characterized by the risk of tax avoiding or a violation of the financial stability state, is also provided for in the EU right field. The characteristic risks of uncontrolled movement of capital flows in small open economies are indicated.

The recommendations presented in the article include the justification of the possibilities, in accordance with the new approach of the IMF and the existing EU practice, to pursue a policy of controlling the international capital flows in Ukraine due to the interests of ensuring financial stability without causing conflicts with MFIs and the European integration process. It is also justified that the negative influence of volatile capital flows, such as undesirable fluctuations exchange rate of national currency and procyclical overheating of the economy, require the recovering of foreign exchange regulation, given its important role in preventing the negative impact of volatile capital flows.

Key words: financial openness, international capital flows, IMF, financial sector, currency regulation.

Вступ. Неоднозначний вплив фінансової відкритості на економічне зростання і, в той же час, наочний зв'язок нерегульованих міжнародних потоків капіталу (МПК) з формуванням системного ризику фінансової нестабільності в малих транзитивних економіках з недорозвиненими ринковими інституціями через поглиблення структурних, валютних, цінових диспропорцій зумовив зміну інституціональних підходів до запровадження фінансової відкритості та формування політики контролю за рухом потоків капіталу. Процес раціоналізації фінансової відкритості та використання обмежень на рух МПК в малих відкритих економіках після 30 років домінування парадигми дерегуляції даної сфери є доволі складним і йому повинно передувати розв'язання такого принципового завдання, як визначення потенційних можливостей використання заходів регулювання МПК в межах існуючої парадигми та політик наддержавних інституцій від яких економічно та політично залежать економіки, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей впливу міжнародних потоків капіталу на розвиток економік, що розвиваються проводили Дж. Брокмеєр [1], В. Кляйн [2] а також

М. Рєпко [3], тенденцію до зміни інституційного погляду МВФ відзначали О. Бланшард та ін. [4]. Представляє інтерес дослідження вимог ЄС до вільного руху капіталу та практики його регулювання в роботах Б. Стрільця [5]. Разом з тим, доволі швидка трансформація інституційних поглядів на посткризовому етапі зумовлює потребу поглиблення досліджень в цьому напрямі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначення можливостей застосування політики регулювання потоків капіталу в умовах існуючих політик міжнародних фінансових інституцій та ЄС.

Виклад основного матеріалу. На даний момент, заходи з обмеження торгівельної та фінансової відкритості застосовують всі групи країн, як розвинені, так і з ринками, що розвиваються. Але одразу після початку кризи 2008 р. ідея використання обмежень на рух капіталу не позиціонувалась як повноцінний елемент макроекономічної політики, а, радше, лише як тимчасовий засіб. Можна сказати, що і на даний момент, методичні рекомендації щодо регулювання МПК тільки розробляються, а діюче нормативно-правове забезпечення цього процесу швидше стає його на заваді. Водночас, саме МВФ виявився більш

гнучким в плані оцінки перспектив політики регулювання МПК. Вже у 2006 р на сторінках його видань можна було зустріти висновки про те, що фінансова відкритість та вільний рух МПК не корелює помітним чином з економічним розвитком країни [6].

Початок зміни інституційного погляду МВФ щодо перспектив запровадження обмежень на рух капіталу став помітним у 2010 р., коли була оприлюднена доповідь, підготовлена групою економістів МВФ, про те, що Фонд суттєво переглянув свою позицію щодо використання обмежень на приплив капіталу в країнах з ринками, що формується. У документі було зроблено висновок про те, що заходи контролю іноді «обґрунтовані, як один з інструментів макроекономічної політики» в країнах, які прагнуть впоратися з швидко зростаючим припливом капіталу [7]. А з 2012 р. офіційна позиція МВФ вже затверджувала наявність політики контролю за рухом капіталу, як необхідну умову фінансової стабільності, яка повинна запобігати накопиченню ризиків та реалізації екзогенних шоків [1]. Пояснюючи це тим, що «раптове збільшення припливу капіталу може здійснювати дестабілізуючий вплив, насамперед, внаслідок сприяння виникненню кредитних бумів і фінансової нестабільності» [8].

В наступні роки, особливо під впливом розгортання торговельних суперечок між США та КНР, подібна риторика від МВФ посилилась і поширилась на зворотній рух МПК, а також торкнулась інших міжнародних фінансових інституцій. Наприклад, в роботах фахівців Світового банку зазначається, що «країни зможуть рухатись до фінансової відкритості тільки у випадку, якщо вони будуть здатні долати випадки волатильності потоків капіталу та обмінних курсів і захищати внутрішню фінансову стабільність» [9].

Окрім загальних висновків та рекомендацій щодо використання заходів та обмежень на рух МПК, фахівцями МВФ було запропоновано й низку методичних рекомендацій щодо їх запровадження. Вагомим їх внеском стала класифікація основних форм обмежень та формалізація передумов їх запровадження. Основними різновидами обмежень при цьому визнано такі, що на постійній основі обмежують рух капіталу і такі, що мають дискретний характер, вмикаючись або вимикаючись за наявності потреби. Перші за методою МВФ, згодом визнаною й науковцями, отримали назву «стіни» (walls), а інші — «ворота» gates [2]. Виходячи із ряду сучасних досліджень обмеження типу «стіни» та «ворота» можна порівняти із адміністративними та ринковими типами обмежень.

Розвиваючи зазначену методи класифікації обмежень з використанням досвіду трансформаційних

економік, можна додати, в рамках зазначених «стіни» та «воріт», можуть існувати три основні варіанти обмежень: адміністративні (жорсткі законодавчі або нормативні обмеження за видами діяльності, власності, країни походження та ін.); програмні (обмеження які обумовлені певними вимогами для нівелювання галузевого, регіонального, інших ризиків або потребами підтримки розвитку за відповідними напрямками); та кількісні (як правило обмеження у вигляді кількісних нормативів на використання певних видів фінансових інструментів та кількісні показники валютних операцій).

Такий підхід, з виокремленням програмного характеру обмежень на рух капіталу, на нашу думку, дозволяє розвинути необхідність використання ряду обмежень на рух МПК, як інструменту стимулювання економічного розвитку. Доцільність виокремити обмеження програмного характеру пов'язана з їх особливим статусом інструменту структурно-економічного регулювання в межах відповідних програм розвитку і, здебільшого, подвійним адміністративно-ринковим характером.

В той же час, рекомендації МВФ щодо доцільності переходу від «стіни», до адаптивних обмежень типу «ворота» загалом викликають питання, оскільки і «стіни» все ще присутні в практиці розвинених країн в інтересах захисту стратегічних галузей та підприємств. Такі обмеження ефективно рятують від втрати стратегічних пріоритетів та конкурентних переваг, а також руху непродуктивних МПК.

Особливу увагу потрібно звернути на постулювання МВФ необхідності використовувати заходи для обмеження раптової втечі капіталу з малих відкритих економік. Погоджуючись з тим, що сплески відтоку можуть викликати шоки у фінансовій системі та спад у реальному секторі, МВФ акцентує, що сплески відтоку можуть бути спричинені як глобальними чинниками та ефектами зараження поза контролем урядів країн, так і внутрішніми подіями. Цікаво відзначити, що в плані аналізу ефективності заходів обмеження на відтік капіталу, серед трьох країн, на досвід яких посилаються експерти МВФ, присутня і Україна, яка у 2008 р. запровадила суттєві обмеження на відтік капіталу. Проте, МВФ не дуже позитивно оцінює український досвід, апелюючи до того, що обмеження запроваджувались в умовах слабкої макроекономічної політики [1].

Більш консервативно, у порівнянні з МВФ, до питання регулювання МПК підходить офіційні інституції ЄС. Пояснюється це тим, що вільний рух капіталу — одна з чотирьох основних свобод декларованих цим інтеграційним об'єднанням. Інші три: вільний рух людей, послуг та товарів. При цьому

вільний рух капіталу в межах ЄС передбачає дійсно масштабну лібералізацію: можливість безперешкодних платежів і переказів через кордони, купівлю нерухомості, акцій компаній та інвестування між країнами. Таким чином вільний рух капіталу передбачався, ще на перших етапах створення європейського об'єднання у 1957 р., при укладенні першого Договору (далі Договір) про заснування Європейського економічного співтовариства у Римі [5, с. 300].

Відтак лібералізація руху капіталів в ЄС пройшла тривалий шлях і переривалась дією фінансових, політичних криз та врешті-решт сягнула помітного прогресу. Тому, принцип вільного руху капіталу в ЄС дійсно слід сприймати, як один з фундаментальних і непохитних стовпів. В той же час, об'єктивна необхідність заходів контролю над рухом МПК, зумовлює можливість їх використання і в ЄС. Хоча офіційно Уряд ЄС не підтримує їх запровадження, все ж, як європейське законодавство, так і практика міжнародних угоди з ЄС, дозволяє певні вилучення, якщо вони зумовлені наступними ризиками втрати контролю держав-членів за фінансовими потоками, що створює умови для ухилення від оподаткування та легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Для захисту стратегічних інтересів держав-членів та Європейського Союзу в цілому можуть бути введені обмеження за мотивами «спільних інтересів». Використання регуляторної політики в сфері руху ПМК в ЄС активізувалось із початком торговельного протистояння США та КНР. На його фоні провідні економіки ЄС також посилюють регуляторні заходи проти торговельної експансії КНР. Зокрема, у лютому 2019 р. Європарламентом була прийнята нова програма моніторингу інвестицій, [10]. яка закликає країни-члени спеціально відстежувати інвестиції у низці секторів, включаючи критичні технології та інфраструктуру. Особливо це стосується інвестицій та фінансових транзакцій підприємств з державною участю або в рамках державних програм.

Таким чином, перспективи трансформаційних економік у запровадженні політики регулювання фінансової відкритості та руху МПК в межах регуляторного поля ЄС цілком реальними за умови її побудови на базі адекватної системи контролю, яка дозволяє моніторити вплив МПК на формування ризиків фінансової нестабільності та виявлення операцій з відмивання капіталів здобутих незаконним шляхом. В першому випадку відбувається обмеження негативного впливу притоку волатильних МПК, в другому — задовольняється потреба транзитивної економіки в обмеженні обсягів втечі капіталу, оскільки, як було показано у попередніх розділах,

вона відбувається саме через напівлегальні схеми. Відповідним чином необхідно здійснювати обґрунтування запровадження політики контролю МПК малої транзитивної економіки для ЄС.

Для додаткового обґрунтування необхідності запровадження політики регулювання фінансової відкритості потрібно звернути увагу на наявні ознаки відходу від «жорсткої політики лібералізації» руху інвестицій серед країн-учасників ОЕСР. З самого початку вимоги лібералізації інвестиційної діяльності для учасників ОЕСР носили достатньо обов'язковий характер. Країни-учасники приєднувались до «Кодексу про лібералізацію руху капіталів» і повинні були оприлюднити план лібералізації, а після його реалізації не допускати їх поновлення.

Проте, після Азійської кризи та, особливо, ГФК, практика застосування Кодексу про лібералізацію руху капіталів стала більш лояльною по відношенню до країн, що розвиваються, а необхідність використання обмежень на рух капіталу стало розглядатись керівництвом ОЕСР останнім часом досить серйозно. Воно наголошує, що Кодекс орієнтований здебільшого на поступове проведення фінансової лібералізації таких країн по мірі їх спроможності, підкреслюючи, що Кодекси дозволяють тимчасово призупиняти лібералізаційні заходи для регулювання потоків капіталу [11].

В рамках дорожньої карти політики лібералізації, в Україні було прийнято Закон України № 2473-VIII від 21.06.2018 р. «Про валюту і валютні операції». Прийняття цього закону та низки інших нормативно-правових актів є черговим етапом лібералізації валютного ринку, а норми цих документів спрямовані на дерегуляцію інвестицій, спрощення проведення транскордонних операцій з валютними цінностями і розширення переліку доступних валютних операцій. Відповідно, актуальна позиція НБУ полягає у використанні заходів регулювання потоків капіталу виключно на тимчасовій основі, як реакцію на зовнішні шоки, що зумовлює певну пасивність по відношенню до їх неодмінного впливу [3, с. 40]. Наведений у даній роботі досвід показує, що такий підхід не відповідає актуальним тенденціям.

На даний момент високий ризик відтоку капіталу за кордон та девальвації національної грошової одиниці вимагає збереження валютних обмежень, запроваджених НБУ та унеможливує лібералізацію руху портфельних інвестицій та інвестицій резидентів за кордон. Особливість економік зі слабким національними валютами полягає в тому, що планомірний рух МПК в них більшою мірою впливає на коливання РЕОК національної валюти, зміцнюючи її за притоку та послаблюючи за відтоку. У випадках

шокових переливів зміна курсу національної валюти набуває великої амплітуди і руйнівних масштабів. Такі коливання посилюються спекулятивним ринковим впливом і в таких умовах стабілізуючий ефект вільно плаваючого курсу, який передбачає теорія, просто не здатен проявитись.

З іншого боку в країні, що зберегла національну валюту — валютний ринок виступає вузьким місцем, яке проходять майже всі МПК в країну і назовні. Відтак, в країнах з національними грошовими одиницями, саме валютне регулювання набуває потенціалу виключно дієвих інструментів впливу на характер МПК в країні.

Висновки. Негативний вплив МПК на фінансову стабільність малих відкритих економік та брак позитивних наслідків зумовили трансформацію підходів міжнародних інституцій в напрямі обґрунтування доцільності використання заходів контролю за рухом МПК та запровадження обмежень на приплив короткострокового спекулятивного капіталу. Спираючись

на новий офіційний підхід МВФ щодо доцільності використання обмежень на рух МПК та апелюючи до наявної практики ЄС, запровадження політики контролю за МПК в Україні, не суперечитиме вимогам цих інституцій та процесу євроінтеграції і розширить інструментарій забезпечення фінансової стабільності.

Прийняті міжнародними інституціями аргументи про негативні прояви волатильних потоків капіталу: небажане коливання курсу національної валюти та проциклічний «перегрів» економіки, слід доповнити й іншими аргументами про не менш вагомні ризики, які провокують в національних фінансових системах транзитивних економік раптові розвороти та зупинки руху МПК в результаті екзогенних шоків. Зокрема слід звернути увагу на особливості взаємозв'язку МПК та фінансової стабільності в країнах зі слабкими національними валютами та проблемою перманентного відтоку капіталу в транзитивних економіках загалом.

Література

1. Brockmeijer J., Marston D., Ostry, J. D. Liberalizing capital flows and managing outflows // IMF Board Paper. 2012. URL: <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/031312.pdf>
2. Klein W. Capital Controls: Gates versus Walls // Brookings Papers on Economic Activity. 2012. Vol. 2012 (1). PP. 317–367.
3. Repko M., Kashko O., Piontkivska I. International experience of capital flow liberalization // Visnyk of the National Bank of Ukraine. 2016. No. 235. PP. 26–42.
4. Blanchard O., Hagan S., Towari S., Vinals J. The liberalization and management of capital flows: an institutional view // IMF. 2012. November. URL: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/111412.pdf>
5. Стрілець Б. В. Свобода руху капіталу та інвестиційна діяльність у Європейському Союзі // Часопис Київського університету права. 2015. № 1. С. 299–304.
6. Kose M., Prasad E., Rogoff K., Wei S. Financial globalization: a reappraisal // IMF Working papers. WP/06/189(1). PP. 1–94.
7. Moghadam R. Recent Experiences in Managing Capital Inflows — Cross-Cutting Themes and Possible Policy Framework // International Monetary Fund. 2011. February. URL: <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2011/021411a.pdf>
8. IMF Survey: Evolution Not Revolution: Rethinking Policy at the IMF. IMF. 2016. June. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sopol060216a>
9. Making the global financial system work for all / Report of the G20 eminent persons group on global financial governance (2018), 100 p. URL: <https://www.globalfinancialgovernance.org/assets/pdf/G20EPG-Full%20Report.pdf>
10. EU National screening mechanism. URL: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-2088_en.htm
11. Keeping Capital Flows Orderly, OECD. 2015. URL: <http://oecdinsights.org/2015/12/02/keeping-capital-flows-orderly/>

References

1. Brockmeijer, J., Marston, D., Ostry, J. D. (2012) Liberalizing capital flows and managing outflows. // IMF Board Paper. URL: <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/031312.pdf>
2. Klein, W. (2012) Capital Controls: Gates versus Walls // Brookings Papers on Economic Activity. vol. 2012(1). PP. 317–367.
3. Repko, M., Kashko, O., Piontkivska, I. (2016) International experience of capital flow liberalization // Visnyk of the National Bank of Ukraine, 2016, No. 235, PP. 26–42.

4. Blanchard, O., Hagan, S., Towari, S., Vinals, J. (2012) The liberalization and management of capital flows: an institutional view // IMF, 2012. URL: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/111412.pdf>.
5. Strilec B. V. (2015) Svoboda rukhu kapitalu ta investycijna dijajlnistj u Jevropejskomu Sojuzi // Chasopys Kyjivsjkogho universytetu prava. No. 1. PP. 299–304.
6. Kose, M., Prasad, E., Rogoff, K., Wei, S. (2009) Financial globalization: a reappraisal. IMF Working papers, WP/06/189(1), PP. 1–94.
7. Moghadam, R. (2011) Recent Experiences in Managing Capital Inflows — Cross-Cutting Themes and Possible Policy Framework // International Monetary Fund. URL: <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2011/021411a.pdf>.
8. IMF Survey: Evolution Not Revolution: Rethinking Policy at the IMF. IMF. 2016. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sopol060216a>.
9. Making the global financial system work for all // Report of the G20 eminent persons group on global financial governance, 2018. 100 p. URL: <https://www.globalfinancialgovernance.org/assets/pdf/G20EPG-Full%20Report.pdf>.
10. EU National screening mechanism. URL: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-2088_en.htm.
11. Keeping Capital Flows Orderly // OECD. 2015. URL: <http://oecdinsights.org/2015/12/02/keeping-capital-flows-orderly/>.

Варналій Захарій Степанович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Варналий Захарий Степанович

*доктор экономических наук, профессор,
профессор кафедры финансов*

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Varnalii Zakharii

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Finance*

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Лесик Микола Валерійович

студент магістратури

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Лесик Николай Валерьевич

студент магистратуры

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Lesyk Mykola

Student of Magistracy of the

Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOI: 10.25313/2520-2294-2020-2-5649

**ВПЛИВ КУРСОВОЇ ПОЛІТИКИ НА СТАН
ЗОВНІШНЬОГО БОРГУ УКРАЇНИ**

**ВЛИЯНИЕ КУРСОВОЙ ПОЛИТИКИ НА СОСТОЯНИЕ
ВНЕШНЕГО ДОЛГА УКРАИНЫ**

**THE INFLUENCE OF EXCHANGE RATE POLICY
ON THE STATE OF THE EXTERNAL DEBT OF UKRAINE**

Анотація. В статті доведено, що в сучасних умовах функціонування економіки України, особливо важливою складовою державних фінансів є державний борг. Обґрунтована, що дефіцит державного бюджету, залучення та використання позик для його покриття призвели до формування і значного зростання зовнішнього державного боргу та значної залежності України від світових фінансових ринків через необхідність здійснення процедури перекредитування минулих зобов'язань. На прикладі статистичної інформації стану зовнішнього державного боргу України, за допомогою статистичного аналізу упорядковано та визначено поточний стан заборгованості, а також підраховано приблизні втрати бюджету через ревальвацію національної валюти за результатами минулого року. Здійснено аналіз особливостей організації та проблем управління зовнішнім державним боргом України і загроз боргової безпеки України. Розкрито процес реалізації неефективної курсової політики владою та запропоновано шляхи вдосконалення управління зовнішнім державним боргом.

Ключові слова: курсова політика, державний борг, боргова безпека, державні фінанси, державний бюджет, зовнішній борг, ревальвація національної валюти, фінансова безпека.

Аннотация. В статье доказано, что в современных условиях функционирования экономики Украины, особенно важной составляющей государственных финансов является государственный долг. Обосновано, что дефицит государственного бюджета, привлечения и использования займов для его покрытия привели к формированию и значительному росту внешнего государственного долга и значительной зависимости Украины от мировых финансовых рынков из-за необходимости осуществления процедуры перекредитования прошлых обязательств. На примере статистической информации о состоянии внешнего государственного долга Украины, с помощью статистического анализа сортируются и определены текущее состояние задолженности, а также подсчитано приблизительные потери бюджета из-за ревальвации национальной валюты по результатам прошлого года. Осуществлен анализ особенностей организации и проблем управления внешним государственным долгом Украины и угроз долговой безопасности Украины. Раскрыто процесс реализации неэффективной курсовой политики властью и предложены пути совершенствования управления внешним государственным долгом.

Ключевые слова: курсовая политика, государственный долг, долговая безопасность, государственные финансы, государственный бюджет, внешний долг, ревальвация национальной валюты, финансовая безопасность.

Summary. The article shows that in modern conditions of functioning of the Ukrainian economy, public debt is an especially important component of public finance. It is substantiated that the deficit of the state budget, the attraction and use of loans to cover it led to the formation and significant growth of external public debt and significant dependence of Ukraine on the global financial markets due to the need to implement the procedure of re-lending of past obligations. Using the example of statistical information on the state of Ukraine's external public debt, the current state of debt is sorted and determined using statistical analysis, and the estimated budget losses due to the revaluation of the national currency based on last year's results are calculated. The analysis of the characteristics of the organization and problems of managing external public debt of Ukraine and threats to the debt security of Ukraine. The process of implementing an ineffective exchange rate policy by the authorities is disclosed and ways to improve the management of external public debt are proposed.

Key words: exchange rate policy, public debt, debt security, public finance, state budget, external debt, national currency revaluation, financial security.

Постановка проблеми. Забезпечення фінансової безпеки держави та її підтримання на високому рівні особливо гостро постало після здобуття Україною незалежності і особливо актуалізувалось в останні роки після економічної кризи 2014–2015 рр., російської агресії та втрати частини територій. У цьому контексті невід'ємною частиною фінансової безпеки держави постає її боргова безпека. Дефіцит державного бюджету, залучення та використання позик для його покриття призвели до формування і значного зростання зовнішнього державного боргу та значної залежності України від світових фінансових ринків через необхідність здійснення процедури перекредитування минулих зобов'язань [10].

Боргову безпеку держави можна розглядати, як оптимальне співвідношення між внутрішніми та зовнішніми запозиченнями з урахуванням сумарної величини державного боргу та вартості обслуговування його складових [4].

Формування та ефективне функціонування фінансової системи України в сучасних умовах багато у чому визначається саме станом зовнішнього державного боргу. В той же час, за умов, коли Україна лише нещодавно перейшла на режим, коли ринок формує курс національної валюты, коли правильний

його прогноз при затвердженні бюджету на наступний рік та ефективно реагування на непередбачувані коливання визначає спроможність держави розраховуватись з поточними борговими зобов'язаннями, коли ефективна курсова політика в значній мірі впливає на ріст економіки та визначає майбутні доходи за рахунок яким держава зможе чи не зможе розрахуватись за своїми зобов'язаннями.

Наразі боргова безпека в Україні знаходиться на досить прийнятному рівні, про що свідчать розрахунки показників боргової безпеки, але при глибшому погляді на ситуацію, зрозуміло, що економіка країни все ще знаходиться під загрозою. Все це свідчить про актуальність дослідження стану боргової безпеки та впливу курсової політики на неї і визначає необхідність пошуку напрямів її підвищення [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики зовнішнього державного боргу та оцінки його стану в Україні займались такі вчені, як Барановський О. І. [1], Боринець С. Я. [11], Лютий І. О. [11], Онищенко С. В. [5], Рожко О. Д. [10], Чеберяко О. В. [11], та інші. Водночас, незважаючи на активізацію наукових пошуків, в Україні в недостатній мірі здійснюються системні дослідження з комплексного та стратегічного розв'язання проблеми боргової безпеки держави.

Постановка завдання. Мета статі полягає у тому, щоб оцінити стан управління зовнішнім державним боргом в умовах режиму валют з плаваючим курсом і його впливу на економічне зростання в умовах трансформаційної економіки та надання практичних рекомендацій щодо створення ефективної системи моніторингу та управління зовнішнім державним боргом.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі невід’ємним елементом фінансово-економічної системи держави є державний борг. Це один з вагомих факторів, що впливають на макроекономічні показники соціально-економічного розвитку держави, її світовий імідж і фінансові можливості. Причиною виникнення боргових відносин у держави є незбалансованість бюджету, що призводить до виникнення бюджетного дефіциту, а також наявність потреби в додаткових засобах [1; 5].

Особливістю вітчизняної боргової політики, яка в сучасних умовах впливу зовнішніх та внутрішніх загроз потребує значного вдосконалення та модернізації з метою забезпечення стійкості фінансової системи держави, є тенденційне нарощування обсягу державного та гарантованого державою боргу України (табл. 1), показник якого в умовах ведення гібридної війни протягом останніх 5 років в національній валюті зріс більш ніж в 4 рази до 1990,8 млрд. грн. В той же час, загальна сума державного боргу, приведена до еквіваленту іноземної валюти

продемонструвала менш стрімке зростання за цей же період. Так у 2014 і 2015 роках спостерігається зменшення показника з 73,16 до 65,51 млрд. дол., проте з 2016 року сума державного боргу почала знову зростати і наразі становить 82,8 млрд. дол. станом на 01.01.2020.

Проте таку динаміку показника некоректно буде пояснювати вдалою кредитною політикою уряду, оскільки протягом 2014 та 2015 року відбувалась потужна девальвація національної валюти, що стало ключовим чинником низхідної динаміки показників державного боргу в іноземній валюті в ці роки.

Щодо структури зовнішнього державного боргу за типом кредитора, то найбільшу частку складає заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку — 46% та заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій — 41%, що складає 22,26 та 20,10 млрд. дол. США відповідно. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав, від іноземних комерційних банків та інших іноземних фінансових установ, та заборгованість віднесена до інших категорій складає незначну частку боргу в діапазоні 3–6%.

Випередження темпів нарощування обсягів боргу порівняно з темпами зростання ВВП в умовах впливу внутрішніх та зовнішніх дестабілізаційних чинників сприяли перевищенню безпечних значень рівня державного боргу та посиленню ризику

Таблиця 1

Структура сукупного державного боргу 01.01.2013–01.01.2020 рр.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу, млрд. грн.	515,5	584,8	1100,8	1572,2	1929,8	2141,7	2168,4	1990,8
<i>Державний борг</i>	399,2	480,2	947,0	1334,3	1650,8	1833,71	1860,3	1750,4
Внутрішній борг	190,3	257,0	461,0	508,0	670,6	753,4	761,1	814,2
Зовнішній борг	208,9	223,3	486,0	826,3	980,2	1080,3	1099,2	936,1
<i>Гарантований державою борг</i>	116,3	104,6	153,8	237,9	278,9	308,0	308,2	240,4
Внутрішній борг	16,2	27,1	27,9	21,5	19,1	13,3	10,3	11,3
Зовнішній борг	100,1	77,4	125,9	216,5	259,8	294,7	297,8	229,1
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу, млрд. дол. США	64,5	73,2	69,8	65,5	71,2	76,3	78,3	82,8
<i>Державний борг</i>	50,0	60,1	60,1	55,6	60,9	65,3	67,2	72,8
Внутрішній борг	23,8	32,2	29,2	21,2	24,7	26,8	27,5	33,9
Зовнішній борг	26,1	27,9	30,8	34,4	36,2	38,5	39,7	38,9
<i>Гарантований державою борг</i>	14,6	13,1	9,8	9,9	10,3	11,0	11,1	10,0
Внутрішній борг	2,0	3,4	1,8	0,9	0,7	0,5	0,4	0,5
Зовнішній борг	12,5	9,7	8,0	9,0	9,6	10,5	10,8	9,5

Джерело: побудовано авторами на основі [8]

неплатоспроможності держави в період з 2014 по 2016 роки. Так як вже з 2014 року боргове навантаження перевищує граничну межу в 60% ВВП, передбачену Бюджетним кодексом України, а в 2016 досягло максимального значення в 81%. Починаючи ж з 2017 року після глибокої депресії розпочався економічний ріст економіки та стабілізації боргової ситуації. Наразі частка сукупного державного боргу від ВВП складає близько 50%, що повністю відповідає стандарту [7; 8].

Проте навіть якщо частка сукупного державного боргу у ВВП скоротилася у 2019 році до 49,2%, все ще залишаються ризики того, що при різкій девальвації національної валюти його обсяги в одномоменті різко зростуть, так як частка зовнішнього державного боргу у ВВП продовжує знаходитись біля граничного показника в 35%. Так з рис. 1 бачимо, що вже з 2015 року співвідношення зовнішнього державного боргу до ВВП перевищило граничне значення у 35% і становило вже 48% і тільки по завершенню 2019 року досягнуло — 31,1% (Рис. 1).

Загалом таке значне скорочення співвідношення зовнішнього державного боргу до ВВП у 2019 році було зумовлене трендом руху обмінного курсу у бік укріплення гривні. Загалом, якщо порівняти середньорічні курси 2018 та 2019 років, то ревальвація склала близько 5%, а якщо порівняти грудень до рудня 2019 та 2018 то укріплення курсу склало 15%. Враховуючи те, що протягом трьох кварталів середня інфляція по країні становила 8,8%, а реальний ріст економіки був на рівні 3,7% то за результатами року ми отримуємо близько 12–15% зростання номінального ВВП при 15% ревальвації національної грошової одиниці.

В результаті цього маємо ситуацію при якій частка зовнішнього боргу до ВВП скорочується аж до 31% за рахунок того, що номінальний ВВП росте, а курс ревальвує. З однієї сторони такі результати є дуже обнадійливими і можуть говорити про відновлення стійкості української економіки, але з другої сторони за такими хорошими нормативними показниками криються декілька непомітних загроз для майбутньої фінансової безпеки України.

Першою такою небезпекою, слід відмітити, що в цих 31% не рахуються 4 млрд. доларів інвестицій нерезидентів в ОВДП (номінально, як внутрішній борг), але проаналізувавши стан фінансового ринку 2019 року, ми розуміємо, що такий притік був зумовлений надзвичайно високою дохідністю українських цінних паперів в порівнянні з середньо світовими ставками, та порівняно стабільною гривнею на той момент. В результаті можна відмітити позитивним те, що погашення цих цінних паперів буде здійснюватися в гривні і при критичних ситуаціях все-таки дозволить нам за ними розрахуватись. В той же час, при збереженні поточного стану економіки, куплені ОВДП нерезидентами можна трактувати, як приріст зовнішнього боргу, так як після погашення цих ОВДП, нерезиденти відразу конвертують отримані кошти в іноземну валюту, тим самим створюватимуть валютний голод в економіці та запуск девальвації. Для стабілізації ситуації НБУ буде змушений використати ЗВР, які в умовах негативного платіжного балансу можуть бути поповненні лише за рахунок нарощення зовнішнього боргу країни.

Другою ж небезпекою є неефективна та неузгоджена курсова політика НБУ в 2019 році. Коли ревальвація гривні відбувалась без чітко вказуючих на це

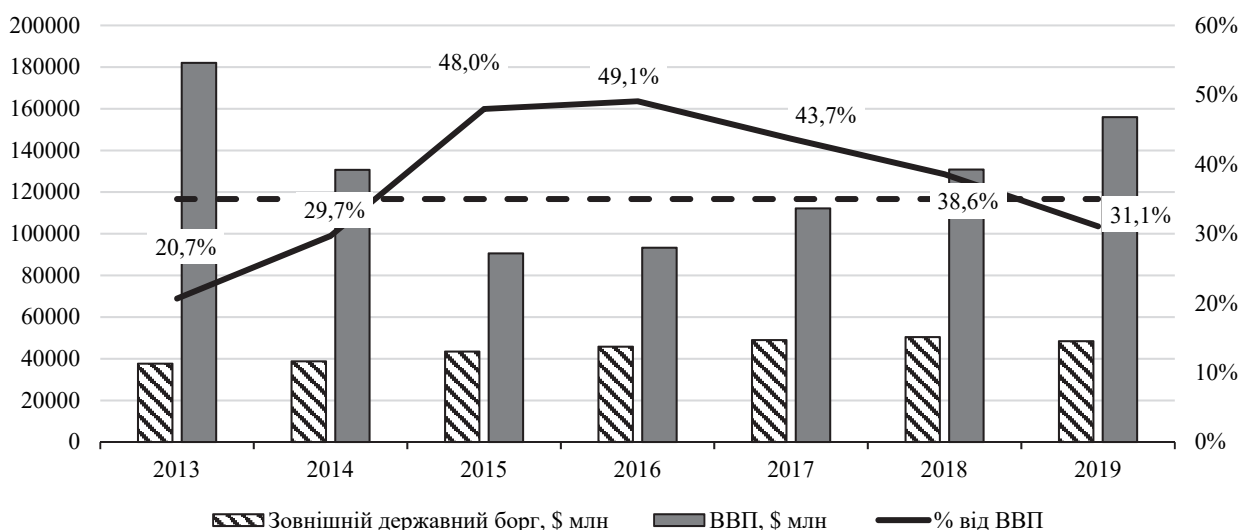

Рис. 1. Динаміка відношення обсягу зовнішнього державного боргу до номінального ВВП, %

Джерело: складено авторами на основі [7–9]

економічних факторів. Так як за результатами року, сальдо рахунку поточних операцій склало: — 4 \$ млрд., з вектором сталого приросту імпорту, та сповільнення росту експорту. І знову ж таки, ситуацію підтримав лише рекордний врожай та додаткові 1,5 \$ млрд. приросту надходжень від заробітчан. Тому можна впевнено сказати, що реальна економіка не змогла запустити процес укріплення гривні. Виправив ситуацію лише фінансовий рахунок платіжного балансу, але в основному це все позичкові кошти спрямовані на рефінансування боргів, а не на розвиток економіки. Так як обсяг ПП в минулому році залишився в діапазоні 2,5 \$ млрд., як і в попередні роки. Водночас, за оцінками експертів, до цих сум додаймо ще близько 2–3 \$ млрд. готівкових коштів, що були ввезені для фінансування двох виборчих компаній у президента та в парламент України.

В результаті отримуємо колосальний притік валюти, який, без відповідного регулювання, і спричинив таку ситуацію на валютному ринку України, коли гривня займає перше місце в рейтингу валют, що зміцнішали по відношенню до долара США. В той же час сама економіка не демонструє таких вражаючих показників, навпаки, така ситуація тільки погіршила становище українських експортерів та їх продукції через її удорожчання, а також через неможливість отримати заплановану кількість гривень з експортної виручки та розрахуватись по витратам. В сумі це сильно вдарило по промисловості і АПК сектору країни та й в цілому по всій економіці, що є підтвердженням лише 1,5% реального зростання ВВП за результатами

IV кварталу 2019 року. Щодо Державного бюджету, то різка ревальвація також відчутно вдарила по багатьом статтям доходів. Ми спробували проаналізувати певні статі бюджету для розроблення плану надходжень чи видатків, яких необхідно спрогнозувати середньозважений курс на майбутній рік. Цими статтями стали наступні статі бюджету:

- 1) Дохідні — імпортний ПДВ, імпортний Акциз та податки на міжнародну торгівлю;
- 2) Видаткові — обслуговування зовнішніх боргових зобов'язань, а саме лише сплата відсотків за борговими зобов'язання зовнішнього державного боргу, так як погашення тіла кредитів наразі відбувається через залучення нових займів на необхідну суму виплат, відшкодування ПДВ.

Підхід до розрахунку податкових втрат полягала в наступному — фактичні надходження звітного року за аналізованими статтями бюджету були конвертовані в валютний еквівалент відповідно до фактичного середньозваженого обмінного курсу за місяць. Далі отримані значення ми назад конвертуємо в гривню, але вже по курсу, який був закладений в бюджет на 2019, а саме 29,4 грн/долар США. Отримані результати є еквівалентом тих сум податкових надходжень, які ДБ отримав би, якби не було б такої ревальвації. В підсумку розраховуємо різницю між фактичними надходженнями та тими які планувались, та отримуємо загальну суму втрат за визначеними статтями бюджету (Рис. 2).

Щодо розрахунків по відшкодуванню ПДВ, то основною тезою є те, що Українські компанії

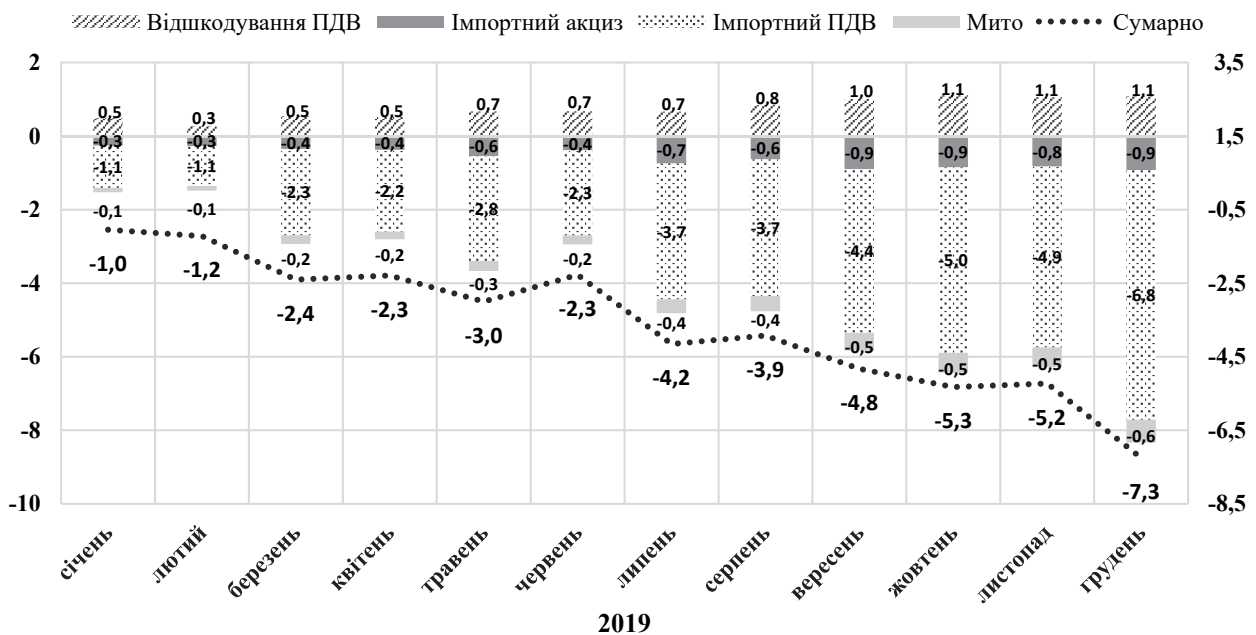

Рис. 2. Недоотримання/економія від податкових надходжень до ДБ через ревальвацію курсу, млрд. грн.

Джерело: складено авторами на основі [2; 6]

експортери через сильну міжнародну конкуренцію, не могли підняти вартість своєї еквівалентно до ревальвації гривні. В результаті експортери понесли збитки чи втратили в рентабельності, але від цього держава змогла зекономити на відшкодуванні експортного ПДВ, так як через міцну гривню сумарний еквівалент їх товарів та послуг в національній валюті став меншим відповідно до значень ревальвації. Водночас, через відсутність детальної інформації про відшкодування ПДВ в розрізі експортних та внутрішніх операцій, ми визначили частку відшкодування експортного ПДВ, як 45,2% від загальної суми, що є еквівалентом частки експорту в ВВП України. На основі цього, відповідно до попереднього підходу було розраховано потенційно зекономлену суму відшкодування ПДВ, що мали б виплатити експортерам.

Далі було проаналізовано скільки ДБ зміг зекономити на обслуговуванні зовнішніх боргових зобов'язань через те, що курс гривні зміцнився. Ми використали аналогічний підхід до розрахунків, як і в попередньому прикладі визначення наближеної суми втрат податкових надходжень. Було взято фактичні виплати по обслуговуванню зовнішнього державного боргу та згідно обмінного курсу конвертовані в долари США. В результаті ми отирали точну суму в доларах США, яку ми, в будь-якому разі, мали б виплати в 2019 році, потім цю суму ми конвертуємо назад в гривню, але вже по обмінному курсу, який був закладений в Бюджет України — 29,4 UAH/USD (Рис. 3) [2].

Звідси отримуємо заплановану суму витрат в гривнях, а далі розраховуємо різницю між розрахованими плановими витратами та фактичними значенням та отримуємо орієнтовну суму економії бюджетних коштів, а саме — 11,2 млрд. грн.

В результаті отримуємо розподіл втрат та економії бюджету для кожного місяця, де особливу увагу звернемо на друге півріччя 2019 року, коли саме розпочалось неприродне зміцнення гривні, так як саме тоді почалось різке зростання різниці між плановими та фактичними надходженнями до бюджету. Загальна ж структура втрат та економії від ревальвації курсу виглядає наступним чином: сумарно економія бюджету склала 20,1 млрд. грн, в той же час коли валові втрати значно перевищили економію та становили — 51,9 млрд. грн.

В підсумку підбиваємо сальдо сум втрат та економії і отримуємо кінцеве значення: 38 млрд. грн в плюс до потенційного дефіциту бюджету України за 2019 рік (що в еквіваленті, майже, 1,5 \$ млрд). А в сучасних умовах України, коли від чергового траншу МВФ в 1–2 \$ млрд. може боргова безпека країни, то такі втрати через неефективну співпрацю Уряду з НБУ, бюджет та вся економіка зазнає значних втрат, що в середньостроковому періоді може завдати значного удару по економіці в умовах загострення економічної ситуації в світі. Перші прояви такої загрозової ситуації вже відбулись, коли за результатами січня 2020 року невиконання державного бюджету за доходами складало 21,5%, що аж на 7% більше минулорічного значення. В результаті цього 27 січня Україна завершила випуск 10-річних єврооблігацій на суму 1,25 млрд. Євро (1,25*1,1=1,375 млрд. доларів США), з дохідністю 4,375% та з погашенням у 2030 році [6]. Але в той же час ЗВР за результатами січня 2020 року зросли лише на 860 млн. доларів США, а враховуючи сальдо валютних інтервенцій НБУ до 27 січня з підсумком 250 млн. доларів США викупу валюти з ринку, то можна зробити висновок, що лише 610 млн. доларів США дійшло до ЗВР, а решта ко-

Рис. 3. Загальні втрати/економія через ревальвацію, млрд. грн.

Джерело: складено авторами на основі [2; 4; 6]

штів була витрачена на фінансування уряду в зв'язку з критичним дефіцитом державного бюджету [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Незважаючи на те, що Україна продовжує економічне зростання, а наш борговий портфель реструктурується все краще і майбутнє навантаження на бюджет, після 2020–2021 років, буде непомітним навіть в розрізі масштабів сучасної економіки, все ще залишаються безліч ризиків, які при найменшому коливанні світової економіки можуть призвести до нової рецесії та стагнації економіки України. Таку крихкість національної економіки

ми спробували показати на прикладі, ніби, зовсім не помітного фактору для боргової безпеки, як обмінний курс національної валюти. На нашу думку, Міністерство фінансів України та Національний банк України мають узгоджувати зусилля у проведенні боргової та монетарної політики. Наразі, можемо рекомендувати органам влади спрямування валютної політики в бік плавної девальвації гривні, удосконалення методики планування бюджету та закладеного в нього обмінного курсу, а також здійснити оптимізацію бюджетних видатків для обмеження росту дефіциту державного бюджету.

Література

1. Барановський О. І. Економічна безпека держави та суб'єктів господарювання. Сутність і чинники бюджетної безпеки. / О. І. Барановський // Економіка і регіон. 2016. № 5 (60).
2. Бюджет України 2019. Статистичний збірник. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua>
3. Бюджетний моніторинг. Аналіз виконання бюджету за 2019 рік.: ІБСЕД. URL: <http://www.ibser.org.ua/publications/monitoringcategories/shchomisyachnyy>.
4. Варналій З. С. Роль управління державним боргом у фінансовій стабільності України / З. С. Варналій, О. В. Савілова. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. 2018. № 6 (201). С. 6–11.
5. Онищенко С. В. Бюджетна безпека України: сутність, загрози та шляхи забезпечення [монографія] / С. В. Онищенко. Київ: Знання України, 2017. 403 [1] с.
6. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. Статистичні дані. URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистичні дані. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Статистичні дані. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>
9. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.
10. Рожко О. Д. Державні фінанси України: детермінанти та пріоритети розвитку [монографія] / О. Д. Рожко. Київ: Видавництво Ліра-К, 2016. 360 с.
11. Фінанси. Підручник / І. О. Лютий, С. Я. Борінець, З. С. Варналій та ін.; за ред. І. О. Лютого. Київ: Вид-во Ліра-К, 2017. 728 с.

References

1. Baranovsky A. I. Economic security of the state and business entities. The nature and factors of budget security. / A. I. Baranovsky // Economics and the region. 2016. No. 5 (60).
2. Budget of Ukraine 2019 Statistical Digest. Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://www.minfin.gov.ua>
3. Budget monitoring. Analysis of budget execution for 2019.: IBSED. URL: <http://www.ibser.org.ua/publications/monitoringcategories/shchomisyachnyy>
4. Varnaliy S. S. The role of public debt management in the financial stability of Ukraine / Z. S. Varnaliy, A. V. Savilova. Bulletin of KNU named after Taras Shevchenko. 2018 No. 6 (201). S. 6–11.
5. Onishchenko S. V. Budget Security of Ukraine: Essence, Threats and Ways of Securing [Monograph] / S. V. Onishchenko. Kiev: Knowledge of Ukraine, 2017. 403 [1] p.
6. The official website of the State Treasury Service of Ukraine. Statistical data. URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>
7. The official website of the State Statistics Service of Ukraine. Statistical data. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. The official website of the Ministry of Finance of Ukraine. Statistical data. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>
9. Official site of the National Bank of Ukraine. URL: <http://www.bank.gov.ua>
10. Rozhko O. D. Public finances of Ukraine: determinants and priorities of development [monograph] / O. D. Rozhko. Kyiv: Lira-K Publishing House, 2016. 360 p.
11. Finance. Textbook / I. A. February, S. Ya. Borinets, Z. S. Varnaliy and others; Edited by I. A. February. Kiev: Publishing House Lira-K, 2017. 728 p.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 02 (34)

Головний редактор — Камінська Т. Г.

Київ 2020

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 12.03.2020. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 13,49. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірنا. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.